

Paul Thek: Nosítka, 1968

Duane Hanson: Žena s nákupním vozíkem, 1969

Domácí násilí – ekonomické formy

JIRÍ SEDLÁK, KAREL JANSKÝ, ZDEŇKA PAŇÁKOVÁ

Nehrazení výživného není zařazeno mezi druhy domácího násilí. V postojích k neplacení výživného existuje v ČR několik názorových skupin. Jední vyžadují, aby se chronické neplacení výživného na nezletilé postihovalo přísněji, aby se podstatně zkrátila doba pro určení hranice trestnosti, která nyní činí šest měsíců, a aby bylo lépe vymáhatelné. Druzí jsou přesvědčeni, že je určování výše výživného u soudů necitlivé, administrativní a že soudci dostatečně neprošetřují konkrétní podmínky jak povinného tak potřebného. Považují je za nástroj terorizování. Třetí žádají příslušná ustanovení trestního zákona zrušit tak, aby neplacení výživného nebylo vůbec trestným činem, snaží se vázat placení výživného na různé podmínky, např. přinucení dítěte ke styku. Placení výživného se tak často nesprávně váže na uskutečňování styku s povinným rodičem. Čtvrtá skupina je se současným stavem spokojena a souhlasí s ním.

Zákon č.140/1961 Sb. – Trestní zákon v § 213 jednoznačně určuje skutkovou podstatu trestného činu. Kdo neplní, byť jen z nedbalosti, svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, v odst. 2 řeší vyhýbání se vyživovací povinnosti, za které ukládá trest odnětí svobody až na dvě léta, a v případě, že pachatel vydá oprávněnou osobu nouzi, v odst. 3 ukládá trest od šesti měsíců až na tři léta. Trestní zákon, který pořád platí, tedy dosud stanoví, že neplacení výživného je trestným činem (srov. též Úmluva o výkonu a uznání 1976). V této oblasti je v ČR situace značně složitá. Rozhodování soudců při určování výše výživného je poznamenáno značným subjektivismem. Do roku 1950 byl výpočet alimentů dán přesným pravidlem. Po roce 1950 byla dřívější pravidla zrušena. Ani zákon z roku 1963 (zákon č. 94/1963 Sb. – Zákon o rodině) žádná pravidla neurčuje. Je ponecháno pouze na úvaze soudce (M. Hrušáková 2000, V. Másilko 1971, H. Nová a O. Těžká 1995, O. Těžká 1984). Pravidla pro určování výživného jsou stanovena jen pro osoby ve výkonu trestu. Zkušenosti ze zahraničí (např. z Norska, z Německa) však dokládají, že určení výše výživného může být dostatečně přesné. Trestný čin zanedbání vyživovací povinnosti ovšem musí mít stránku objektivní a rozhodnou stránku subjektivní, tj. zavinění ve formě úmyslu. Domněnka neboli spekulace, i když je logická, musí být nevyvratitelně prokázána. Z právního hlediska není přípustná.* Avšak kdo má prokazovat u soudu úmysl neplatiče? Policie? Ta má hodně práce s mnohem závažnějšími kauzami. Policie úmysl prokáže, pokud dostane podklady. A to má učinit sociální odbor? Či je důkazní břemeno na oběti domácího násilí? To-

* I když podle ods. 1 § 213 trestního zákona může být zaviněná i z nedbalosti.

ho mnozí neplatíci využívají a často pošlou nezletilému těsně před vypršením lhůty třeba jen jednu korunu a tím prokazují „svou ochotu“ alimenty platit.

Členové sdružení v klubu K 213 patří ke třetí skupině. Považují § 213 TZ za otevřený nástroj feministické justice k terorizování otců. Také namítají, že naše soudy nejsou schopny zajistit po rozvodu jejich styk s dětmi. Jsou to ti, co spojují placení výživného s povinností realizovat styk s dětmi. To nepovažujeme za správné. Znamenalo by to: Nedáš mi dítě, nedostaneš žádné alimenty. Dítěti by totiž v těchto případech nebylo zaručeno zajištění jeho základních potřeb. Případy domácích násilníků, kteří považují placení výživného za obtěžování a domáhají se toho, aby § 213, tj. zanedbání povinné výživy, byl z trestního zákona vypuštěn, jsou dostatečně známy i z tisku. Předseda uvedeného klubu několikrát svoji agresivitu uplatnil dokonce i na veřejnosti a byl za to trestně stíhán a pravomocně odsouzen. Je veřejně známo, že se mnozí otcové vyhýbají povinnosti platit výživné na svoje děti. Statistické údaje uvádějí, že soudy v ČR ročně projednávají v průměru kolem 11.000 neplatících výživného. V roce 2007 bylo za neplacení výživného v ČR odsouzeno kolem 7.000 lidí. Kolik bylo mezi nimi domácích násilníků, není známo. Násilníci se obvykle ve svém životním stylu neomezují. Žijí většinou na vysoké noze. Hrají automaty, navštěvují restaurace. Tento styl je jejich životním stylem. Jeden rádobý otec např. sponzoruje arabského hřebce, ale výživné na své dítě několik let neplatí. Byl již za to dvakrát postaven před soud. Je běžné, že např. otec dá dítěti drobnost za několik korun, protože rád žije (tak to aspoň sám vysvětluje) společensky. V praxi to vypadá tak, že třeba v hospodě platí jako grand útratu všem přítomným. Jde obvykle o porozvodové projevy msty, zloby, hněvu, nenávisli, také často škodolibosti, sobectví, fyzického, psychického i ekonomického násilí na dětech, které nemají ze zákona možnost se bránit. Neplatíci rodič sice občas v telefonu slibuje, že alimenty pošle, ale neučiní tak.

Jistou pomoc sleduje novela OSŘ s účinností od 1. 9. 2008. Novela upřesňuje případy, kdy dlužník na výživném např. žije ze sociálních dávek. V takovém případě nedostává životní minimum, ale pouze existenční minimum. Dlužné výživné je přednostní pohledávkou. Soudy však nemají pravomoci požadovat od bank, pojišťoven, pošty, státních orgánů různé informace o dlužnících výživného. Obecní úřady obcí s rozšířenou pravomocí by měly lidem, kteří se domáhají výživného, pomoci při podání návrhu soudu. Stát by neměl v žádném případě alimenty vyplácet za povinné.

Výzkumy

Renomovaná agentura STEM zveřejnila výsledky průzkumů veřejného mínění, zaměřené na kvalitu životní úrovně občanů ČR. Horší úroveň financí bylo zaznamenáno u 42 % tázaných v roce 2008, oproti 28 % v roce 2005.

	2005	2007	2008
Domácnostem se vedlo hůře ve srovnání s předchozím obdobím	28%		42%

Je složité vyjít se současnou výší příjmů

Je to spíše obtížné	41%		
Je to obtížné	12%	59%	
Je to velmi obtížné	6%		

Uvedené výsledky průzkumů agentury STEM se týkaly celé populace v ČR. Průzkum situace v rodinách s dětskými obětmi a s neplacením výživného nebyl zkoumán. Předpokládáme, že bude hodně vysoké procento těch, kteří dluží výživné, a ještě vyšší počet těch, kteří to neplatičům promíjejí.

Ani v roce 2005, ani v roce 2007, a dokonce ani v roce 2008 nebyly do výzkumu zařazeny případy obětí domácího násilí. Odborníci uznávají, že jsou ekonomické podmínky obětí domácího násilí s dětmi neúnosné, neboť jsou permanentně v krizové situaci. Po odchodu obětí ze společné domácnosti se jim výrazně zhoršují hospodářské podmínky. Příčin živoření obětí domácího násilí je řada. Týkají se i problémů např. se zajištěním bydlení (P. Neugebauer 2008).

V rámci diplomové práce (K. Janský 2008) byla použita metoda ankety, která měla 24 položek a která přinesla několik informací o názorech na placení i neplacení výživného. Byly provedeny též individuální řízené rozhovory.

Z průzkumu (589 mužů a 504 žen) odpovědělo 96% mužů a 51% žen, že by se mělo výživné určovat na základě zjištění majetkových poměrů obou rodičů, 3% mužů a 46% žen bylo přesvědčeno, že se má při určování výše výživného přihlížet k zájmovým aktivitám dětí, 43% mužů a 18% žen považovalo za zbytečné zjišťovat zájmy dětí. Na otázku, zda zjišťovat majetkové poměry jen u rodiče, který má dítě v péči nebo nemá dítě v péči, odpovědělo kladně mizivé procento zkoumaných mužů i žen.

Vliv globální krize

Situaci začíná komplikovat celosvětová krize, která se již přesunula i do ČR. Většina občanů má nedostatečné příjmy. Domácnosti mají problémy jak s nimi vyjít. Podle průzkumu hospodářské potíže mají mimo jiné vliv i na partnerské vztahy. Na současnou krizi nikdo není připraven (G. Mikl-Horke 2005, J. Vavroň 2009, Z. Bauman 1998, S. Gill 1995). Její ukončení někteří odhadují na dva roky, jiní až na dvanáct roků. Až krize skončí, problémy, které způsobila, hned tak nevyzmizí. Bezpracnost, strach, nejistota, zadluženost, ztráta soudržnosti, křivdy, nespravedlnost, rozmáhající se lichva, nedostatek peněz, dále nezaměstnanost, změna úrokových sazeb, nárůst nákladů na obživu, deprese, úzkosti apod. budou přetrvávat velmi dlouhou dobu. Také změna hod-

notové soustavy působí. Vlivy krize se projevují v nárůstu dotazů na poradny, v žádostech o pomoc. Během každé krize sociální systém státu důsledky nestačí řešit, selhává, je do jisté míry „děravý“. Prováděné průzkumy nebyly zaměřeny přímo na dopad krize na dospělé a nezletilé oběti domácího násilí. Lze však předpokládat, že se podstatně zhorší jejich pozice. V ČR se neuvažuje o přechodu národního hospodářství na krizový režim ani o pomoci obětem domácího násilí, které mívaly v minulosti s vymáháním výživného na neplatičích. To se nyní ještě více prohloubí, neboť budou postiženy i sociální programy a oběti mohou zůstat ještě ve větší míře bez prostředků.

Praktické důsledky

Některé děti v pubertě nejedou na lyžařský výcvik, aby nebyly předmětem posměchu spolužáků pro své vybavení. Dětské oběti nuzují, stydí se, a to potichu, ze strachu. Nemají dost prostředků jet na dovolenou. Patří mezi těch 5% občanů, kteří jsou chudobní podle Českého statistického úřadu (únor 2008). Podle tohoto úřadu jsou chudými ti občané, jejichž hrubý příjem činí 57.000 až 71.000 korun ročně, tj. 4.700 – 5.916 korun měsíčně. Když se vezme v úvahu vodné, stočné, poplatky za elektřinu, za dopravu, za odvoz komunálního odpadu, za nájem, na další služby nezbude mnoho peněz, a to ani na lékaře, na domácnost. Samoživitelů je u nás 232.000 a mezi ně patří i oběti domácího násilí s dětmi. Není divu, že přibývá psychických alterací či poruch, zejména různých typů úzkosti, strachu, stresových projevů a depresí.

Žák ZŠ (9) se připravoval skočit do řeky, policisté ho zachránili. Ve škole se mu spolužáci posmívali, že je chudý (ivi 2008).

Chronické neplacení výživného jako formy ekonomického domácího násilí výstižně popsala M. Fialová (40). Má s bývalým manželem dva syny. Rozvedli se před více než sedmi lety. Exmanžel dluží na výživném téměř 300.000 korun. V některých obdobích posílal na děti jen korunu měsíčně. Posledních sedm měsíců neposlal nic. Během sedmi roků se vystřídalo pět opatrovnických soudců. Náplní jeho života je podle ní vyvolávat další soudní spory, objíždět další otce – členy jeho sdružení. Není zaměstnaný. Spory mezi rodiči začaly po rozvodu. Obě děti se ho bály a odmítaly se s ním stýkat. Starší syn dovrší v roce 2008 devatenáct roků, mladšímu je šestnáct. Pro násilnost, které muž vyvolával, má soudní zákaz stýkat se s dětmi. Dříve pro fyzické a psychické napadání bývalé ženy dostal podmínku, další pro výtržnictví a také pro neplacení výživného. Je podivné, že se s takovým trestním rejstříkem staví do role ochránce dětí (P. Kubálková 2008).

V rámci objektivit je nutné uvést, že nesprávně stanovené výživné způsobuje sociální likvidaci některých platičů alimentů. Zkušenosti a postoje těch, kteří mají dostávat soudem určené alimenty na děti, jsou tedy pestré. Někteří poukazují na to, že u neplatičů nelze zkoumat jejich majetkové poměry, např.

u bezdomovců. Jiní jsou ve vězení, nemají žádné příjmy, při podnikání zkrachovali, nemají žádné finanční prostředky.

Nedostatek financí v neúplné rodině je velmi frekventovaný a téměř vždy vyvolává stres. Příčinou bývá i opožděné posílání výživného na děti, tedy nejen absence jeho placení. Dlouhodobě týraných dětí je v ČR podle odhadu Z. Baudyšové (2008) kolem 40.000. Většina dětí v těchto rodinách žije převážně v neúnosných ekonomických podmínkách.

Příklad: Muž (82) byl 15 roků týrán ženou (62). Šlo o týrání ekonomické (nucení platit větší část nájemného, odcizení důchodu, prodej domu), psychologické (nadávky, naschvály, kromě toho také provokace). V souběhu bylo fyzické násilí ze strany ženy (nezapůjčení smetáku, štaflí, luxu). Cílem bylo vystřadit muže z bytu (A. Vondrová 2007).

Příklad: Syn (37) nejbohatší Česky má platit své ženě (39) měsíčně 80 tisíc korun. Dluží jí tři miliony na alimentech. Případ prošel soudem s jasným výsledkem. Zaplatit musí.

Závěry

Zkušenosti a postoje těch, kterým soud určil výživné, lze rozdělit na několik táborů. Jedni jsou dokonce i toho názoru, že by se měly nedoplatky na výživném úředně zrušit. Druzí váží placení výživného na různé podmínky. Např. když se dítě nechce s druhým rodičem stýkat, měl by to být důvod pro beztrestné neplacení výživného. Další požadují, aby rodič, který dostává na děti výživné, zdůvodňoval využití peněz, a to hlavně u vyšších částek. Také úloha soudních znalců by neměla být zanedbatelná, protože zkoumají osobnost povinného, jeho vlastnosti a schopnosti, i když se k výši výživného přímo nevyjadřují. Toto hodnocení by se do stanovení výše výživného mělo promítnout, zvláště v návaznosti na hodnocení skutečnosti vyhýbání se lépe placenému zaměstnání. Stanovení výše výživného přísluší pouze soudu. Také se nedává do souvislosti zanedbávání uvedené povinnosti jako důsledku násilí, i když s ním souvisí (J. Kunová, J. Sedlák 2008).

V každé zemi EU bude zřízen centrální úřad, který bude dohlížet na placení výživného. Výši výživného bude určovat soud každé země EU podle předpisů oné země (DPA, mcm 2008).

jirisedlakdrsc@seznam.cz

karel@jansky.cz

zpanakova@seznam.cz

Literatura

Bauman, Zygmund: Globalization. The human consequences. Cambridge, Polity press 1998.

Gill, Stephen: Globalisation. Market civilization, and disciplinary. Neoliberalism. Millenium 23, 1995, 3, 399-423.

- Fialová, Martina. In: Kubálková, Pavla: Nechápu, říká bývalá žena muže, který blokuje brněnský úřad. MFD 19, 2008, č. 20, s. C 1 a C 4, 24.1.08.
- Hrušáková, Milana: Rodinné právo. Praha, Beck 2000.
- Janský, Karel: Zjevné zločiny českých soudů a jejich důsledky na úseku rodinného práva. Zlín, Brno, UTB, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií 2008.
- Másilko, Vilém, Vaněček, Stanislav: Výživné. Praha, MS ČSR 1971, sv 29.
- Mikl-Horke, Gertraude: Oekonomische Ungleichheit und politische Disziplinierung. Anmerkungen zu Folgen des neoliberalen Kapitalismus. Internationale Zeitschrift für Sozialpsychologie und Gruppendynamik in Wirtschaft und Gesellschaft 30, 2005, Hft. 111/2, S. 12-26.
- Neugebauer, Pavel: Pediatri nesouhlasí. LN 13.6.2008.
- Nová, Hana, Těžká, Olga: Vyživovací povinnost. Praha, Linda 1995.
- Sedlák, Jiří, Kunová, Jana: Pomoc soudních znalců obětem domácího násilí. Abstrakta přednášek a posterů. XXVI. Psychologické dny „Já & ty a oni.“ Olomouc, ČMPS, Katedra psychologie Filozofické fakulty UP v Olomouci, Slovenská psychologická spoločnosť pri SAV 2008, s. 57.
- Těžká, Olga: Vyživovací povinnost. Praha, Orbis 1956.
- Úmluva o uznání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti č. 132/1976 Sb.
- Vavroň, Jiří: Předseda největší odborové centrály ČMKOS, Milan Štech: Lidé u nás nejsou na krizi připraveni. Právo 19, 2009, č. 24, s. 19, 29.1.09.

Robert Rauschenberg: **Monogram**, 1955 - 1959

Aktuality v právu ***Pocta JUDr. Elišce Wagnerové**

PETR PITHART

Moje slova věru neaspirují na tu míru konstitucionalistické akribie, jakou lze očekávat od ostatních přednášejících na tomto semináři. Jsem na druhé straně plný silných čerstvých zážitků z parlamentu a jsem navíc přesvědčen, že tyto zážitky souvisejí či budou souviset s tímto slovným soudem. Chci se s Vámi o ně podělit.

A neodpustím si také několik slov navíc, jaksi mimo seminář, týkajících se jedné ze soudkyně tohoto soudu, i když její jubileum je už za námi. Ale teprve dnes bude dán do oběhu sborník sestavený na její počest, takže si nemyslím, že budu tak úplně mimo čas.

Ríkávalo se kdysi, že práva nejdou. To byly doby, kdy práva vskutku buď šla anebo nešla. Dnes jsou ve stavu jakéhosi permanentního úprku. Když jsme se přibližovali Evropské unii, mluvilo se o „legislativní smršti“ a bylo to cosi pochopitelného, mysleli jsme si, epizoda, která odezní. Ukázalo se však, že kvantitativní nárůst normotvorby pokračuje dosud. Není snadné říci, před čím jsou práva na úprku či kam prchají. V každém případě unikají zodpovědnému zákonodárci. Právní normy vznikají tak rychle, že ani nestačíme opravovat jejich chyby a opomenutí, natož se s nimi podrobně seznamovat, osvojovat si je, a hlavně řídit se podle nich.

Naše nedávná jubilantka říká v jednom ze svým pravidelných rozhovorů pro rozhlasové posluchače, že reálná politika dnes, chce-li, vítězí a válkuje jakékoli právo. Že právo je vůči reálné politice bezmocné.

Jde, myslím si já, o dvojitý válcování: na jedné straně je právo válcováno politikou jako absolutizovaným bojem o to, kdo s koho, bojem jakoby na život a na smrt, na druhé straně je válčují jednotlivé skryté ekonomické zájmy v boji o to, kdo kolik, z čeho.

Naposledy jsme tohoto prvního válcování byli svědky, když se v Poslanecké sněmovně projednával návrh zákona, který má provést to, čemu se s od-

*) Loňského roku oslavila JUDr. Eliška Wagnerová, Ph.D., místopředsdkyně Ústavního soudu ČR životní jubileum. Její přátelé a žáci k němu připravili a ve Vydavatelství MU letos vydali sborník s názvem *In dubio pro libertate – úvahy nad ústavními hodnotami a právem* (ed.: Marian Kokeš a Ivo Pospíšil). Brněnské vydání knihy bylo motivováno nejen snahou uctít významnou osobnost našeho právního života, ale také skutečností, že má k brněnské univerzitě blízký vztah. Na zdejší Fakultě sociálních studií získala titul Ph.D., zde přednáší na téže fakultě problematiku ústavního soudnictví a zde také působila jako členka Správní rady MU a členka Vědecké rady PrF. Z uvedeného sborníku přinášíme dvě stati. (red)

zhrojující přímočarostí říká „dohoda politických stran o předčasných volbách“, ačkoli konstitucionalismus s jeho principem „volby na určitý čas“ žádné takové dohody nezná. Jinak litý boj – náhle dohoda. Obě strany se totiž domnívají, že říjnový termín voleb je výhodný pro ně. Pravdu bude mít ovšem jen jedna strana. Rozprava byla jen krátká, vystoupili v ní všeho všudy tři poslanci, a i tak předsedající napomínal přítomné, aby se zůšili a rozpravu alespoň sledovali. Předseda Ústavně právního výboru uvedl návrh zákona nejstručnějším možným způsobem, zato s chvályhodnou upřímností. Řekl: *Myslím, že všichni zde víme, o co jde. Ide o potřebu rozpustit Poslaneckou sněmovnu.* Žádné argumenty pro, proti, žádné úvahy nad možnostmi, které nabízí nebo nenabízí Ústava. Předseda sněmovní komise pro ústavu rovněž přesně vystihl, oč jde, když pravil: *Je třeba brát na zřetel politickou realitu.* Hic Rhodus, hic salta! Zde potřeba této chvíle, této politické reality, zde hlasujte. Zde přeskočte ústavu, jako kdyby nebyla. Jen tehdejší předseda Legislativní rady vlády zachraňoval čest právního stavu.

Před časem byla novela zákona o soudcích a soudech na poslední chvíli doplněna mimořádně závažnými ustanoveními, rozšiřujícími prerogativa výkoné moci vůči moci soudní, aniž o tom v plénu sněmovny proběhla sebekratší rozprava.

Jiná novela, pro kterou se vžilo označení „náhubková“, vznikla tak, že vládou navržená pravidla chránící jeden důležitý zájem byla na poslední chvíli doplněna o vládou nenavržená a neprojednaná pravidla chránící zcela jiné zájmy. Příslušný ministr zásadní, náhlou a před veřejností skrytou transmucací novely charakterizoval před zákonodárci slovy, která stojí za to, aby byla ocitována: *„Pouze avizují a konstatují, že vyjadřují souhlas s usnesením ústavně právního výboru, kde ještě byly doplněny jisté zajímavosti, ale o tom, předpokládám, pohovoří pan zpravodaj.“* Ani slovo navíc, jen „jistě zajímavosti“. Když si prohlédnete stenoáznam, zjistíte, že žádné další informace poslanci již nedostali. Opět tu byla potřeba, byla tu realita, a ty, právo, hled skákat.

Tyto případy ilustrují ono válcování práva reálnou politikou. Jako kdyby právní řád a ústavní pořádek byly jen jakési nemilé překážky, potoky, které třeba přeskakovat.

Na druhé straně je tu zjevné nebezpečí válcování práva na první pohled nezevnými ekonomickými zájmy. Parlament ze sebe vydává stále detailnější normy, a je tak stále více a častěji odkázán na doporučení expertů, za nimiž se stále snadněji skrývají nositelé zcela konkrétních ekonomických zájmů. Jejich lobbyisty lze dnes ovšem potkat spíše na chodbách ministerstev než v prostorách parlamentních komor. Odtud, od úředníků – expertů se pak hledají cesty k zákonodárcům ochotným obohacovat návrhy zákonů nejrůznějšími vylepšeními. Parlament pak schvaluje takové obohacené normy více méně naslepo, tím spíše, jsou-li změny do návrhů zákonů vnášeny jako přílepkové, vlepky, ale někdy také jako tzv. komplexní pozměňovací návrhy. Ve všech třech variantách jde o inovace na poslední chvíli – bez stanovisek vlády jako navrhovatele, bez důvodových zpráv a nutně tedy bez meritorních rozprav.

Dosud lze spatřovat naději v tom, že obojí toto válcování se děje povětšinou porušováním, ignorováním nebo zneužíváním procesních pravidel. Dosud si dokážeme představit, že kdyby mocenské i ekonomické zájmy byly již samotnými zákonodárci donuceny respektovat platná procesní pravidla, ústavu, jednací řády obou komor Parlamentu a legislativní pravidla vlády, nemohlo by se válcovat s dnešní snadností. Zajisté platí, že ona pravidla mají svá slabá místa, ale v zásadě by měla stačit, kdyby tu byla dobrá vůle dodržovat nejen jejich literu, ale i jejich smysl.

Taková vůle, obávám se, čím dále tím více chybí. Polarizované stranictví na jedné straně a s nimi propojené ekonomické zájmy činí důkladné parlamentní rozpravy jako předpoklad dobrého práva zbytečné. Když se pak takové stranictví a takové zájmy účelově prolnou do vše prorůstajících bratrstev, která se tiše shodnou na tom, že politická soutěž je nutné zlo dobré jen k tomu, aby se za ní jako za kulisou pro naivní diváky skrývaly skutečné cíle, začíná být situace více než povážlivá. To se děje, když například ti nejbohatší sponzoři rozdělují své investice do politické soutěže na obě dvě, nebo dokonce na všechny politické strany. To je mnohem horší, než kdyby tajně podstrkovaly třeba i desítky milionů jedné, sobě blízké straně. Tehdy by pořád ještě bylo možné očekávat sice pro někoho zvýhodňovanou, avšak stále ještě jakous takous politickou soutěž. Avšak zajišťují-li si vliv u vládních i u opozičních stran, činí z politické soutěže jen divadlo stínů. I když právě šlechtnou podporou politické soutěže jako takové se zaštiťují.

Zkrátka – když se parlament takto nechává na mnoho způsobů válcovat, když se nebrání, když je navíc dušen stále detailnějšími právními regulacemi, stává se stále bezmocnějším. Platí to, i když z hlediska imperativů dělby moci získává dnes u nás podle mého názoru nepatřičnou převahu nad exekutivou.

Je-li tomu tak, a autoregulační mechanismy Parlamentu jsou stále méně a méně funkční, pak nevyhnutelně vzrůstá kompenzující role Ústavního soudu. Role chránit ústavní řád jako svébytnou realitu. To se snadno řekne, ale chránit před kým? Před parlamentem, reprezentujícím lid? Před lidem, reprezentovaným parlamentem? Nejspíše ano. Třeba se odvážit a trvat na tom, že ve svém hodnotovém jádru musí být liberální právní stát chráněn i před lidem tak říkajíc aktuálním, reprezentovaným momentálním parlamentem. Problém tu není jen ve střetu různých legitimit, ale i v tom, že ono hodnotové jádro liberálně právního státu je obtížně artikulovatelné. Že se spíše jen výjimečně, totiž jen v těch právních prostředích, kde už delší dobu není předmětem každodenních sporů, rozumí toto jádro jaksi samo sebou. Jde tam o jakousi implicitní explicitu, což není pokus o originalitu, ale snaha vystihnout paradoxnost toho, čemu se také říká ústavní konsenzus. Konsenzus, který se moudře vzdává snahy po doslovnosti, aniž za to platí ztrátou určitosti.

To ale právě není dosud náš případ. Naše poměry charakterizuje naopak spíše pošetilá snaha o doslovnost, která k ústavnímu konsenzu dospívá i proto spíše jen výjimečně. Materiální ohnisko ústavy, k jehož existenci poukazuje, ale poukazuje příznačně beze slov druhý odstavec článku devátého naší ústa-

vy, je to, co mimo jiné právě tento soud jako ochránce liberálního právního státu svými nálezy postupně řekl bych nahmatává a posléze stále přesněji pojmenovává. Bude tak muset činit, obávám se a zároveň v to doufám, stále častěji.

Parlament ovšem rezignuje na svoji nezastupitelnou roli suveréna i tehdy, když se dnes zákonodárci stále častěji obracejí na Ústavní soud, aby rozhodl spory mezi stranami, spory, jejichž povaha je ve skutečnosti aktuálně politická, často přímo předvolební, a do ústavních šatů jsou více či méně násilně odívány často jen proto, aby byla šance výsledky hlasování zvrátit. Ústavní soud se bude muset napříště umět ubránit roli třetí zákonodárné komory, a přitom se nevyhýbat rozhodování zásadních sporů o povahu onoho materiálního ohniska ústavy. To je to, co jej čeká. To je tam, kde i on bude muset rozvážně skákat.

Nastávají nám, zákonodárcům i soudcům tohoto soudu, nelehké časy. Nadprodukce norem vytváří mlhu, v níž se nejen pro občany, ale nakonec i pro nás v parlamentu skutečný smysl tvorby práva nejen ztrácí, ale spíše přímo ukryvá. Na jedné straně tedy neproniknutelné, dusící houštiny detailů, na druhé straně alibistická rezignace parlamentu na roli politického kolbiště, kde se rozhoduje hlasováním se všemi nezvratnými důsledky pro vítěze i poražené. A na třetí straně očekávání až nezdravě upnutá k tomuto soudu, v naději, že tady se konečně všechno včas a pro naši stranu správně rozhodne.

Naše nedávná jubilantka je ve své roli soudkyně a místopředsedkyně Ústavního soudu dobře vybavena pro takovéto časy, kdy práva nejdou ne proto, že by se nějak zadržely, ale naopak proto, že se před námi míhají jako nějaký klípotivý mediální produkt. Kdy jejich mocenská a ekonomická motivace může snadněji unikat našim zrakům.

Jsem přesvědčen, že je takto vybavena nejen proto, že byla obdařena talentem a svědomím, ale také proto, že na své složité cestě tímto světem měla možnost vstřebet zkušenosti i jiných právních světů, nebo chcete-li, světů jiného práva. Její životní příběh potvrzuje, že pobýt ve světě na zkušené, ať již dobrovolné nebo z přinucení, je cosi, co lze jen stěží něčím nahradit. Že možnost vstřebet více právních kultur (anglosaské i kontinentální, přesněji řečeno německé) a právních provozů nenahradí ani sebedůkladnější obeznámenost jen s naším domácím právem. Říkám to s lítostí ne o jiných, ale hlavně o sobě.

V čem spočívá toto její mimořádné vybavení? Charakterizuje je silný zřetel na jedné straně k etickým imperativům, k základním, přirozeným právním, k principům, pro které nemáme a podle mého názoru ani nikdy nebudeme mít zcela přílehlavé pojmenování, na druhé straně pak respekt k procesním pravidlům politického i právního provozu. Je to ta nevhodnější výbava do dnešních časů, kdy jsou těžce zkoušeny jak ony velké principy, tak ona minuciózní procesní pravidla. Osobně jsem postaru přesvědčen, že nejvlastnější esencí procesních pravidel jsou stejně nakonec ony principy. Jak říkali angličtí právníci: *proceedings precedes rights*.

Naše nedávná jubilantka to u nás neměla a nebude mít snadné: naše domácí prostředí v pošetilém sebeobraněm gardu jako prostředí toho, kdo si není jistý sám sebou, bezděčně vypuzuje všechno cizí, tedy i naše domácí cizince.

To jsou přece ti nejnebezpečnější cizinci: ke všemu ještě umějí česky, takže nás dobře znají. Postoj k našim emigrantům, neřku-li k exulantům, je pro mne tou možná nejvarovnější, protože stále trvajícím charakteristikou našeho veřejného života. Také proto, že jsme s tímto postojem i v postkomunistickém světě ojedineali. Ještě tak nepřijatelnější by se ona podezíraná nastraženost dala vysvětlit tím, že jsme se kdysi dávno ocitli na dně kotliny, vlastně v kráteru po pádu většího meteoritu a že naše vnitrozemská, ve skutečnosti však ostrovní existence je dána objektivně, jaksí geomorfologicky. Ale to je zřejmě jen pokus o rezignovaný bonmot.

Léta plynou a tyto postoje se mění jen málo. Manko sebevědomí vyrovnáváme tím, že sami sebe přesvědčujeme, že my jsme – díky všemu tomu co jsme snad jen a jen my prožili, protřpěli – ti nejprozíravější, nejbezpečnější, nejjasnozřivější. Někdy to vypadá, že totalita je vlastně naše největší bohatství: my ji měli, vy ne. Co bychom dělali, kdybychom ji neměli? Anebo kdyby se ukázalo, že v posledních desetiletích už ta zdejší totalita tak moc totalitní vlastně nebyla. Tvrdohlavá, apriorně negativistická skepse vůči vnějšímu světu je pro některé z nás zřejmě naše nejryzejší rodinné zlato. Necítíme žádné rozpaky, naopak, chlubíme se tím, že my jediní vidíme nebezpečí, vůči kterým jsou všichni ostatní zřejmě slepi. Tady mám na mysli některé postoje k Evropské unii. Nedávno jsme při projednávání Lisabonské smlouvy v Senátu byli opět svědky chrabrých vystoupení proti novému RVHP, odvážných výpadů proti druhému Kremlu, nebojácných ohrazení proti znovu nastupující husákovské normalizaci. Zřejmě boje kdysi nedobojované, spíše však tenkrát ani nezapočaté ženou některé kolegy i po dvaceti letech do boje proti všem, hlavně proti všemu cizímu.

Zkrátka víme své a cizina a vůbec cizinci nám nemají co povídat. My jen tak na něco nenaletíme. My máme svoje hlavy a česká hlava, to je něco, co abys na celém širém světě pohledal.

Možná, že až v poslední době, kdy jsme víc a víc vystaveni vlivům vnějšího světa a ostřeji než dříve vnímáme důsledky naší dlouhé izolace, možná, že až v poslední době si uvědomujeme, jak mnohá závažná hledání a nalézání má Ústavní soud před sebou.

Naše milá jubilanťka se jako cizinka s nestandardním životopisem nepravděpodobně „vmezeřila“ do vrcholných struktur českého veřejného života. Stalo se to nejen šťastnou hrou osudu, ale také díky prozíravosti lidí jako Václav Havel a také senátorů, kteří ji dali svoji důvěru. Někteří lidé by s neskrývanou nechutí připustili, že se tam pak vzpříčila a že asi nebude snadné ji odtamtud vypáčit. Chci nakonec říci, že se z jejího vmezeření tuze těším a doufám, že se vypáčit ji z našeho právníckého světa nikomu nepodaří.

Doufám, že mě několikrát téměř osobní připomenutí jejich osudů nebylo právě v těchto souvislostech, totiž pokud jde o konfrontaci vnějšího světa a domácí reality, nemístné, byť jsme na vědeckém semináři o ústavním soudnictví. Vždyť tento slovatný soud se nakonec skládá jen ze slovatných soudkyň a slovatných soudců. A jejich osudy tvoří podstatnou součást osudu tohoto soudu.

Ke sporu o postavení prezidenta

VLADIMÍR KLOKOČKA

Koncem tohoto roku uplyne 20 let od pádu totalitního režimu a 17 let od vzniku Ústavy ČR: dostatečně dlouhá doba pro rozvoj a stabilizaci demokratických ústavních poměrů. Přesto jsme v posledních letech svědky tendencí k jejich destabilizaci, svědky pokusů o závažné změny v obsahu Ústavy, aniž by se měnil její text, pokusů odklonit od Ústavy psané k Ústavě praktikované. K tomu směřuje jak snaha Ústavu obcházet, tak i snaha ji dezinterpretovat, vykládat ji v rozporu s principy na nichž je založena. K obcházení Ústavy slouží dnes již téměř návykové zkracování volebního období Poslanecké sněmovny místo platné úpravy rozpouštěcího práva. K obcházení Ústavy směřuje i hledání volebního systému, který by beze změny Ústavy ponechal a obelstil logiku proporčního principu v Ústavě a který by – řečeno slovy expremiéra – současně spravedlivě vyjádřil volební výsledky malých stran a současně umožnil silnou vládní většinu v Poslanecké sněmovně. Pokus o kvadratura kruhu.

Ještě závažnější hrozbou je dezinterpretace obsahu Ústavy. Čl. 9 odst. 3 („výkladem právních norem nelze oprávnit odstranění nebo ohrožení základů demokratického právního státu“), který jsem při tvorbě Ústavy navrhl, je stále aktuálnější.

Příčinou dezinterpretace je – v lepším případě – nepochopení parlamentní formy vlády, jež je aplikována ve spojení s republikánskou formou státu. Parlamentarismus konstituční monarchie takové potíže s interpretací nemá. Problém je v přeceňování rozdílu v postavení hlavy státu mezi těmito klasickými variantami parlamentní formy vlády a snahou hledat paralely u zcela odlišného systému prezidentského.

Ve skutečnosti však spřízněnost obou variant parlamentní formy vlády přibližuje již samotná geneze republikánského parlamentarismu v jeho klasickém modelu, totiž Ústavě Třetí republiky ve Francii (1875). Tato Ústava vznikla po letech dohadování v Národním shromáždění zvoleném roku 1871 jako kompromis většinových, ale nejednotných monarchistů s menšinovými republikány. Republika tehdy vznikla jako vedlejší produkt při zřízení instituce prezidenta, neboť tato instituce se logicky vymyká spojení s monarchií, byť konstituční. Postavení prezidenta připomínalo republiku s monarchickou tradicí a s pravomocemi hlavy státu i rituály srovnatelnými spíše s konstituční monarchií. Prezident byl oddělen od řízení výkonné moci a stal se politicky neodpovědnou hlavou státu s pozicí „pouvoir neutre“, jakéhosi arbitra v případě konfliktu mezi parlamentem a vládou. Naděje na obnovení monarchie definitivně padly až v roce 1884, kdy byla vyhlášena nedotknutelnost republikánského zřízení.

Ve státně organizační sféře se stala právě tato ústava vzorem pro naši ústavu z roku 1920, na niž pak do jisté míry navazuje i současná česká Ústava. I když nynější Ústava obsahuje řadu modifikací klasického parlamentarismu, má přece jen základní identifikační rysy parlamentní formy vlády a již proto potřebuje výklad, který respektuje principy a náležitosti pojmového vybavení, z něhož Ústava vychází, a to zejména právě pro pochopení postavení prezidenta republiky. V čl. 62 poskytuje Ústava hlavě státu ve 12 bodech vlastní pravomoc, k nimž prezident nepotřebuje kontrasignaci vlády, souhlas premiéra nebo jím pověřeného člena vlády, i když u některých z nich je vázán jinými podmínkami anebo na součinnost s jinými orgány.

Jinak je tomu u jeho pravomocí vymezených v čl. 63 Ústavy, jež souvisejí mnohem více s běžným chodem ústavních orgánů a jejichž použití je také daleko častější. V této oblasti jsou „rozhodnutí prezidenta republiky“ vždy vázána na spolupodpis vlády, premiéra nebo jím pověřeného člena vlády. Právě v této oblasti má prezident republiky s interpretací svého postavení největší potíže. Přispívá k tomu nepochopení kapitoly 3 Ústavy (moc výkonná), jež označuje za „vrcholný orgán výkonné moci“ (čl. 67 Ústavy) vládu, a nikoliv prezidenta. Pro prezidenta má označení „hlava státu“ (čl. 54 Ústavy), Hlavou státu v parlamentním systému však není míněna ani hlavní, ani nejvyšší rozhodovací instance. Prezident je hlavou státu v tom smyslu, že personifikuje a reprezentuje jednotu státního celku uvnitř země i navenek. V systému dělbý moci je prezident jistým spojovacím článkem mezi ústavními orgány, není však ani zákonodárcem, ani neřídí výkonnou moc a není ani soudním orgánem.

Dezinterpretace Ústavy se v chodu našeho ústavního systému manifestuje především v neochotě hlavy státu podrobit se Ústavou koncipované součinnosti s jinými ústavními orgány a neochotou podrobit se jejich rozhodnutím, jakož i snahou vyvozovat pro hlavu státu oprávnění, jež jí Ústava neposkytuje. Jde jednak o prezidentovo přesvědčení, že jeho právo jmenovat dle čl. 62 Ústavy, tj. bez povinnosti kontrasignace vládou, ústavní činitele v tomto článku uvedené, implikuje automaticky i jeho právo tyto osoby také odvolat, jak se o to pokusil v případě předsedkyně Nejvyššího soudu Brožové i místopředsedkyně Ústavního soudu Wagnerové. Prezident jako by nepochopil, že Ústava poskytuje záruky nezávislosti těchto orgánů zcela vědomě také tím, že je zřizující instituce nemůže odvolat.

Rovněž „rozhodnutí prezidenta republiky“ dle odst. 1 a 2 čl. 63 Ústavy, jež vyžadují ke své platnosti kontrasignaci předsedy vlády, resp. pověřeného ministra, klamou již samotným termínem: rozhodnutí prezidenta republiky. Nevylučují sice jeho iniciativu, ale ve své podstatě jsou rozhodnutím vlády. Spolupodpis premiéra neznamená ani to, že prezident rozhoduje a toto své rozhodnutí pak předkládá vládě k dodatečnému (následnému) spolupodpisu. Naopak, prezident se při podpisu „svého rozhodnutí“ musí opírat o tomu předcházející rozhodnutí vlády, a to již z toho důvodu, že vláda jediná nese za toto rozhodnutí odpovědnost. Tento vztah odpovědné vlády a neodpovědného prezidenta formuluje např. rakouská Ústava v čl. 67 slovy: veškeré ak-

ty prezidenta vznikají na návrh vlády (erfolgen auf Vorschlag) nebo pověřeného ministra, nestanoví-li Ústava jinak. Stejně je tomu při výkonu jmenovacích oprávnění. Jestliže premiér prezidentovi předloží návrh na jmenování členů vlády nebo s jeho pověřením ministr návrh na jmenování soudců apod., může prezident sice vznést své připomínky, svůj podpis však musí bez zbytečného odkladu připojit a rozhodnutí provést.

Kritiku vyvolává rovněž aktivita prezidenta republiky v zahraniční politice státu. I zde platí to, co jsme řekli o instituci hlavy státu. Svou činnost na tomto poli nemůže prezident opřít ani o jediné ustanovení čl. 62 Ústavy, tedy o žádnou dispozici k samostatnému, na vládní politice nezávislému chování a jednání. Zastupování státu navenek, ratifikace mezinárodních smluv a všechny ostatní aktivity prezidenta související se zahraničními vztahy jsou uvedeny v čl. 63 Ústavy a jsou vázány na kontrasignaci premiéra. Jestliže prezidentův tajemník Ladislav Jakl (Lidové noviny z 12. 5. 2009) pokládá souhlas Parlamentu s Lisabonskou smlouvou pouze za „předběžný souhlas“ a jestliže teprve prezidentův podpis má být definitivním souhlasem a jestliže si prezident republiky osobuje neomezenou lhůtu pro svůj podpis (např. až po irském rozhodnutí), vytváří si jakýsi svůj vlastní prezidentský režim, který nemá s Ústavou nic společného. Prezident není tvůrcem zahraniční politiky státu, ale mnohem více jejím nástrojem. Ratifikace mezinárodních smluv prezidentem republiky, stejně jako podepisování přijatých zákonů, je srovnatelná s úlohou notáře. Svým podpisem prezident potvrzuje, že k rozhodnutí Parlamentu došlo způsobem předepsaným Ústavou. Nejde o žádnou dispoziční volnost prezidenta, zda podepsat či nepodepsat. Ústava v této věci neukládá prezidentovi rozhodovat, ale ukládá mu konat, totiž bez prodlení ratifikovat akt, který byl řádným způsobem přijat. Zůstaneme-li u příoměru z civilního práva, dalo by se říci, že lze chápat ratifikaci jako formální prohlášení prezidenta jako právního zástupce zastupujícího stát navenek, kterým sděluje, že jeho „klient“, totiž stát nabídku na uzavření smlouvy rozhodnutím Parlamentu přijal.

Jinou manifestací prezidentovy svévole je vlastní výklad lhůt stanovených v Ústavě pro některé úkony a akty. Podle jeho názoru není prezident při výkonu svých pravomocí časově vůbec omezen tam, kde mu Ústava výslovně lhůtu nestanoví. Tímto výkladem je ovšem vážně narušena ústavní rovnováha a vytváří se falešný dojem jakéhosi prezidentova – přinejmenším – suspenzivního veta např. při jmenování členů vlády, soudců a dalších, a to s možností odsunout nechtěná rozhodnutí „ad Calendas graecas“.

Ve skutečnosti však Ústavou pevně stanovené lhůty vůbec nelze chápat jako omezení času, ale naopak jako poskytnutí času, a to tam, kde přijetí rozhodnutí vyžaduje čas na úvahu nebo na přípravu či předpokládá součinnost více orgánů. Tam, kde tomu tak není, nestanoví Ústava žádnou lhůtu a vychází zcela přirozeně z toho, že patřičný úkon či rozhodnutí je třeba učinit bez zbytečného odkladu, tedy v nejkratší možné době, jež je přiměřená povaze úkonu. Jiné chápání by vedlo k naprosté dezintegraci Ústavy, ke vzniku prostoru pro destabilizaci ústavních poměrů a k protiústavnímu posilování pozie.

Závěrem nelze než poznamenat, že prezident republiky není „Deus ex machina“, který si svou roli může vytvářet sám, ale je součástí soukolí parlamentního státu, v němž je povinen ty funkce, jež mu Ústava vyměřuje, vykonávat způsobem, který odpovídá principům a duchu Ústavy.

Redakci Universitas došlo

- Rudolf Autrata, *Dětská oftalmologie*, I. část. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Bibliografie Rudolfa Šrámka za léta 1956-2008*. Jana Marie Tušková-Ivana Kolářová. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Marie Blahutková a kol. *Zvedni se a běž*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Marie Blahutková a kol. *Psychomotorická terapie*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Ladislav Blažek, Milan Figurka a kolektiv, *Analýza regionálních a mikroekonomických aspektů konkurenceschopnosti*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- XI. *Brněnský geriatrický den a 15. výroční kongres ČGGS 19. - 20. 3. 2009*. Masarykova univerzita Brno, 2009
- IV. *celofakultní konference o studiu na Lékařské fakultě MU Brno*. Sborník přednášek. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Bulletin Centra pedagogického výzkumu PdF MU 2008*. Petr Krecht, Veronika Najvarová (eds.). Masarykova univerzita Brno, 2008
- ČUKRBLIK 2009*. Current Chemistry and Biochemistry of Carbohydrates. Abstract Book. Masarykova univerzita Brno, 2009
- Česko-ukrajinský právníký slovník*. Halyna Myronova, Oxana Gazdošová. Masarykova univerzita Brno, 2009
- Dny práva – 2008 – Days of Law*. Edts.: Jan Neckář, Michal Radvan, David Sehnalem, Jiří Valdhans. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Fifteen-Year-Olds in Brno. A Slice of Longitudinal Self-Reports*. Stanislav Ježek, Lenka Lacinová (Eds.). Masaryk University Brno, 2008
- Fyzická geografie a trvalá udržitelnost*. Fyzickogeografický sborník 6. Příspěvky z 25. výroční konference Fyzickogeografické sekce. Editor: Vladimír Herber. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Marta Goňcová a kol.: *Evropa 21. století: rozmanitost a soudržnost?* Masarykova univerzita Brno, 2008
- Komunikativní přístup v cizojazyčné výuce žáků s SPU*. Renée Grenarová, Marie Vítková (eds.) Masarykova univerzita Brno, 2008
- Dalibor Havel: *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Lenka Hloušková, *Proměna kultury školy v pedagogických diskurzích*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Tomáš Janík a kol. *Kurikulum – výuka – školní klima – učitelské vzdělávání*. Analýza nálezů českého pedagogického výzkumu (2001-2008). Masarykova univerzita Brno, 2009
- Oldřich Krpec, *Národní zájmy v moderní demokracii - Česká republika*. Masarykova univerzita Brno, 2009
- Zdeňka Kubíková, Barbora Zuchová a kol.: *Metodický materiál k výuce první pomoci na gymnáziích v Jihomoravském kraji*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Methoden der Sprachlehr- und Sprachlernforschung. Band 1. Beispiele aus dem Bereich des Deutschen als Fremdsprache in Tschechien*. Věra Janíková, Brigitte Sorbet (Hrsg.). Masarykova univerzita Brno, 2008
- MU - 90 - Křehké jistoty*. 90. výročí Masarykovy Univerzity, Fakulty of Education. Masarykova univerzita Brno, 2009

pokračování na str. 68 →

Očima ekonomů

K potřebě obratu ve vzdělávání studentů ekonomických oborů

BOŽENA ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ

Vše nasvědčuje tomu, že pro udržení obyvatelnosti planety Země bude v příštích desetiletích důležité dobré biologické vzdělání vysokoškolské populace. Naše ekonomické vysoké školy budoucí inženýry ekonomie v biologii nevzdělávají. Studentům proto chybí přiměřená představa o životě jako planetárním jevu, o živých systémech, o funkci, integritě a rozmanitosti biosféry. Biosféra přitom samovolně reprodukuje nejen člověka, ale i všechny ostatní biologické předpoklady lidské kultury.

K otázce biologizace ekonomického vzdělání

Nedostatečné biologické vzdělání ekonomů sice přímo není nenahraditelné biologické struktury pozemské přírody, ale dvojnásobně „podporuje“ protipřírodní orientaci ekonomiky. Jednak tím, že dnešní ekonomové nemají pádné argumenty proti nebezpečné spotřebitelské tendenci v životním způsobu lidí, a jednak tím, že zpravidla nekriticky prosazují hospodářský růst a planetární expanzi technologických procesů. I když s touto orientací může lidstvo přežít ještě několik desetiletí (století), vyhlídky na dlouhodobě možný protipřírodní pokrok se rychle zhoršují. Trvalá ignorance biologických faktorů kulturního života v hospodářské praxi dnes prohlubuje křehkou rovnováhu mezi biosférou a technosférou a vede k situaci, v níž lidstvo jen obtížně zvládne transformaci z protipřírodní fáze civilizačního vývoje na jeho fázi propřírodní – biofilní.

Studenti přírodovědeckých, zemědělských a lesnických fakult, kteří se s přírodními reáliemi setkávají v době svého studia na vysoké škole, mohou částečně nahradit nedostatek svého předchozího biologického vzdělání. Studenti ekonomických škol však tuto možnost nemají. Hlavními problémy a pojmy, s nimiž se každodenně setkávají, jsou výroba, trh, zisk, obchod, marketing, ale také hospodářský růst, úspěch v podnikání, konkurenceschopnost atp. Mnozí dnešní absolventi ekonomických škol se tak proti své vůli budou podílet na dalším extenzivním rozmachu civilizace a na nevratných přeměnách biologických poměrů na Zemi. Z neznalosti budou podporovat prohlubující se rozpor mezi kulturou a přírodou. Domnívám se, že na ekonomické fakultě univerzitního typu by měly mít své místo právě takové přírodní a společenské vědy, v jejichž rámci lze biologické souvislosti kulturního života přiměřeně pochopit. Studenti ekonomických oborů potřebují poznatky, které alespoň čas-

tečně povedou k uznání globálních přírodních mezí kulturního vývoje. Uzářil totiž čas začlenit fenomén planetárního života také do rámce předmětu tradičních ekonomických věd.

Co vysoká škola při utváření biofilních postojů studentů může a co nemůže

Lidský vývoj od narození do dospělosti se v průběhu dějin stále více komplikuje. Jedinec si musí během krátkého času své ontogeneze osvojit výtobytky lidské kultury ve všech jejích formách, musí se na ně adaptovat. Lidská fylogeneze a ontogeneze, dva rozdílné procesy, které byly kdysi jemně vyladěny na pomalý vývoj přírody i na pomalý vývoj kultury, dnes probíhají na pozadí překotného růstu technické civilizace. To přináší mnoho různých problémů, ale především se tím prodlužuje ta část lidské ontogeneze, která je přípravou mladého člověka na život. Mladí lidé dnes později dospívají.

Vysoká škola by měla být jednou z forem zkrácení této přípravné fáze. Na vysokou školu sice přicházejí téměř plně zformovaní jedinci, u nichž podstatná část ontogeneze již proběhla, ale další vývoj jedince se tu může odehrávat také mimo aktuální bezprostřední zkušenost – v teoretické formě studia. Vysoká škola tak jakoby stlačuje čas, ve kterém je teoreticky akumulovaná lidská historie. Kdyby společnost vysokoškolské studium neměla, přímou individuální zkušenost jako nezbytnou podmínku přiměřené participace jedince na kulturním evolučním procesu by mladí lidé museli sbírat mnohem déle.

Šance pro vytvoření propřírodních postojů studentů vysoké školy je tedy omezená a vzniká pouze tehdy, jsou-li na vysoké školy zařazeny předměty se zaměřením na systémové poznávání vztahu přírody a kultury. Úspěch však závisí na tom, zda na vysokých školách budou učitelé, kteří dnešní neadekvátnost protipřírodní kultury dokáží vysvětlit a náležitě teoreticky doložit. Protože to u tradičních ekonomických oborů nemůžeme očekávat, dnešní vysokoškolské ekonomické vzdělání by nemělo být pojato jako pouhá odborná příprava na zaměstnání, ale jako kvalifikace rozšířená o biologické a další obory, která dostatečně jasně ukáže, že ekonomika je „pouhým subsystémem kultury a kultura pouhým subsystémem přírody“ (J. Šmajš).

K problému naturalizace lidské ontogeneze

Nedávno zesnulý americký teoretik humanitních věd Richard Rorty zastával názor, že výchova a vzdělávání člověka v sobě zahrnují dva nutné a jako by protikladné pochody – socializaci a individualizaci. Do věku ukončení středoškolského vzdělání slouží výchova a vzdělání především socializaci, tj. postupnému vrůstání člověka do společenských podmínek života, postupné orientaci v sociokulturním prostředí a osvojování si určitých způsobů chování, názorů, zásad, hodnot a postojů. Pak se podle Rortyho odehrává předěl. Posláním univerzit je pomoci studentům poznat, že jsou s to přetvářet sami se-

be, že mohou předělávat vlastní strukturu osobnosti, kterou jim vnutila výchova. Tuto strukturu, která by je učinila uznávanými občany, přetvářejí si v novou, na jejímž formování se podílejí hlavně oni sami. Cílem socializace není tedy pasivní adaptace a konformismus s normami daného společenství, ale vytvoření určité rovnováhy mezi adaptací a seberealizací. Tento proces individualizace tak vybízí a přivádí mladého člověka k tomu, čím v daných možnostech může být.

S odvoláním na názor J. Šmajse, že „proces naturalizace by měl předcházet procesu socializace a poměrně dlouho probíhat současně s ním“, se hlásím k myšlence o zásadním formativním vlivu přirozeného prostředí v raném vývoji člověka.

„Způsob dotváření psychosomatické struktury člověka jeho přírodním a kulturním prostředím,“ píše J. Šmajš, „musí být totiž podobný ontogenezi živočišné, tj. způsobu formování mláďat některých jiných biologických druhů jejich přirozeným prostředím – péčí matky, doupětem, ekosystémem, smečkou, stádem či tlupou – prostě přirozeným ‘domovem’ v hostitelském ekosystému přírody.“ (Filozofie psaná kurzívou. Brno: Doplněk, 2003 s. 101.)

Podobný názor o zásadním formativním vlivu přirozeného prostředí zastávají také J. Prekopová a G. Hüther: „Co se děje s mozkiem, když vyrůstá v podmínkách, kde existuje jen málo problémů a výzev, mohli neurologové dobře prokázat u oslů, a to u jihoamerických oslů domácích. V Chile a Peru totiž vedle normálních domácích oslů, kteří vyrůstají ve stájích na statcích a později jsou zapřaháni do povozů, existují i takoví, kterým se od sedláků nějak podařilo uprchnout a kteří se připojili k volně žijícím stádům zdivočelých oslů domácích. Oslíci, kteří se tak narodí, vyrůstají v úplně jiných podmínkách než jejich příbuzní narození doma. Jejich život je těžší, je v něm víc problémů, je plný výzev a v každém ohledu nejen rozmanitější, ale i nepohodlnější. Důsledky jsou nasnadě: jejich mozek je nejen komplexněji vystavěný a silněji zesíťovaný, ale je dokonce viditelně větší než mozek jejich kolegů ze stáji.“ (Prekop, J. Hüther, G. *Odhalte poklad u svého dítěte*. Praha: Grada, 2008, s. 76.)

První formativní fáze lidské ontogeneze se však neobejde, nemá-li dojít k poruchám v rozvoji osobnosti, bez pevné citové vazby dítěte alespoň k jedné dospělé osobě, většinou k matce. Dítě se pevnému citovému vztahu musí „naučit“ a k jeho vytvoření potřebuje více než rok sdílení společného kontaktu s rodiči a sourozenci (a patrně i s venkovní přírodou). Malé dítě má proto právo na trvalou přítomnost dospělého člověka i volné přírody. Petr Příhoda připomíná, že v moderní civilizaci přibývá faktorů, které brání harmonickému rozvoji osobnosti a že naopak ubývá podnětů, které tento rozvoj podporují. V této souvislosti cituje klasika dětské psychologie Reného Spitze. „Z dětí vychovávaných bez lásky vyrůstají dospělí jedinci plní nenávisti.“ Příhoda dodává, že „nenávist se nemusí vždy projevit aktivní destruktivitou. Může mít podobu zlověstného zla v duši. Myslím, že je to závažný společenský problém. Jeho vahou i tou nevšímavostí, s jakou je přehlížen, bych ho přirovnal k eko-

logické hrozbě.“ (Příhoda, P. *Nesrozumitelně motivovaného zla přibývá*. In: Týdeník Českého rozhlasu 52/2006, s. 17. 2006.)

Jak podivně v této souvislosti znějí slova evropské levice, podle níž by každé třetí dítě do tří let mělo být v jeslích. Podle Strany evropských socialistů je dostupnost jeslí a mateřských škol „základním předpokladem“ pro zrovnoprávnění žen a mužů na pracovním trhu, tvrdí Zita Gurmaiová, maďarská socialistka. Také Dán Poul Nyrup Rasmussen je rezolutně proti konzervativním státům EU, které nutí ženy k návratu za plotnu. (Srov. *Lidové noviny*, ze dne 30. 1. 2009.) Pokud ekonomické nebo kariérní důvody převládají, je zbytečné diskutovat o základních psychologických potřebách dítěte, které jsou podmínkou jeho zdravého tělesného i psychického vývoje. Psychologové mají zkušenosti, že děti přežijí cokoli. Ale za jakou cenu!

Mladé kulturní podněty, které jsou převážně symbolického charakteru, neovlivňují příliš starší struktury mozku. A tak v technicky rozvinutých společnostech se raná ontogeneze, která je základem pro pozdější zdravý vývoj jedince, mění v období nevratné celoživotní deformace osobnosti. Kultura totiž jen spolu s přírodou rozvíjí to, co je potenciálně obsaženo v lidském genomu – biologicky předurčenou lidskost.

V roce 2005 jsem se v Toulcově dvoře (pražské ekologické centrum pro děti, které založila Emilie Strejčková) zúčastnila odborného semináře o výsledcích výzkumu odcizování dětí přírodě. Potvrdilo se, že stále se zrychlující úbytek přímých kontaktů člověka s přírodním prostředím přináší negativní důsledky jak pro lidskou schopnost chránit bohatství přírodního prostředí, tak pro zdravý psychický a tělesný vývoj každého jedince.

Ukázalo se totiž, že počátky odcizování dětí přírodě byly rozeznatelné už u dětí mladších tří let. Období do tří let věku odborníci považují za klíčové pro vytváření vztahu dětí k přírodě. Je to časový úsek života, v němž nejintenzivněji probíhá proces trvalého vtišnění (imprintingu), kdy je jedinec směřován k respektování hodnot přirozeného světa. Na počátku svého života má tedy každé dítě všechny psychické i fyzické předpoklady pro vývoj způsobu života, který je v souladu s přírodou. Tyto předpoklady nejsou dnes dostatečně poznány, kvalifikovaně využívány a rozvíjeny.

Jak uvádí E. Strejčková těžiště současného vzdělávání, výchovy a osvěty o přírodním prostředí spočívá v poskytování informací převážně slovy a obrazy. Takové informace jsou z hlediska potřeb reálného života zákonitě neplnohodnotné a deformované. Vzdělávání ke vztahu k přírodě je zahajováno většinou až ve věku, kdy už děti mají upevněné návyky interiérového konzumního životního stylu. Chybí předškolní i školní systém výchovy k vytváření návyků lidského jednání ve prospěch zachování zbytků původních přírodních společenstev.

Dodávám, že vztah k přírodě je u člověka geneticky kódován pouze rámcově a že bohatství jeho duševních a tělesných projevů je podmíněno a omezeno vnějšími přírodními podmínkami, ve kterých se vyvíjel. Vracím se proto znovu k myšlence, že naturalizace a socializace člověka musí jeho individuua-

lizaci předcházet. I když se základní struktura emocionálních vztahů utváří již v v raných fázích individuálního vývoje, může pozdější racionální kultivace člověka jeho emocionální vztah k přírodě v určitém rozmezí korigovat. Větší váha racionálních argumentů v tomto období způsobuje, že se člověk obvykle více emocionálně ztotožní s tím, čemu porozumí, co přiměřeně teoreticky pochopí. Domnívám se, že právě v teoretickém pochopení přírodních souvislostí kulturního života spočívá význam výuky společenských věd na všech dnešních vysokých školách.

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 17

- New Economic Challenges. 1st International PhD Students Conference 21.1.-22.1. 2009.* Masarykova univerzita Brno, 2009
- Pavla Novotná, *Výtvarné umění v kultuře Neslyšících.* Masarykova univerzita Brno, 2008
- LEGAL SANCTIONS: Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Czech Republic.* Edited by Mariusz Poplawski and Dana Šramková. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Jiřina Relichová, *Genetika populací.* Masarykova univerzita Brno, 2009
- Sborník z česko-polsko-slovenské konference Hnanice, 2007. *Právní aspekty odstraňování ekologických zátěží s důrazem na staré zátěže a právní aspekty ochrany přírody.* Ilona Jančářová, Jiří Slováček, Eds. Masarykova univerzita Brno, 2007
- Sborník příspěvků z mezinárodní konference na téma Zákoník práce po nálezu Ústavního soudu. *Pracovní právo 2008.* Zámecký hotel Třešť 1.-3. října 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008. CD
- Sborník – prezentace – fotogalerie. *Praxe a stáže studentů vysokých škol.* DVD Multimediální prezentace. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sborník rozšířených abstraktů.* Výjezdní zasedání Centra Jaroslava Hájka pro teoretickou a aplikovanou statistiku. Telč 25.-27. září 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008 CD
- Sborník příspěvků. *Seminář k „Mezinárodnímu roku planety Země“.* Brno, 11. září 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada germanistická, R 13.* Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sborník příspěvků *5. Letní škola aplikované informatiky.* Indikátory účinnosti EMS podle odvětví. Bedřichov 22.-24. srpna 2008. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sociální pedagogika a multikulturní výchova v otázkách,* Lenka Gulová et al. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Speciální pedagogika v interdisciplinárních a multidisciplinárních souvislostech.* Pavel Mühlpachr (Ed.), Masarykova univerzita Brno, 2008
- Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická. *Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy.* K odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala. Recenzent: Tatiana Machalová. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická. Ilona Jančářová, *Právní prostředky a cesty k řešení ekologických zátěží.* Masarykova univerzita Brno, 2008
- Sport a kvalita života 2008.* Kolektiv autorů. Sborník abstrakt mezinárodní konference konané 6.-7. listopadu 2008 v Brně. Masarykova univerzita Brno, 2008

pokračování na str. 69 →

Kultura a umění**Skulptura pop-artu**

JAROSLAV SEDLĀŘ

Nemylme se! Zlatá šedesátá nebyla zlatá jen v kultuře a umění, nebylo to jen to, co dodnes hřmí pod povrchem. Byla to také zlatá doba blahobytu západní společnosti, především zlatá doba konzumu, společnosti chamtivosti, ale také zlatá doba hromad odpadků městské civilizace, doba, která k nám dorazila se zpožděním padesáti roků, a to až na počátku 21. století, kdy konečně i náš politik mohl blahobytně zanotovat, i když nic ještě necítil z blížící se krize, že nikdy jsme se neměli tak dobře, jak se máme dnes. Jak podivuhodně shodně zní tento jeho výrok s prohlášením umělce Richarda Hamiltona, který dal své koláži na výstavě *This is tomorrow* (Toto je zítřek) ve White Chapel Art Gallery v Londýně roku 1956 název: *Just What Is It that Makes Today's Homes So Different, So Appealing?* (Co vlastně dělá naše dnešní domovy tak odlišnými, tak půvabnými?) Ta je označována za první ryze pop-artové dílo, ve kterém jsou obsaženy všechny prvky budoucího vrcholného stylu: interiér městského bytu a v něm elektrické přístroje, vysavač, magnetofon, šunková konzerva, svalovec držící v ruce zvětšené lízátko v podobě tenisové rakety, na kterém je nápis Pop a manekýnka, fotografie předka, filmová reklama i odkaz na masmédiá a nad tím vším část glóbusu, tvořící strop pokoje. Kritik a ředitel Institute of Contemporary Arts in London (Institutu současného umění v Londýně) Lawrence Alloway, který použil pojem pop-art poprvé až v roce 1958, o Hamiltonově koláži na výstavě roku 1956 napsal: „Město se zde stává scénou přeplněnou symboly, kterou brázdí ve všech směrech prvky lidské aktivity.“

Pop-art byl jeden z nejznámějších směrů druhé poloviny 20. století, stal se alternativou ke všem nefigurativním tendencím a opozicí k poválečnému abstraktnímu expresionismu. Jeho protagonisté odmítli přeestetizovanou abstrakci směřující stále více k dekorativismu a za hlavní téma zobrazení si zvolili velkoměstskou civilizaci se vším všudy. Pop-art se vracel k dadaismu, ready-mades Marcela Duchampa se staly nesporným a silným impulzem k tvorbě umělců, kteří vytvářeli objekty spojováním jednotlivých předmětů denní spotřeby. Pop-art předjímal ve svém díle také Kurt Schwitters, který podobně jako Duchamp rušil bariéry mezi uměleckými druhy a své asambláže vytvářel z odpadu již od počátku dvacátých let. Právě proto mohl kritik Max Kozloff americké pop-artisty nazvat „neodadaisty“, ale také „the new vulgarians“ (novými vulgaristy).

Pop-art odmítal tradice, což se projevilo nejzřetelněji v kombinaci technik, které až dosud v umění nikdo nepoužíval. Byly to serigrafie, filmtisk, fotomontáž, koláž, informel i gestická malba. Podstatně se změnila obrazová kompozice a tradiční symetrie. Zlatý řez a harmonický kontrast nahradily neobvy-

klé výřezy a detaily. Inspiračními zdroji se staly rovněž bezvýznamné předměty a jevy všedního světa vytržené z obvyklých souvislostí a povýšené na umění, důraz byl kladen na objektivní postupy, jakoby bez osobní účasti, a na maximální potlačení individuálního rukopisu. Nový kontext věcí umožňoval pohlédnout na atmosféru velkoměstského života s jeho nadbytečnou spotřebou, reklamou, komercí, nevkusem, sentimentalitou, banalitou a kýčem. To dovolilo předvést moderní konzumní život v celé jeho trivialitě a absurditě. Pop-artisté odvodili z oblasti reklamy a z plakátovacích ploch opakování, které sehrálo svou roli také v dalším vývoji moderního umění. Původ v reklamě měla jejich záliba v písmu a nejrůznějších nápisech i výrazná, často nepřirozená barevnost. Americký pop-art navázal dokonce na popisný realismus, který se rozšířil v zámoří během třicátých let, a zajímavou souvislost s pop-artem nacházíme i v pozůstatosti Američana Stuarta Davise, který se ve dvacátých letech dopracoval k osobitému stylu na základě inspirace dadaismem a légerským kubismem. Do svých obrazů zakomponovával obyčejné předměty, gumové rukavice, mixéry, elektrické ventilátory i krabičky od cigaret. Jeho zátiší *Lucky Strike* (1921), *Bottle of Odol* (Láhev Odolu, 1925) mohly nalézt ohlas v americké pop-artové malbě, stejně jako tvorba Francise Bacona, který využíval již od poloviny 40. let ve své práci fotografie. V obrazech, které maloval v cyklech, těžil z fotografických detailů, z filmů nebo z ilustrovaných časopisů, a předjímal tak jejich budoucí zapojení do výtvarného díla.

Podobně z odpadu a z prostředí městského folkloru vycházela i pop-artová skulptura, která se ovšem na rozdíl od Anglie projevila daleko výrazněji v USA. Jeden z nejvýznamnějších amerických sochařů, kalifornský Edward Kienholz, přesně charakterizoval zdroje pop-artového umění, když řekl roku 1970: „Každou společnost poznávám tak, že navštěvuji její vetešnické krámy a bleší trhy. Pro mne je to forma vzdělávání a historické orientace. Kulturu odhalují právě v tom, co sama odhodila.“

Byly to právě ony ready-mades, které kdysi na počátku 20. století využil Marcel Duchamp, když vybral sušič lahví nebo později pisoár jako umělecký objekt, který mu nahradil sochu. Duchamp ovšem zcela v duchu provokativního dadaismu tyto uměle vyrobené předměty (objekty) vzal jako výzvu hozenou do tváře společnosti. Ale nyní Kienholzova generace nechápala ready-mades jako Duchamp, ale odkrývala v nalezených předmětech něco estetického, co na počátku 60. let napůl lichotivě a napůl rozlobeně předváděla. Kienholz vkládal do výpovědní síly věci důvěru, zaujímal úplně jiný postoj než Duchamp. Nezpochybňoval umění a neodmítal žádné jeho gesto. Duchampovské Ne se změnilo ve velké Ano, v plodný tvůrčí princip. Ready-mades a jejich vedlejší produkt – asambláž zaplnily od roku 1960 veškerou uměleckou činnost pop-artistů, patrně z obrovské potřeby přímé, banální a všednodenní reality života, která se stala cílem umění proti všemocné nadvládě abstrakce. Byl to „konec s morálkou, která denuncovala jakýkoliv příklon k masové kultuře“ (Clement Greenberg) nebo ke kulturní industrii (Theodor W. Adorno) jako zradě vysokého umění!

Umělci prohledávali haldy šrotu, popelářská auta, obchody se starým železem, vetešnické krámy, obchody s dětskými hračkami, staveniště supermarketů, odmontovávali pouliční tabule nebo přitloukali vyjezené talíře na prkna. Arman, Dieter Roth plní odpadkové koše. To, jak zacházejí s ready-mades Rauschenberg, Kienholz, Tinguely, Arman, Daniel Spoerri, nemá nic společného s uměleckou skladebností Picassovou, Schwittersovou ani s negativními gesty Duchampovými a s projekcí osobních přání a pudů do surrealistického objektu. Princip ready-mades otevírá stavidla, skrze která proudí radostiplný všední den: věci, které uchovávají svůj vlastní život, svoji řeč, původ, historii, věci, které zastupují život, tento nejproduktivnější mýtus moderního umění.

Život zůstává nyní u všedního dneška, je spojen s našim městským prostředím, se všemi jeho sklady a s konzumem. Pro ready-mades to znamená, že se surrealistická psychologie objektu stává realistickou sociologií. Radikální tvrzení dadaistů, že Umění je směr života, je nyní změněno ve slogan Život je směr umění. V padesátých letech k průkopníkům pop-artu v Americe patřili zejména Jasper Johns a Robert Rauschenberg. Na rozdíl od Velké Británie byli ovšem američtí umělci zpočátku osamoceni a spojovalo je pouze odmítání nefigurativní malby. Přesto klíčovým okamžikem při formování pop-artu v USA bylo až benátské bienále, neboť právě na něm obdržel hlavní cenu protagonista pop-artu Robert Rauschenberg. A tak s jistou nadsázkou lze konstatovat, že evropská kritika objevila americký pop-art, který se starému kontinentu zjevil v podobě zdánlivě zcela lhostejně předváděných předmětů povznesených na úroveň umění teprve roku 1964.

Hlavním centrem pop-artu v USA v šedesátých letech 20. století byl New York, kde jako jeho hlavní představitelé působili vedle Roberta Rauschenberga, Jasper Johns, Roy Lichtenstein, George Segal, Claes Oldenburg, Andy Warhol, James Rosenquist, Jim Dine a Tom Wesselmann. Prvními zakladateli amerického pop-artu však byli Robert Rauschenberg a Jasper Johns. Oba spolupracovali od poloviny padesátých let a projevovali se spíše jako předchůdci pop-artu. Zpochybňovali moderní umění. Jasper Johns se zřekl spontánní gestické malby a snažil se vytvořit odosobněný, popisně věcný obraz. V letech 1950-1955 byl zaujat tématem americké vlajky, kterou maloval v nespočetných variacích. Vedle vlajkových obrazů a monumentálních map Spojených států se věnoval obrazovým cyklům, které nazýval *Targets* (Terče) a do nichž zakomponovával sádrové odlitky části lidského těla. Je tedy zřejmé, že v první fázi svého uměleckého vývoje používal obyčejné předměty – vlajky, šitky, čísla, písmena – a včleňoval je do obrazů. Tehdy namaloval obraz *Three Flags* (Tři vlajky, 1958); americká vlajka třikrát opakovaná pokrývá celou plochu obrazu a je malířsky provedená. Z roku 1955 pochází též Johnsův obraz *Target with Four Faces* (Terč se čtyřmi tvářemi, Museum of Modern Art, New York), na kterém jsou naneseny barvy ve velmi silné, téměř reliéfní vrstvě. Později vlepoval do obrazů banální předměty denní potřeby, kuchyňské nádobí, nože, krabice a vypínače, např. do obrazu *Field painting* (Malířské pole, 1963-1964), který vzbudil pozornost na bienále v Benátkách 1964. Ve všech

jeho dílech se objevují vícevýznamové symboly. Nebyla mu cizí ani tvorba trojrozměrných předmětů. Inspirovaly ho věci, které nebyly ničím výjimečné a kterých bylo všude velké množství, takže se postupem času stávaly odpadky moderní konzumní společnosti. Například v roce 1962 vytvořil bronzové odlitky žárovek a konzerv, *Painted Bronze II: Ale Cans* (Pomalované bronzové odlitky žárovek a konzerv). Poté svou tvorbu stabilizoval, vrátil se ke starým tématům, která doplňoval novými barevnými odstíny.

Čestné místo mezi zakladateli pop-artu náleží Robertu Rauschenbergovi. Už na konci čtyřicátých let začal do struktur malovaných svisle a vodorovně uvolněným rukopisem umísťovat písmena; pracoval tedy jako abstraktní malíř, expresionista, a sám cítil opotřebenost tohoto výtvarného slovníku. Odpověď a východisko našel ve svých combine paintings, ke kterým dospěl poté, co navštívil roku 1948 v New Yorku výstavu dadaistů Marcela Duchampa a Kurta Schwitterse. Je prvním umělcem, který zrcadlí americkou společnost odpadu. Roku 1949 přichází z Texasu do New Yorku a objevuje ulici Downtown na Manhattanu jako nevyčerpatelný rezervoár motivů a námětů pro svou tvorbu. Většinou mu postačila jediná pochůzka kolem bloku, aby si zaopatřil dostatek materiálu. Od dob Kurta Schwitterse, jehož umění tzv. Merz Rauschenberg pečlivě studoval, se nikdo tak vášnivě neobrátil k odpadu jako on. Od roku 1953-1954 maloval a montoval tzv. „Combine Paintings“. Fragmenty expresivně gestické malby smíchal s pouličními štíty a tabulemi, dopravenými značkami, s vyřazeným nábytkem, zvřecími kůžemi a fotografiemi z časopisů. Na dřevěnou desku pomalovanou hrubými tahy štětky postavil vycpanou angorskou kozu. Na její tělo navlékl pneumatiku z automobilu. Výtvar pak označil jako „Monogramm“. Usuzuje se také na to, že do této kombinace z nalezených předmětů zašifroval sexuální symbol. Kozu mohl spojit s tradičním symbolem Fauna. Přirozeně jde o souvislosti, ze kterých – když vytrhneme část – můžeme vyvolávat také jiné významy. Patří sem rovněž *Paní harému (Odalisque)*, 1955-1958, dílo parafrázující obraz Jeana Dominiquea Ingrese z roku 1808 (Paříž, Louvre). Pozorování tohoto Rauschenbergova plastického díla vyvolává řadu asociací. Kůlem promáčknutá poduška má připomenout nádhernou hedvábnou podušku, na které sedí Ingresova žena. Vycpaný pyšný kohout kraluje na krabici, jejíž labilitu a vratkost může sotva potlačit. Z vybraných dekorativních částí klasicistické epochy polepená zchátralá krabice svítí kmitavým světlem. Jako znakem hedvábného pohodlí? Krabice bývá někdy interpretována jako postava odalisky. Koláže s pin-up-girls mohou být chápány jako potomci Ingresovy dámy; vedle nich se objevují ještě boxer, hráč baseballu a scény z býčích zápasů. Jednoznačný výklad Rauschenberg ovšem odmítal: „Jsem proti definicím, které odnímají věcem život.“ V této často citované větě, která zapadá do mezer mezi životem a uměním, se obráží vyhraněné sebevědomí formy. Combine paintings nevytvářel Rauschenberg jen jako svévolné směsice z nalezených předmětů, jako dojmy z ulice, chápal je také jako složité pletivo formálních, ikonografických a politických odkazů. V duchu radikálního Duchampova konceptualismu zatloukl hřebíky do své

J. Johns: Pomalované bronzy II, 1964

Musical box (Hudební skříňky, 1951). Poté vznikaly skříňky a objekty, kameny, kosti a dřívka v dřevěných skříňkách, dále přírodní obrazy, kusy země, z nichž vyrůstaly rostliny a plastické objekty, červené obrazy (nalepené útržky novin a textilií přemalované červenou barvou). Kombinovaná malba využívá nejrůznějších předmětů moderní civilizace, částí strojů, reprodukcí z módních časopisů, fotografií i klasických reprodukcí, a rozvíjí tak techniku asambláže, což je trojrozměrně sestavené výtvarné dílo z nejrůznějších předmětů. Tento Rauschenbergův styl bývá někdy označován také jako neodadaismus. Rauschenberg se ovšem později od vlivu dadaistů oprostil a dospěl k originální syntéze gestické malby, informelu a dadaismu. Lze říci, že jeho práce představují spojovací článek mezi poválečnými formami abstrakce a pop-artem. Některé combine paintings se později rozvíjely až do tvarů prostorových kompozic, tzv. environments, např. *Black Market* (Černý trh, 1961). Podle Rauschenberga měl být pop-art projevem vyplňujícím propast mezi uměním a životem, projevem, který měl být bezprostředním výrazem reálnosti.

Edward Kienholz se naopak jeví v mnoha směrech jako jeho kalifornský protivník, který zkrusluje realismus Newyorčana surrealistickými momenty do šokující grimasy. Ve svých obrazech nesestavuje žádnou dynamiku ulice, nýbrž inscenuje monstrózní protikladné světy ke krásnému pacifickému jasnému nebi, jakési groteskní memento mori, které směřuje k potlačení utrpení

a napomádané smrti à la Hollywood. Téměř současně s prvními combine paintings stlouká fragmenty nábytku, sestavuje z nářadí a z odpadu dřevěné reliéfy. Koštětem je pak barevně přetírá. Levný materiál, Do-it-yourself-Improvisation a emocionální spontaneita ho spojuje s typickým kalifornským Funk Artem, který je pojmenovaný po volném, anarchickém Funky Jazz Západního pobřeží (v protikladu ke klidnému, disciplinovanému džezu Východního pobřeží). Umělec Funky Bruce Conner nechal už v roce 1951 zpráchnivět na místě vzniku enormní hororové výtvořiny ze syrového materiálu, „děsivě brutální výpovědi Vanitas v sousedství Kienholzově“ (Günter Metken). Kolem roku 1960 aranžuje Kienholz společenskokritické, satirické objekty, krátce nato scénická tableau, ve kterých se srážejí z veteše rekonstruovaná prostředí s křiklavou hrůzou. Stará žena čeká na smrt jako strašidlo svých vlastních vzpomínek. Sedí stále ještě ve fotografické pozici, ačkoliv fotograf již dávno zmizel. Fotografie z mládí na skleněné kouli (její uvědomění si sebe sama), zvířecí lebka nahrazující hlavu. Řetěz ze skleněných hrníčků s relikviemi z dětství, svatby, narození, smrti – vše visí jí na krku. Nohy a ruce jsou z kostí krávy: maso a kostra v jednom. Idyla v plyši a uměle sestavená, odlišitelná postava jsou naplněny nezadržitelností času. Je to obraz hrůzného úpadku, který je formován kruhy, ovály, pravoúhelníky. *The Wait* (Čekání) ukazuje dokonce u Kienholze vzácnou, téměř něžnou notu.

V jiné scéně odhaluje strašlivou smrt: loutky jsou zde spojeny jako atomový hříb, sedminásobná bolest zrodu se zde spojuje se sedmibolestnými bodci zprznění. Nejvíce se Edward Kienholz, který žil od roku 1953 v Los Angeles, proslavil svým pomníkem reagujícím na druhou světovou válku. Byla to asambláž, dnes uložená v Ludwigově sbírce v Kolíně nad Rýnem, kde se vystavuje pod jménem *Das tragbare Kriegerdenkmal* (Přenosný pomník válečníků, 1968). Autodidakt Edward Kienholz začal roku 1953 sestavovat první dřevěný reliéf z odpadního materiálu, po kterém následovaly na počátku 60. let environmenty. Historie jeho díla *Přenosný pomník válečníků* začala, když uviděl válečnou fotografii, kterou pořídil ráno 23. února 1945 na hoře Suribach japonského ostrova Iwo-Jima v Pacifiku fotograf Joe Rosenthal. Ukazuje vztyčení americké vlajky šesti muži 28. sboru námořní pěchoty USA. Fotografie se stala pro svou propagandistickou hodnotu podkladem pro mnohé grafické a plastické napodobeniny, mezi jiným pro jedno z největších bronzových sošů světa, pro pomník vojákům námořní pěchoty na čestném hřbitově Arlington ve Virginii, jejímž autorem je Felix Weldon (1945-1954). Nad pomníkem vlaje stále prapor, který je každé ráno vztyčen a večer stažen.

Fotografie byly podkladem také pro skupinu vojáků na Kienholzově Přenosném pomníku válečníků. Umělec v něm ovšem rezignoval jak na velikost, tak na monumentalitu, na bronz i na žulu. Vsadil všechno na prosté materiály, na verismus v plastickém provedení a na promyšlený obsahový kontext. Dílo se čte zleva doprava jako kniha. Levá strana je pojata jako propagandistické klíše (podle Kienholze). Začíná černobilou reprodukcí barevného válečného plakátu z roku 1917 „I WANT YOU FOR U.S. ARMY NEAREST RECRUT-

G. Segal: Okno restaurace, 1967

ING STATION“ a figurou strýčka Sama. Následuje skupina vojáků v naturalisticky provedených mundúrech s přilbami na hlavách, pod nimiž nikdo není, a proto pod nimi může být každý. Za nimi je umístěna černá náhrobní deska, na kterou mohl kdokoliv napsat přiloženou křídou datum a místo jakéhokoliv nového a draze vykoupeného vítězství. Přenosný pomník válečníků, který by mohl být mementem všech válek, je také politickým komplexem. Vlevo začíná propagandistické klíše: hliněnou figurou zpívající oddílové ošetřovatelky Kate Smithové, která neustále vřeští „God bless America“, pak následuje Uncle Sam na povolávacím rozkazu; slavné, pro fotografii postavené vztyčení praporu s hvězdami na hoře Suribachi, s vojáky ve skutečných uniformách, náhrobním kamenem se jmény 465 ve válkách zničenými zeměmi. Vpravo bar s trubkovým nábytkem, business as usual, Coca-Cola-Imperialismus. Že to vše spolu souvisí, ukazují vojáci, kteří vztyčují svůj prapor nad převrácenou trubkovou židli, ignorující kavárenský stůl. Víceúčelový válečný památník jako protiválečný monument.

Dalším známým Kienholzovým dílem byla asambláž z nalezených materiálů s názvem *Night of Nights* (Temnota noci). Kienholz v ní reagoval na tragický osud Kathy Fiscunové, která spadla v malém městečku nedaleko Los Angeles do opuštěné a nezajištěné studny, z níž ji nikdo nemohl pomoci. Podobnými asamblážemi a environmenty Kienholz odkrýval – často i pomocí de-

Eduardo Paolozzi:
Poslední idol, 1963

formovaných lidských těl a odindividualizovaných figur – morální propad a odcizenost člověka v epoše přemnožené a bezcitné společnosti.

Podobně provokativní environmenty neodadaistické antiestetiky vytvářel i Paul Thek, který pracoval s neobvyklými materiály. Nejvíce se Kienholzovi přiblížil hororovými scénami v šedesátých letech. Jeho asambláže atakují pronikavým šokem prolhanou měšťáckou morálku. Tehdy zhotovil zcela naturalistické napodobeniny kusů masa a fragmentů lidských těl, které konfrontoval s cizími předměty, čímž je náhle převedl do nových světů symbolů a mýtů. Utržená ruka ozdobená šperky a péry pak vypadala jako relikviář neznámého, a proto tajuplného kultu. Podobné asociace vyvolávala i asambláž s názvem *Sedan Chair* (Nosítka, 1968). Symbol vznešenosti – nosítka – zde byl konfrontován se zakrváceným dítětem zavěšeným v horní části a s kousky masa naservírovanými na talíři ležícím na židli pod dítětem. To opět evokovalo hororové situace neznámých kultovních obětí. Od počátku sedmdesátých let pak Thek ještě realizoval mytické prostorové kompozice, které už jednoznačně zapadaly do oblasti individuální mytologie. Ale od roku 1970 se náhle ztrácí sociální satira v synkretických a symbolických krajinách, které do sebe stále více zaplétají surrealistické dědictví, přetížnou rituálně působící teatralností.

Podobně jako Kienholz zaostřuje také George Segal náš kritický pohled na americkou scénu. Stejně jako Kienholz prezentuje i on svá díla v okamžiku, kdy se zvedá opona. Avšak kusy, které se hrají, nemohou být odlišnější. Tam, kde Kalifornian atakuje

v zuřivých, ireálně prováděných alegoriích konkrétní neshody, převádí Newyorčan téměř klasicisticky základní situace americké osamělosti do obecnosti. Fixuje narušené komunikace před černým pozadím: dva muži a jedna tanečnice ve scéně *Rock and Roll Combo* (1964), *Žena v pokladně biografu, Okno restaurace* (1965). Osoby jsou od roku 1961 odlitky těl přátel, zachycované v jejich všedním chování, odlitky, které byly sejmuty procesem bandáže a navenek opatřeny litým povrchem. Kontrastují pak s reálnými předměty jako bílé sádrové fosílie. Je to aura mezi tichem, melancholií a depresí.

Zatímco bizární asambláže Lucaše Samarase se zdají být často přesyčené spíše surrealismem a neodadaismem, je dokumentární realismus Duane Hansona ovlivněn Kienholzem a Segalem. V polovině šedesátých let začal z polyesteru, nitového skla a pryskyřice vytvářet dobově kritické skulptury. Modeloval často figury stojící mimo společnost, mrtvé vojáky, vyčerpané bezdomovce, typické Američany střední třídy, řemeslníky, turistku, ženu s nákupním vozíkem, a to se zarážející blízkostí životu, přitom však ne naturalisticky: jsou to individua jako reprezentanti buďto sociálně vyřazených, nebo konzumně orientovaných, ale i naprosto běžných, jednoduchých typů lidí, nad kterými se stále více rozkládá téměř autistická ztracenost.

Tito umělci současné Ameriky se dostávali často do blízkosti pop-artu. Vybírali si město v jeho vitální opotřebenosti, brutalitě a ztrátě komunikativnosti. Na druhé straně pop-art vidí ono městské ve folkloru křiklavých mediálních obrazů a atraktivně zabaleného světa zboží. Nic není dosti špinavé, všechno je připravené ke konzumu. Do plastiky pronikají vmontované výrobky Jima Dinese, celofánové fólie Jamese Rosenquista, krabice *Brillo* Andy Warhola ja-

Robert Rauschenberg:
Odaliska, 1955 - 1958

ko sice dobově typické zástavní kusy, avšak jediným skutečným sochařem tvrdého jádra pop-artu je Claes Oldenburg. Oldenburg: umělec pop-artu jako Roy Lichtenstein, Warhol, Rosenquist? Nebo realista, který stavěl současně na abstrakci, objemu, ploše, barvě? Surrealista všedního dne (Oldenburg), který otevřel plastiku do nové fyzikality, taktility, erotiky a (obzvláště vzácně) do ironie? Sochař, který dal formu tíži a flexibilitě materiálu; odtud vedla již přímá cesta k „antiformě“ pozdních šedesátých let.

V roce 1956 doputoval syn švédského diplomata, přicházející z Chicaga, do New Yorku. Také on byl fascinován ulicí, nikoliv ovšem Glamour Fifth Avenue, nýbrž špinavým, brutálním životem Lower Eastsides. R. 1960 protlačil do Judson Gallery svůj první environment: dopravní značky, graffiti s dětskými pravopisnými chybami, z kartonu vystříženými siluetami lidí a aut, s nalezenými věcmi, které ukazovaly sílu velkoměsta, beztvary, anarchický život. Formálně se Oldenburg orientoval tenkrát na Dubuffetovo Art Brut, na dětské umění a na mýtus komiksů. Byl fascinován běžnými předměty a jejich estetické zpracování se stalo také námětem jeho soch. Nahrazoval tradiční sochařské postupy měkkými, jakoby beztvarymi formami, objekty vytvářel z kolorované sádry nebo moleskinu a šil je jako měkké sochy z barevného igelitu. I jeho práce napodobují předměty každodenní potřeby, umývadlo, telefon, popelník, část dortu, najdeme mezi nimi ovšem i pro pop-art typické hot-dogs. Oldenburg své modely oproti přirozenému měřítku několikanásobně zvětšoval a dával jim názvy jako *Big White Shirt with Blue Tie* (Gigantická bílá košile s modrou kravatou, 1961), *Green Legs with Shoes* (Zelené ženské nohy v botách, 1961). „Je třeba,“ prohlašoval, „aby maliřství, které dlouho podřimovalo v pozlacených mauzoleích a skleněných rakvích, vyrazilo trochu ven, vyráchat se na koupališti, vykourit si cigaretu, vypít si sklenku piva.“

Stále kreslil, modeloval, vyřezával, stříhal, nafukoval do gigantických rozměrů – a co stavěl do stejného napětí, byla intenzita a ironie. O rok později si zřídil v bývalém skladišti svůj legendární obchod jako ateliér. Výstavní prostor performancí a regálů přetížených emailově pomalovanými, hrubě ze sádry a mušelinových pruhů formovaných ženských oděvů, botů, hot-dogů, hamburgerů: zátiší plná šfavnatých narážek od mužských jednorozčů až po ženský sendvič pouťových krámů, do nichž se vplížila divoká emailová barevnost existenciálního patosu action painting a byla přenesena do vitální kvality věci.

Druhá výstava tohoto krámu, nyní již v Green Gallery, ukazuje pak roku 1962 poprvé sešivané, obrovské, na zemi ležící, na zdi visící potraviny nebo kusy oděvů: „*Soft Sculpture*“, které se od nynějška, vedle monumentů, stávají Oldenburgovou obchodní značkou. Její původ leží ve vycpaných hadrech, jak je využíval od roku 1960 ve svých performancích. „*Soft Sculpture*“ má však precizně diferencovanou estetiku: metamorfóza do měkkého spaní, visení, padání, tomu všemu předcházejí modely v kartonu. V kartonu *Ložnice*, třetím environmentu, Oldenburg 1963, tyto chladné geometrie vybudovaných perspektiv a paralelních programů ostrých úhlů spojoval. Paralelně (jako v novinových inzerátech) s klamnými imitacemi nádherných látek měkké konečně

Edward Kienholz: **Temnota noci**, 1962

úpravy. Mezi kartonovými modely a těmito kovově černými, porcelánově bílými nebo dekorativně barevnými a lesklými konečnými verzemi ve vinylu existují většinou ještě vybledlé látky v přírodních barvách plachtoviny, které Oldenburg srovnával s duchy.

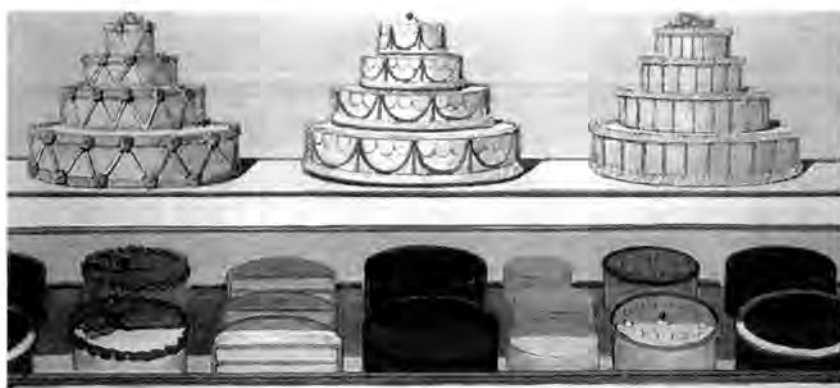
Tímto způsobem změkčoval a zvětšoval telefony, psací stroje, rtěnky, toaletní mísy. Ačkoliv to byly užité předměty, vnášel do nich univerzální formy, jakými jsou kruh, krychle, válec. Jejich plastický materiál, jejich polštářové, poddajné zaokrouhlení stupňuje mnohoznačnou smyslnost až k asociacím prsou nebo sexuálních orgánů. Domácí standardní artikl je posouván do úzkého, téměř láskyplného vztahu k člověku a dostává antropologické rysy. Vztahy mezi věcmi se odehrávají v jakési osmóze od jedné analogie ke druhé a vnášejí tak do utopických myšlenek Oldenburgových ve výhledu konec schismatu mezi člověkem a věcí.

Edward Kienholz: Přenosný pomník válečníků, 1968

Jinou strategii vedle „zženštilosti“ je jejich zvětšování do monumentality. Vtip spočívá v kontrastu mezi velebností pomníku a banální věcí. Ve světě, ve kterém může být na obrazovce všechno malé a na plátně kina všechno velké, jsou míry tak jako tak vzrušující. Z toho Oldenburg současně vytěží účinek geometrie vzdálenosti. Až do roku 1969 pouze kreslil: jako dům vysoké zdi pro Stockholm, ventilátor ve tvaru banánu pro Times Square, pomník ve tvaru nůžek, který měl nahradit ve Washingtonu obelisk. Teprve v roce 1969 došlo k první realizaci: u příležitosti vyvrcholení studentských protestů proti válce ve Vietnamu umístil na Yale University v podobě falické osm metrů vysokou rtěnku nad raketometry, která odsuzovala válku jako feministicky plížící se masochistickou erekci, jako kolaps (původně nafouklé) obelstěné pacifistické rtěnky, což bylo jen otázkou času. V roce 1971 padly Oldenburgovi do očí ve výstavním parku v Sonsbeeku četné stavební jámy nedokončených domů, plné vody a rybník s labutěmi. A tak zde nechal vyrůst ze země 12 metrů vysokou zednickou lžici, jejíž prohnutí držadla připomíná labutí krk. Poté realizoval více monumentů. Ty patří svým precizním vztahem k místu, svým ikonografickým espretem a svou důvěrností formy k řídké šťastným novotám ve veřejných prostorech.

Také v Anglii se rozvinulo během padesátých let již omšelé umění formy. Jako by zde stál Henry Moore a Barbora Hepworthová na počátku cesty k estetické kanonizaci. Byl to především vlivný kritik Herbert Read, který je na tuto cestu uváděl, podobně jako v Americe sehrál podobnou roli papežský Clement Greenberg. Institute of Contemporary určoval, co je oficiální umění. Proti takovým snahám rebelovali od roku 1951 umělci, architekti a teoretici, kteří si založili „Independent Group“. Z jejich přednášek a diskusí o masmédiích, science-fiction, obrazovém světě optiky, teorii informace nebo mechanizace se vyčlenil obraz „Popular Culture“ a jádro anglického pop-artu. Pop-art založila v polovině padesátých let 20. století v Anglii skupina londýnských umělců pod názvem Independent Group (Nezávislá skupina) a její členové Alison

Wayne Thiebaud: **Police koláčů**, 1963

a Peter Smithsonovi, Richard Hamilton, Eduardo Paolozzi a kritik Lawrence Alloway se představili v roce 1956.

Zvláštností této i další anglické pop-artové generace je, že jinak než v Americe a ve Francii (v Novém realismu), byla charakterizována daleko méně rozšířením plastiky a proměnami ready-mades. V popředí zájmu stál svět obrazů a fotografie, reprodukce a masové vydavatelské aktivity. Můžeme tedy konstatovat, že anglický pop-art nesli především mladí malíři, u kterých se obrátila fascinace americkým konzumním rájem do subtilně reflektujících obrazů. Dokonce i nostalgické výlohy hraček Petera Blaka a sestavované obrazy Joe Tilsona jsou – při vši encyklopedické objektivitě – do krabic sortýrovaná miniaturní muzea: variabilní obměny malířství, Pin-up-Girl a objekty botů, které předváděl Allen Jones, zpovrchněly surrealistickou tradicí do sexuálního fetišismu. Nakonec vyšel z okruhu anglického pop-artu pouze jediný sochař: Eduardo Paolozzi, narozený 1924 v Edinburghu jako syn italských rodičů. Studoval na College of Art v Edinburghu, 1943-1947 na londýnské Slade School a od roku 1947 až do roku 1950 v Paříži. První privátní výstava jeho prací se konala roku 1947 v londýnské Mayer Gallery. V r. 1953 mu zadalo město Hamburg zakázku na vytvoření kašny; ve stejném roce obdržel cenu anglických uměleckých kritiků. Zúčastnil se nejrůznějších mezinárodních skupinových výstav, na Bienale volných sovkulturních v Sonsbeeku (1958) na Bienale v Sao Paulo (1957) na Documenta II v Kasselu (1959). Vytvořil četné kartony pro tkalcovské výrobky a závěsné nástěnné výrobky; 1949-1955 vedl třídu textilu na Central School of Arts and Crafts, v letech 1949-1958 učil sochařství na Londoner Saint Martin's School of Art.

Paolozzi patřil ve Velké Británii k avantgardním umělcům své generace. Moore na něho neměl žádný vliv. Je zavázán především dadaismu a Picassovi (během svého studijního pobytu v Paříži našel spojení na Tristana Tzaru, zakladatele dadaismu). Jeho tvorba patří k onomu směru moderní plastiky, jejímž ekvivalentem v malířství je L'Art brut a v muzice konkrétní hudba. Pao-

Claes Oldenburg:
Bílá košile s modrou kravatou, 1961

lozzi hledá stále symboly, totemické znaky a obrazy, současně archetypy technického a zmechanizovaného světa. Jeho první plastiky, převážně z cementu, mají sotva náznaky lidských forem; prehistorické, hmyzu podobné výtvoř jsou blízké spíše surrealistickým, poloabstraktním plošným reliéfům Giacomettiho z doby kolem roku 1930. Tato podobnost se odvozuje z vlivu Itala, v jehož ateliéru byl Paolozzi tenkrát častým hostem. Nicméně v technickém ohledu existuje mezi tvorbou obou umělců velký rozdíl. Paolozziho antropomorfní výtvoř vypadají jako roztrhaní, potácející se roboti, kteří unikli atomové výbuchu. Jejich archetypický charakter je srozumitelný už z pouhých názvů: *Japonský bůh války*, *Opice-člověk*, *Malý král*, *Svatý Sebestian*.

Povrch jeho soch je členěný, rozvrásněný a propůjčuje mnohým jeho výtvořům silnou dynamiku. Výtvoř Eduarda Paolozziho nemají nic společného s harmonií, souměrností a krásou v obvyklém slova smyslu.

Rozený Skot se už roku 1947 zbláznil právě v Paříži, ve tvři existencialismu a abstrakce a pak v Americe do lesknoucích se papírových magazínů a hollywoodských filmů. Jeho skicák nezaznamenal ani Eiffelovu věž, ani Louvre, nýbrž vylepované reklamy na Hooverův vysavač prachu, na plechovky broskví, filmové hvězdy, Micky Mause: koláže, které jsou již od roku 1947 ryzím projevem pop-artu. I když se ve svém sochařství v průběhu padesátých let vzdálil pop-artu a jeho motivům, podržel si postupy koláže i dále, podobně jako kdysi Max Ernst. Z diskusí v Independent Group si osvojil téma Člověk a stroj. Už před rokem 1960 vtiskoval do povrchu svých antropomorfních a nahodlaných figur kusy železa, kolečka, šrouby. A tak po roce 1960 odléval do aluminia stroje-modly, skládané z barevně pomalovaných baterií, křížových hřidel a turbín. Byly statické. Brzy na to uvolňoval jejich statickou strnulost, bloky diagonálně posunoval, prohýbal vzhůru vyrůstající roury. Z mechanicky-lidských hybridů se náhle stávají hybridy mechanicky-vegetativní. Koncem šedesátých let nastupují konkávní a konvexní profily z leštěné oceli, které zkreslují náš zrcadlový obraz formou koláží. Potom následují mnohodílné dřevěné reliéfy, skulptury postavené volně na zemi a studny plné znaků a diagramů: kaleidoskopický, multievokativní svět tvarů, který připomene již komputer nahrazující strojové umění.

Jeho nejvýznamnější sochou je socha *Poslední z idolů*, „totem strojového věku“. Patří do řady věží; vznikla v roce 1963 a roku 1966 byla pomalována. Paolozzi vystavěl z technoidních stavebních prvků fetiše, jehož užitečnost je problematická. Skulptura ukazuje v přeneseném slova smyslu antropoidní rysy: idol znamená v přísném slova smyslu oživení mrtvého materiálu k trvalému jednání s protihráčem – s člověkem. Spodní partie figury odkazují na protiklad statické nepohyblivosti a rolujícího se trvalého pohybu. Následuje zóna pravidelně rozškatlukovaných prvků, které vrcholí velkou kruhovou formou. V soustředěném plasticky formovaném kruhu se objevuje jakési magické oko.

Z jiného soudku**Nad spícím vínem**

Eva ČERNÁ

Kruhy na vodě

jak vážka nakloněná do prostoru
otevřít se krajina
prodloužených stínů

za prsty ještě pořád
mám hlínu
pondělního rána
a cítím vůni
prosátého vesmíru
ve tvých vlasech

odpusť ty kruhy pod očima
možná že voda stékající z očí
do kůže nevsákla se

Svítá

sedím u vína a víno spí
a zatím tichými doteky
kůže na zápěstí tmy
krabati vrásky

je větrno a není tu víc
než dozvuky kopytek
zaběhnuté klisničky
co přeběhla
po písku oblohy
v uzardění ranního červánku

Zakuklená

jsem tichá jak motýl
co dýchá si v larvě
svůj pestrobarevný život

právě tak stísněná

ne vždy se podaří
proměna hravě
a co pak...

Předjaří

v podpaží stromů
dříme
tušení nehybnosti

a zatím zlatavé
prstíky
vytlačily z kůry

pupeny procitnutí

Dlouhé vzlínání času

zahříváme se
dlaněmi
ale nedosáhneme
ani k duši ani k srdci

Když listí žlutne

před žlutým domem žlutý strom
na žlutý chodník slunce žlutě svítí
a záhon žlutých chryzantém
do žluté trávy žluté stíny chytí

pak žlutá paní v žlutém závoji
otvírá okna žlutě osvětlená
do žluté mlhy vše se ponoří
a zůstává jen žena rozsvícená

Brněnské nokturno

možná že k večeru
pozveš mne
na brněnskou promenádu

není proč váhat
čas bije na poplach

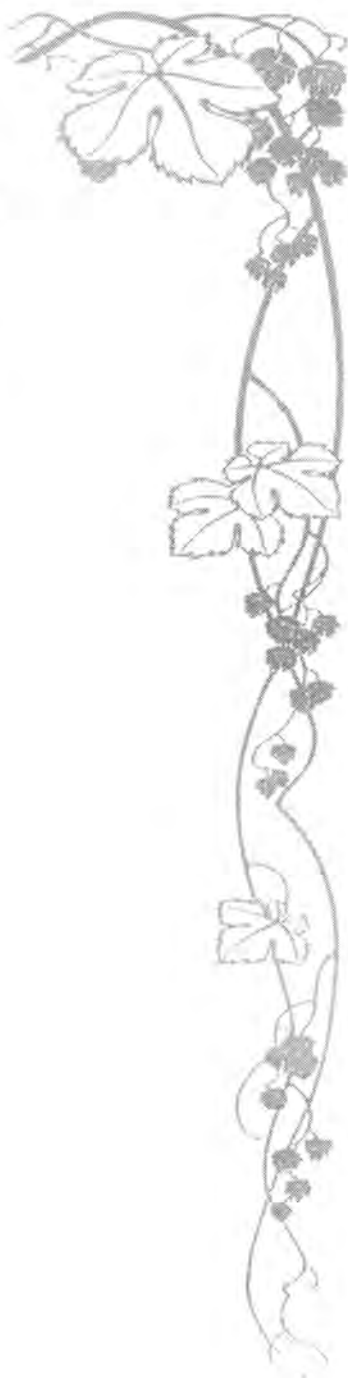
a ty jen tak říkáš
že v naší paměti
dávno už dozněly
nápěvy milostných písní

smějí se
tobě i sobě

a zas si pálím prsty
o doutnající hvězdu
v popelníku

není možné neslyšet
tenoučké tóny
hvězdného prachu

pořád jsi stejný
v plynutí času

Náš rozhovor**Vyzval jsem profesora Jindřicha Lokaje k ohlédnutí**

Znám dvoji Brno a oboji mám rád. První je poetické a je pro mne spojeno s básníkem Ivanem Blatným a s jeho „Melancholickými procházkami“. Druhé, zase jinak milé, je spojeno s Masarykovou univerzitou, její Lékařskou fakultou a s Vaším imunologickým ústavem. Do Brna jsme vždy jezdili za moderní biologií. Váš ústav má svérázný charakter. Vytvořili jsme pojem „pražská nebo také „česká imunologická škola“. Bylo by možné vystopovat podobně vznik a rozvoj „brněnské“, či snad „moravské imunologické školy“?

Letos si připomínáme devadesáté výročí založení Masarykovy univerzity. Výuku zahájil první proděkan Lékařské fakulty, fyziolog, prof. Eduard Babák (1873-1926) přednáškou „Úvod do studia lékařského“, studenty imatrikuloval první děkan, patolog, prof. Pavel Ludvík Kučera (1872-1928). Medicína té doby byla poznamenána především objevy mikrobiálních původců infekčních chorob, odkrýváním mechanismů, které nemocný mobilizuje ke své obraně a možnostmi využití hyperimunitních sér v léčbě a vakcín k specifické prevenci. O mikrobiologii se říká, že spolu s patologií a fyziologií zahájila koncem 19. století revoluci v lékařství „destrukcí dogmat“ a byla tak jedním ze základů vědecké medicíny. Není proto překvapivé, že i v začátcích Lékařské fakulty Masarykovy univerzity měla mikrobiologie své místo. Prof. Pavel Kučera považoval bakteriologii za součást patologie a zdůrazňoval nutnost věnovat se nejen mikrobům jako etiologickým agens, ale i specifické odpovědi jejich hostitele, tehdy představovanou tvorbou protilátek. Jeho nástupce prof. Václav Neumann (1884-1956) směřoval mikrobiologii

k patologické fyziologii a připravil podmínky k jejímu osamostatnění. Samostatný Mikrobiologický ústav vznikl v r. 1923. Jeho první přednostové, prof. Jan Kabelík (1891-1979) a prof. Václav Tomášek (1893-1962), napsali dvě vysokoškolské učebnice, v nichž je i dnes radost číst: V. Tomášek – Bakteriologie, 1938, J. Kabelík – Nauka o sérových protilátkách, 1939. I když tenorem tehdejší imunologie byla imunochemie s akcentem na nepřímou diagnostiku infekčních chorob, v jejich knihách jsou i kapitoly o alergii, anafylaxi, sérové nemoci a zvláště u Kabelíka s přesahy do embryologie, fyziologie i klinické medicíny. (Kabelík požádal prof. J. Floriana o kapitolu Význam mesenchymu a prof. L. Drasticha o stáť Sedimentace erytrocytů). Pozdější přednosta Mikrobiologického ústavu prof. Jan Lukeš (1885-1958) se věnoval především etiologickým a patologicko-anatomickým aspektům infekčních procesů v humánní i veterinární medicíně. K němu se vždy hlásil jeho žák prof. Leopold Pospíšil (1925-2005), který pak na dermatovenerologické klinice rozvíjel moderní bakteriologické a sérologické metody k diagnostice pohlavních chorob a lékařskou mykologii.

Na lékařských fakultách v Čechách vznikala imunologická oddělení na katedrách lékařské mikrobiologie.

Držela se ve svých počátcích „máminých sukni“ mikrobiologie i Vaše imunologie?

Osobností, která se významně zasloužila o formování brněnské imunologie, byl doc. Ladislav Jandásek (1917-1984). Jeho učitelé prof. Lukeš a prof. Tomášek v něm měli důstojného pokračovatele. V Jandáskově pojetí byla lékařská mikrobiologie součástí patologické fyziologie, jež byla zaměřena na patogenезi a imunologii infekčních procesů. Průkopnické byly jeho studie věnované významu společenství mikroorganismů v rozvoji infekčních procesů, patogeneze klíšťové encefalitidy, ale také ovlivnění vzniku a rozvoje infekcí hormony, zvl. thyroxinem. Jeho pozornosti se těšila zvláště problematika vrozené imunity. Výsledky svých prací shrnul v monografii „Virové inhibitory“. Jeho nálezy by bylo vhodné revokovat a posoudit souvislosti především s dnes intenzivně studovanými antimikrobiálními peptidy, zvl. defensiny. V posledním období své činnosti se doc. Jandásek zaměřil na objasnění podstaty rozdílné vnímavosti mladého a dospělého organismu při virových infekcích. Na experimentálním modelu „laboratorní potkan-virus vakcinie“ popsal, že významným činitelem určujícím věkově rozdíly ve vnímavosti vůči infekci jsou mononukleární fagocyty. Zájem o vrozenou imunitu podporoval i u svého žáka a nynějšího přednosty Mikrobiologického ústavu LF MU prof. Miroslava Votavy, který s ním spolupracoval na „věkovém faktoru“ a sám pak studoval mechanismy antivirového účinku interferonu. Každý z asistentů měl u doc. Jandásky „svého mikroba“. Pro mne to bylo *Mycobacterium tuberculosis*. Ve shodě s Jandáskovým patogenetickým pojetím lékařské mikrobiologie jsem se dostal od mykobakterií, jež jsem ve fluorescenčním mikroskopu popisoval jako „subtilní tílka bacilů Kochových, zářících na sametově rudém podkladu decentní žlutí“, na pole imunologie prostřednictvím celulózní imunity a cytofilních protilátek. Doc. Jandásek vyčlenil imunologii v osnovách výuky mikrobiologie zřetelnou část a souhlasil s tím, aby vedle

antiinfekční imunity byli studenti seznamováni i s problematikou neinfekční imunologie, zejména v souvislosti s transplantacemi, alergickými a autoimunitními chorobami. Jeho podpora imunologie se projevila i formálním opatřením: původně katedra mikrobiologie byla přejmenována na katedru mikrobiologie a imunologie.

Zavzpomínal byste na první vykročení do světa imunologie jako samostatného oboru?

Rozvoj imunologie jako součásti mikrobiologie nebyl novým vedením naší katedry v normalizačním období sedmdesátých let považován za žádoucí. Z katedry jsem odešel a přijal pověření ředitele Krajského ústavu národního zdraví dr. Jana Plachety vytvořit samostatné zdravotnické imunologické pracoviště. V r. 1981 vzniklo Oddělení klinické imunologie Fakultní nemocnice s poliklinikou na Pekařské, Brno, byl jsem jmenován jeho primářem. Prof. Lambert Klabusay (1929-1994), přednosta II. interní kliniky LF MU, mi nabídl malý úvazek externího učitele základů klinické imunologie ve stážích z propedeutiky interního lékařství. Moje skripta „Základy imunologie“ (1979, 1982) byla využívána i na jiných lékařských fakultách v Československu. Na potřebu učebnice klinické imunologie pro lékaře jsme reagovali s doc. J. Střečkem z Prahy knihou „Imunologie v klinické praxi“ (1985) a spoluprací při přípravě rozsáhlejších kapitol monografie redigované J. Procházkovou a C. Johnem „Vybrané diagnostické metody lékařské imunologie“. Ale až v roce 1991, díky vizi a podpoře tehdejšího děkana prof. Pavla Braveného, se Oddělení klinické imunologie FNŠP propojilo s Lékařskou fakultou MU a toto pracoviště tak bylo v tehdejší Československu prvním, kde byla oficiálně skloubena imunologie jako lékařská specializace profesní s imunologií jako samostatným předmětem výuky na lékařské fakultě v pregraduálním studiu. Nejdříve jako Ústav klinické imunologie, od roku 1994 jako Ústav klinické imunologie a alergologie LF MU a FN U Sv. Anny.

„Škola“ nikdy nevznikne na zelené louce. Nejdřív se položí „inženýrské síť“. A hned potom se architekti a dramaturgové rozhlíží po oporách, po práci předchůdců, zakladatelských osobnostech, po tradici.

Nejsem si jist, zda jsme oprávněni hovořit o „brněnské imunologické škole“ nebo jen o „brněnské imunologii“. Jestliže je dnes naše pracoviště známo a uznáváno nejen v Čechách a na Slovensku, ale i v zahraničí, nesmíme zapomenout oněch charismatických osobností, především prof. Kabelíka, prof. Tomáška a doc. Jandásku, kteří vtiskli oboru vášnivou přičinlivost a přitáhli k němu řadu žáků, jež v jejich duchu imunologii dále rozvíjeli. Nemohu se ubránit slovům sira Michalla Fostera: „To co víme, i to, o čem přemýšlíme, není pramenem náhle vytrysklým díky proutku našeho intelektu ze skály nevědomosti. Je to proud, který plyne kolem nás a skrze nás, živěný vzdálenými i dávnými potoky. To, co myslíme a říkáme dnes, dá příměs i tvar myšlenkám lidí, kteří přijdou po nás. Stejně pak v představách a názorech, na které jsme dnes pyšní, můžeme najít vliv těch, kteří tu byli již před námi. Je třeba se ohlédnout.“ A kdybych měl hodnotit vlastní podíl na brněnské imunologii, přiklonil bych se ke svému učiteli Jaroslavu Šterzlovi, který svůj článek v monografii „Imunologická revoluce. Fakta a svědectví“ (1994) zakončil slovy: „Mám pocit, že kdybych nikdy nebyl v imunologii aktivní, tak by dnes tato věda naprosto stejná nebyla; ale rozdíl by bylo možno postřehnout velmi obtížně.“

Naše medicínská paměť je souborem vzpomínek na různá setkání, na fascinaci strhujícím univerzitním učitelem, na setkání s převratným objevem či pozoruhodnou knihou. Někteří z nás poznali už na střední škole učitele, kteří pomáhali vytvořit základy pozdějšího profesionálního příběhu svých žáků.

Můj zájem o biologii se skutečně začal probouzet na střední škole. Patřím totiž k ročníkům „rychlým“ pokud se školní docházka

týká. Měšfanka, resp. střední škola chlapecká v Bučovicích trvala jen tři roky a reálné gymnázium, které tehdy mělo slavit padesáté jubileum, bylo pro nás přeměněno na tříletou součást „jedenáctiletky“. Maturitní zkouška potvrdila zralost sedmnáctiletým. Zdálo by se pochopitelně, že impresie, kterou v nás ten nedochůdný ekvivalent gymnázia zanechal, bude jen povrchní, pomíjivá. Troufám si tvrdit, že tomu tak nebylo, že jsme odcházeli tímto prostředím poznamenáni a ovlivněni. Přičiny je jistě nutno hledat ve věkově, fyziologicky podmíněném intenzivním prožívání vjemů, podnětů, příkladů, v jejich bezprostředním a bezskrupulózním hodnocení, které si příliš nepřipouštělo bezvýhodnost dusivosti společenského a politického prostředí padesátých let. Hlavní roli však sehráli někteří naši profesoři, přímo nebo nepřímo přinášející závan tradičního, osvědčeného systému vzdělávání. V jejich projevech jsme cítili snahu, možná podvědomou, o udržení kontinuity, o akcentování prokázaného, pochybnost nad tendenčními údaji, pokus o kompenzaci neúplnosti a mýsty i nestydaté úchylnosti oficiálních učebnic. Náš profesor biologie František Rozprým nedržel krok s předepsanými osnovami, v nichž snad polovinu zabírali Mičurin, Lysenko, Lepešinská, a upozorňoval nás nejen mezi řádky na biologii skutečnou. Když jsem mu pomáhal s inventurou v učitelské knihovně, narazil jsem na Tomáškovu „Bakteriologii“, která vyšla v roce 1938 a která přede mnou byla otevřena snad jen jednou, při registraci. Ovlivněn „Lovci mikrobů“ od Paul de Kruifia jsem s napětím četl úvodní kapitoly o bakterioskopii a kultivaci schizomycetů a opíraje se o Herčíkova „Mladého biologa“ jsem si připravil barvičky, navařil půdy a začal pod mikroskopem a na kultivačních půdách vyšetřovat vše, co mi přišlo pod ruku. Ze stěrů v šatně vyrostla *Sarcina lutea*, ze zahrňvajících masa *Proteus vulgaris*, na lavici v tělocvičně byl sporulující *Bacillus*. Tehdy jsem si požadavky taxonomů nepřipouštěl, z dnešního pohledu jsem se ale dost střefoval. Přihlásil jsem se na medicínu do Brna s tím, že budu bakteriologem.

Od svých učitelů jsme přijali zaslíbení do biologie, do přírodních věd.

Jako zralým pracovníkům nám to nedá a my se ženeme za možnostmi rozšiřovat „kruh přátel“ oboru, který milujeme.

Ke konkrétním oborům jsou studenti přitahováni především středoškolskými učiteli. Studenti citlivě vnímají, zda z jejich vyučujícího vyzařuje opravdový zájem o obor. Učitel obor nemusí znát do detailů, ale musí být cítit, že ho miluje, že ho fascinuje. Navíc musí být ochoten se o tento vztah se svými žáky podělit. A také být přístupný novým poznatkům, neboť kontinuální revize stavu oboru je bezpodmínečně nutná. V této souvislosti jsem ocenil iniciativu Evropské federace imunologických společností (EFIS), která navrhla jako výzvu Dne imunologie 2006 „imunologie jde do škol“, nabádající k propagaci nových imunologických poznatků v základních a středních školách, mezi žáky, ale především mezi učiteli. Jsem přesvědčen, že jedním z důležitých posláních odborných společností (v našem oboru Česká imunologická společnost, Česká společnost pro alergologii a klinickou imunologii J. E. Purkyně) je přispívat k péči o všeobecné vzdělání široké populace i k propagaci svého oboru.

Pokusil byste se uvést některé zvláštnosti výuky imunologie na lékařských fakultách?

Do 90. let minulého století nebyla imunologie na lékařských, ale pokud se nemýlím, ani na přírodovědeckých a veterinárních fakultách, samostatným předmětem. Připomeňme si, že oficiální statut samostatného a svébytného vědeckého oboru byl imunologii přiznán až v roce 1971 na prvním světovém imunologickém kongresu ve Washingtonu. Ale už předtím (1967) se začala Světová zdravotnická organizace (WHO) zasazovat o zařazení imunologie do výukového curricula medicíny a doporučovala vytváření pracovišť klinické imunologie ve zdravotnické praxi. Imunologie byla tehdy součástí mikrobiologie, akcentovala se metodologie nepřímé, sérologické, diagnostiky infekčních chorob, specifická prevence (vakcinace) epidemiologicky závažných infekčních chorob a terapie pasivní imunizací hyperimunními séry. O alergických a autoimunitních

chorobách se studenti dovidali v klinických oborech, a to především popisně.

Když jsem koncipoval v r. 1990 výukový program imunologie na naší fakultě, vycházel jsem z přesvědčení, že imunologie je jedním z integrujících oborů moderní medicíny. Tato úloha vyplývá z charakteristické difúznosti imunitního systému, který svými operačními jednotkami a jejich působky obhlíží celý organismus, odstraňuje cizorodé, nesmiřuje se s odcizeným, chrání vlastní, a tak se stará o strukturální neporušenost buněk, tkání, orgánů. Navíc je regulován systémem endokrinním a nervovým, které sám také ovlivňuje. Uplatňuje se i skutečnost, že obor disponuje vlastními, vysoce specifickými a citlivými metodami, které mohou odhalit nejrůznější antigeny a posoudit fyziologické charakteristiky organismu. Měla by proto být součástí všech klinických oborů. Na druhé straně, imunologie je i obor specializační, „atestační“. Podle Evropské unie lékařských specialistů (2003) je úkolem odborníků v alergologii a klinické imunologii zajištění komplexní péče o nemocné s alergii a imunologickými chorobami. Není jednoduché vyčlenit choroby, které bezvýhradně patří do sféry klinické imunologie. Ale i o tom musí být medik v rámci pregraduálního studia informován. Když se ohlédnu za posledními téměř dvaceti lety výuky imunologie na naší fakultě, domnívám se, že byla zvolena dobrá taktika. Povinná imunologie je zařazena v preklinickém období 3. ročníku, vedle mikrobiologie, patologické anatomie a patologické fyziologie. Jejím cílem je poskytnout medikům ucelený základní přehled současných vědomostí o imunitním systému člověka, jeho fyziologii a patologii, o metodologii imunologické diagnostiky, terapie a prevence. Povinně výběrová „klinická imunologie a alergologie“ je zaměřena na nejčastější choroby způsobené poruchami imunitních mechanismů a je určena pro posluchače ve 4. a 5. ročníku.

Už jste nám mnohé řekl o náplni oboru. Známe také cíl našeho vyučování. Ale jak se k němu přibližovat? Jak na to jdete ve vašem ústavu?

Imunologie v medicíně není jen specializační (atestační) obor (u nás nazvaný alergolo-

gie a klinická imunologie), ale především jeden ze základních fyziologických a patogenních principů, který si musí osvojit všechny klinické obory.

Účinnou prezentací tohoto principu považují ve výuce mediků za nejdůležitější. Mám zkušenost, že student v teoretické části studia velmi citlivě vnímá klinické fragmenty. Snažím se proto v základní výuce vycházet z kauzistiky, zjednodušené na „klinický příběh“, analyzovat jej na různých poznávacích úrovních až po úroveň molekulární a vracet se zpět ke klinice s obecným nastíněním léčebných důsledků. A co považují za zvlášť potřebné, je vstěpovat studentům ono vančurovské vědomí souvislosti, „vědomí kladných a záporných vztahů, vědomí souběžných akcí, vědomí tradic a pohled, který dovede obsáhnout široký obor“. Když se pak po zkoušce zeptám mediků, co se jim na imunologii líbilo, a oni odpoví, že si v našem oboru zřetelněji uvědomili, že studují medicínu, že konečně pochopili, co je to imunita, imunitní systém a jeho podíl na udržování stálosti vnitřního prostředí i chorobné důsledky jeho selhávání a chybování, řeknu si, že jsem se nesnažil marně. Chtěl bych věřit, že imprese, kterou na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity studenti získají, bude zřetelná i v době po skončení jejich studia a že je bude v jejich praxi provázet přesvědčení, které jste vyjádřil na jednom z kongresů československých imunologů: „Na imunologii je ptačlivě nejen to, že umožňuje přesnou diagnostiku chorob, že nabízí účinnou a specifickou léčbu, ale že dokáže zdravě slílit v jejich zdraví.“

**Je to trudný osud,
být vysokoškolským učitelem?
Za každým rohem cihají
„evaluace“, cítají se citace,
děkanáty a rektoráty hlídají
„dopady“ vědeckých publikací.**

Především bych chtěl zdůraznit, že je rozdíl mezi fakultami. Podle jiných ukazatelů by měl být hodnocen filozof, právník, pedagog, přírodovědec, lékař. Mohu se vyjádřit jen k medicíně. Zde je při hodnocení potřebné vidět rozdíl mezi pracovníky teoretických oborů a kliniky. Moji učitelé zdůrazňovali, že lékař – vysokoškolský učitel – sedí na trojnožce, jejíž jednou nohou je praktická medicína, druhou

pedagogická činnost a třetí vědecko-výzkumná aktivita.

V současné době je nejvíce hodnocena vědecká aktivita, dokumentovaná publikacemi v časopisech s vysokým impakt-faktorem (IF). Ono je to snadné, údaje o IF časopisu jsou snadno dostupné a číslo je něco konkrétního a srovnatelného. Nechtěl bych se pouštět do diskuse o skutečném významu IF pro zhodnocení autora článku, ale myslím, že se shodneme v tom, že IF vypovídá především o kvalitě časopisu. Vysoký IF nezaručuje, že publikace získá vysoký ohlas. Proto větší vypovídací hodnotu má citovanost práce, případně vyjádřená tzv. indexem h.

Snadno se dá hodnotit vlastní zdravotnická praxe. Kompetence se odráží v dosažených specializačních stupních (atestacích), klinik se může prokázat počtem vyšetřených a léčených pacientů, laboratorní pracovník spektrem vyšetřovacích metod, které jeho pracoviště nabízí, a počtem vyšetření, které se na jeho pracovišti provádějí. Tato práce i u vysokoškolských učitelů zabírá velkou část jejich pracovní doby. Ale je nezbytná a nanejvýš potřebná – jak k výběru témat, která je žádoucí řešit výzkumně, tak k výuce, která má seznámit mediky s tím, co je bude čekat po promoci v praxi.

**Není lehké rozhodnout, jak
všechno nastudované, poznané
a prožité povědět medikům.
Jak se u vás pokoušíte vytvořit
z poslucháry „dilu ducha“?**

Při hodnocení pedagogické činnosti je celkem jednoznačné uvést pedagogické publikace – monografie, skripta, v poslední době poklady pro e-learning. Když jsem začínal, tedy v 60. letech minulého století a snad ještě i v letech osmdesátých, to bylo relativně snadné. Dnes jsme zaplavováni přlivem informací, které je navíc velmi snadné získat prostřednictvím „webu“, resp. „netu“. Ale smyslem výuky nemůže být předkládání nepřebrané sumy údajů, informace pro výuku musí být vybírány a kultivovány, aby mohly být předány formou sdělnou, nezasířovanou a aby byly použitelné v běžné praxi. Kdysi jsem viděl fotografii nazvanou Paul Ehrlich a jeho boj s informační explozí v roce 1910. Malá místnost, Ehrlich sedí v křesílku, stohy knih, časopisů a snad

i laboratorních protokolů za nim, vedle něho, na klíně měl lejstra, do nichž si dělal poznámky. Jen špatná kvalita fotografie nedala vyniknout dýmu z jeho doutníku. Jako selanka mi připadají šedesátá, sedmdesátá, ale i osmdesátá léta, kdy jsme si vytvářeli a děrovacími štítky zdokonalovali kartotéku z přečtené literatury, kterou jsme si hledali v přítmí regálů univerzitní knihovny, využívající na noc nebo přes víkend způsobilého „Current contents“. Jsem přesvědčen, že nenahraditelnou a nezastupitelnou povinností vysokoškolských učitelů v době informační exploze je připravit nebo adekvátně inovovat a „zdešnit“ osnovu svého oboru, která bude pro studenty pevnou konstrukcí, do níž si budou moci vpřádat nové poznatky a z níž budou moci odstraňovat to, co ztratilo důležitost. Lékař v praxi má pouze omezenou možnost získávat informace pro svou práci studiem „primárních zdrojů“, proto musí spoléhat na souhrnné přehledné články. Přípravovat objektivní „systematické revue“ je rovněž pedagogickou povinností vysokoškolského učitele, která si zaslouží ocenění. A nakonec se neubráním vyslovit názor, že klasičká komunikace se studenty tj. na přednáškách, seminářích, v praktických cvičeních, na stážích, ale i při ústních zkouškách dokáže nadchnout, ale i odradit a tak ovlivnit jejich profesní život.

**V ohlednutí jste se opíral
o svou „vnitřní paměť“.
Teď prosím několik vět
o nejsoučasější současnosti.**

Když se rodilo naše pracoviště, byl jsem přesvědčen, že prubířským kamenem klinické imunologie jsou imunodeficiency. Především proto jsme v první řadě zaváděli a vypracovávali metody, které tyto stavy umožňují objektivně diagnostikovat. Ve spolupráci s praktickými lékaři i specialisty nejen z Brna, ale na celé jižní Moravě jsme aktivně vyhledávali pacienty s podezřením na vrozenou imunodeficienci, usilovali o stanovení „konečné diagnózy“, dispenzarizovali je a zajišťovali pro ně adekvátní léčbu. Ve shodě s touto zdravotnickou prací byla i vědecko-výzkumná činnost zaměřena na patogenezí, diagnostiku a terapii primárních imunodeficiencí. V r. 2004, jako odraz tohoto výzkumného zaměření našeho pracoviště, v návaznosti na naši úzkou spolu-

práci s Evropskou společností pro primární imunodeficiency (ESID) a zejména s Imunologickým pracovištěm prof. M. Eiblové z Univerzity ve Vídni, s prof. H. Peterem ve Freiburgu, prof. H. Chapel z Oxfordu a prof. L. Notarangellem z Brescie vzniklo při našem ústavu Univerzitní centrum pro primární imunodeficiency. Jeho činnost je zaměřena především na vytvoření celostátní databáze pacientů s primárními imunodeficiency (v přítomné době je evidováno v České republice cca 600 pacientů), která je propojena s evropským registrem koordinovaným ESID. Aktuálním tématem našeho výzkumu je problematika primárních poruch tvorby protilátek, naše pracoviště je součástí projektu 7. rámcového programu EU. S ohledem na potřeby zdravotnické praxe bereme jako svou povinnost výzkum „translační“ – rozvoj a poskytování laboratorních metod pro diagnostiku nejen imunodeficiency, ale i dalších imunopatologických syndromů a chorob, pro modernizaci imunoterapie, zejména imunoglobulinovými preparáty.

Měl jsem štěstí na své spolupracovnice. Především prof. Jiří Litzman, dr. Vojtěch Thon a prim. Pavel Kuklínek jsou uznávanými imunology nejen v české, ale i v zahraniční vědecké komunitě. Rozvíjejí „brněnskou imunologii“ jako obor nezavřený, s přesahy, interdisciplinární. Rezonují s koncepcí, že „klinická imunologie je mostem, trvale spojujícím běhy teoretického oboru a lékařské praxe a že klinický imunolog nese na svých bedrech odpovědnost za sblížení těchto dvou kultur. Jeho povinností je přispívat k tomuto vztahu aktivně a přinášet, především jako vysokoškolský učitel, doklady, že imunologie je v medicíně jedním ze základních fyziologických a patogenetických principů.“

Vyzval jsem vás k ohlednutí a vy jste se trpělivě ohlížel. Kdy jindy se také ohlížet než o sedmdesátinách. S uspokojením a velkou radostí zjišťuji, že ve vašem profesionálním životě je víc imunologických slastí než strastí. Ať je tomu tak i nadále, náš milý pane profesore!

OTÁZKY KLADL CTIRAD JOHN
emeritní profesor
lékařské mikrobiologie a imunologie
Univerzity Karlovy v Praze

Jak to vidím já**O rozumu, víře a souvislostech s poznatky kognitivních neurověd**

MILOSLAV KUKLETA

Vztah mezi přírodními vědami a náboženstvím patřil a stále patří k vděčným tématům vážnějších pojednání i neformálních debat mezi zainteresovanými lidmi. Je zřejmé, že se jedná o vztah nejednoznačný, proměnný ve své historii, který často měl charakter konfliktu. Stejně tak je nepochybné, že tyto konflikty nikdy neměly zásadnější vliv na existenci a rozvoj obou těchto po výtece lidských oblastí společenské angažovanosti. Na první pohled je to paradoxní, zvláště budeme-li se zabývat vypjatými okamžiky sporu jako např. prosazováním heliocentrického názoru na uspořádání naší planetární soustavy nebo evolučního výkladu vzniku života a lidské psychiky na Zemi v kontextu naší kultury. V těchto, podobně jako v dalších případech úspěšného vyvrácení nějaké staré mytické zkazky tradované v Písmu, náboženství ustoupilo, aniž však ztratilo něco podstatnějšího ze svého významu pro člověka. Lze se domnívat, že římskokatolická církev právě na základě takových zkušeností přistoupila v moderní době k důslednějšímu využívání své Akademie věd pro trvalý kontakt s postupem vědy v klíčových přírodovědných a humanitních disciplínách. Je přiznačné, že členství v tomto početném sboru představitelů světové vědy málokdo z oslovených v jeho dlouhé historii odmítl, třebaže se jedná o aktivitu čestnou bez jakýchkoliv hmotných požitků. Stejně tak je pozoruhodné, že sdílení náboženského postoje ke světu a životu nepatří mezi podmínky členství. Jediným vylučujícím kritériem je vlastně pouze aktivní, tj. bojovný ateismus. Z uvedeného lze vyvodit, že představitelé církevní hierarchie se vědou ohrožení necítí.

V psychologické rovině lze otázku soužití vědy a náboženství zkoumat na příkladu vzdělaného přírodovědce, který věří v existenci Boha Stvořitele a Ředitele všeho, jak tuto roli

expresivně zformuloval T. G. Masaryk. Není překvapující, že podnět k překonání tohoto zdánlivě neřešitelného vnitřního konfliktu přišel od hluboce věřících vědců. Asi nejvýznamnějším z nich byl francouzský paleontolog světového věhlasu, úspěšný spisovatel a velký mystik Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955). Na rozdíl od většiny katolických vědců své doby, kteří přísně oddělovali náboženskou víru a vědeckou práci, Teilhard se snažil tyto rozměry své osobnosti sjednotit. Jeho ambicí nebylo nic menšího než integrace evoluční teorie do náboženského učení. Své myšlenky rozvinul v několika publikacích, které však mohly být vydány až po překonání počátečního odporu Vatikánu. Třeba říci, že tentokrát k tomu došlo po relativně krátké době. Již v roce 1950 papež Pius XII. ve své encyklice *Humani generis* sděluje, že evoluční představa a náboženská doktrína o původu člověka se nevylučují. Ukázalo se totiž, že vše záleží na způsobu výkladu Pisma. Tato myšlenka není v historii církve nová. Již ve 12. století někteří náboženští teoretici (jmenovitě např. Guillaume de Conches, Bernard de Chartres nebo Jean de Salisbury) začínali výklad přírody od Boha stvořitele, současně se však snažili nahlížet rozumem pochopitelné zákonitosti, které podle jejich přesvědčení rovněž vytvořil Bůh. Pozdější fokalizace zájmu římskokatolické a jiných křesťanských církví na Písmo svaté a jeho doslovný výklad měla svoje historické důvody, jejichž rozbor by přesáhl téma tohoto článku. Současní náboženští myslitelé nabádají spíše k symbolickému čtení Pisma.

V úrovni věd o funkcích mozku lze problém vědy a náboženství snadněji uchopit, když se omezíme pouze na posouzení vztahu mezi rozumem a vírou. Ani za této podmínky to však není úkol snadný. První obtíž, na kterou přijdeme již při vyhledávání relevantních poznatků, je nápadný nepoměr v dostupnosti informací o obou složkách vztahu. O schop-

nostech mozku posuzovat významy neobsažené bezprostředně v situaci a možnostech jejich využití při odhalování přirozených zákonitostí lze najít v manuálech kognitivních neurověd řadu dílčích poznatků, které lidské myšlení charakterizují v přijatelné míře. Sem bychom mohli zařadit poznatky o učení a paměti, o funkci systémů, které ovládají nástroje pozornosti, stejně jako poznatky o uspořádání řečových funkcí a o dalších předpokladech získávání přirozených vědomostí. O tom, jaké funkce jsou podkladem vzniku jistoty, že nějaká závislost, pravda či princip platí, nenajdeme zde však žádné přímé odkazy. A přitom je zřejmé, že pevná náboženská víra takový charakter má. Zadanou úlohu navíc komplikuje okolnost, že na rozdíl od chápavosti, která se v živočišném světě vyskytuje v různě složitých variantách, a je tudíž přístupná srovnávacímu studiu, se dispozice k pevné víře zdá být při prvním hodnocení záležitosti výlučně lidskou. Správný metodický přístup k řešení poskytnete teprve hlubší zamyšlení nad způsobem, jak otázku položit. Vše začne být jasnější od okamžiku, kdy si uvědomíme, že s rozvojem chápavosti v evoluci nervových systémů se rozvíjí schopnost víře právě opačná, tj. schopnost pochybovat, nevěřit všemu, co se jeví jako nepochybné. Z tohoto pohledu pak lze na víru nahlížet jen jako na zvláštní formu pamětního záznamu mezi např. určitou událostí a jejími důsledky. Ve velké většině případů se takové hodnocení paměti bude jevit jako nepřipadné, či dokonce zbytečné. V případě, že takovou událostí bude soud, hodnocení či formulace nějakého významného principu, který se jedinec v kladném nebo záporném smyslu zásadně dotýká, však takový postup vyvolá patrně jen málo námitek. Přijmeme-li tuto kvalifikaci víry, pak lze na základě analogie s jednoduššími formami učení uvažovat, že její síla bude určena především provázející emocí. Přijatý soud podložený silnou emocí bude pevný a odolný vůči nesouhlasným argumentům. Soud s takovými vlastnostmi pak může dlouhodobě či trvale určovat budoucí postoje nositele a může být i základem náboženské víry.

Vytváření pevného přesvědčení můžeme v přirozeném modelu podrobně sledovat u úzkostných poruch. U velkého počtu pacientů trpících tímto svízelným onemocněním se totiž

vyskytuje velmi pevné přesvědčení, že jejich život je nemocí vážně ohrožen. Toto přesvědčení je v rozporu s prakticky nulovým zdravotním rizikem onemocněním a bývá tak pevné, že vzdoruje i opakovaným příznivým výsledkům různých lékařských vyšetření. V těchto případech se téměř vždy podaří najít příznaky navozující stavy prožívané jako ohrožení života a doklady, že tuto schopnost příznaky získaly v průběhu onemocnění. Téměř vždy se tak podaří odhalit současný výskyt určitých příznaků a stavů ohrožení, což je základní předpoklad vytvoření pevné pamětní asociace, která se následně může stát základem chybné interpretace významu příznaků. Přislovecnou zlomyslnost věcí v tomto případě obvykle završí skutečnost, že k takto označeným příznakům se přidávají tělesné i prožitkové projevy stavů ohrožení. Vzniká tak *circulus vitiosus*, ve kterém příčiny a následky střídají svoje místo a který může poruchu prakticky neomezeně dlouho udržovat. Praxe ukazuje, že jedním z neúčinnějších postupů k léčebné úpravě takových poruch je korekce nesprávných interpretací a rozbití nežádoucího přesvědčení.

Pevná náboženská víra může vzniknout v každém věku, nicméně dvě životní etapy se zdají být pro takový zisk mimořádně příznivé. Je to rané dětství a blížící se smrt. I neodborník uzná, že jsou to období, ve kterých se s existencí spjaté významné emoce uplatňují častěji a intenzivněji než jindy. Také tato zkušenost podporuje správnost zařazení náboženského přesvědčení mezi nejvyšší projevy emočních funkcí. Ale vraťme se zpět k našemu tématu, k vztahu rozumu a náboženské víry. Pro eminentní autoritu náboženského světa, kterou Jan Pavel II nesporně byl, představují rozum a víra dvě křídla dovolující lidské mysli povznést se k rozjímání o Pravdě a nalezení Boha. Skeptický neurovědec, kterému nebyla dopřána víra ve věčnou blaženost, bude souhlasit jen s tím, že se jedná o dvě potenciální schopnosti lidského mozku, které se – jsou-li přítomné obě u téhož jedince – vzájemně ovlivňují jen málo. Nemůže tomu být jinak z prostého důvodu. Vycházejí totiž z funkčních systémů, které jsou rozdílné.

Jak je to jinde ve světě

Co dělat, abych byl přijat na univerzitu v USA

O tom nás poučuje kniha D. Goldena „The price of admission. How the American ruling classe buys the ways into elite colleges“.

Mezi absolventy nižších škol je značná soutěž o vyšší studium. V životopise každé VIP (=Very Important Personality) je zmínka, na které univerzitě studoval. Mají být přijati jen nejlepší uchazeči, zvláště na elitních univerzitách známých jako Ivy League. Sem se počítají Harvard, Yale, Princeton, Cornell, Columbia, Stanford, Dartmouth, Brown a U. of Pennsylvania. Pro méně úspěšné kandidáty zbývají stovky ostatních kolejí v USA a školy v Kanadě, Hongkongu a Evropě. Rozhodujícím faktorem má být prospěch na předchozí škole. Je třeba získat 1600 bodů, z nichž 300 možno získat i jinak. Jak se umístím, když patřím do elitní třídy USA, což je jakýsi ekvivalent šlechtictví (např. Kennedy, Bush)? Tak např. tatínek má známé jméno jakožto politik, podnikatel, je známý z TV, krátce je celebritou (VIP). Nebo tatínek věnuje nějaký milion dolarů cílové škole. Tak 5 generací Bushů studovalo na Yale. Jeden z rodičů, alumnus známé univerzity, posíljuje možnost přijetí svého potomka tamtéž (legacy). Také vynikající výkon v kompetitivním sportu přidá potřebné body. Existuje i kategorie konzultantů, kteří poradí

o taktice. Problémem je i školné (tuition). Na Harvardu stojí rok studia 30 tisíc dolarů, kromě stravy a ubytování, ovšem pro méně majetné jsou půjčky a stipendia. Článek v Time poukazuje na možnost imatrikulace na menších univerzitách, kde se někde mohou studentům více věnovat. Některé koleje jsou nábožensky podloženy a s větší disciplínou. Tak např. jedna křesťanská kolej zrušila po 143 letech zákaz tance! Tím přecházíme na existenci soukromých středních škol s malými třídami a více individuální péčí o studenty; ti mají ovšem výhody před kolegy z veřejných škol. Jejich spolužáci budou sdílet ty výhody a dostanou se pravděpodobně výše na žebříku kariéry, takže ve vedoucích pozicích ve státě budou mít mnoho přátel už ze školy. V interview v Time se zeptali autora, kam pošle svého syna. Odpověděl, že vzhledem ke knize nebude asi jeho syn vítaný v USA; pošle ho hned žádat o přijetí v Kanadě.

(Historická poznámka: Úřad prezidenta na Harvardu byl kdysi nabízen Komenskému. Nepřijal, protože doufal ve svůj návrat.)

DUŠAN SOUDEK

Problémy manželství na americkém kontinentě

Můj povrchní dojem je, že existuje krize této instituce jak zde, tak i v Evropě. Statisticky by nám otázku vyřešily. Biologa se raději zeptejte na historii této ctihodné instituce, trvalé formy soužití muže a ženy (či ženami) a s jejich potomstvem. Během svého života jsem zažil kolaps komunismu a nyní kolaps kapitalismu. (Soužití osob téhož pohlaví nemá biologický základ.) Historie: u většiny opičích předků člověka se zvětšoval mozek – za 2 miliony let se jeho objem až zdvojnásobil. Tím by vznikaly obtíže při porodu mláďat, který u předků člověka se dal obejít tím, že mláďata – děti – bylo nutno rodit, když četné jejich schopnosti nebyly ještě v provozu; všechna opičí mláďata se hned po porodu přichytí matky, čímž jí nezabraňují v pohybech a shánění potravy. Lidské mládě naproti tomu potřebuje mnohem delší dobu mateřské péče a tím jaksi blokuje činnost matky při shánění potravy. To bylo možno v evoluci řešit tak, že matku zásoboval samec z její tlupy. V přibližně stejné době se u některých lidoopů vyvinulo sdílení potravy. „Dej mi část kořisti teď, oplatím později“, z čehož se jednou vyvine obchod. Tak vznikl svazek mezi samcem – často otcem dětí – a samicí (ženou). Svazek se stal trvalým prvkem lidské společnosti jak před milionem let, tak i dnes. Žena se věnovala rodině, kdežto muž sháněl obživu, dnes ve formě peněz. (Peníze nemají hodnotu o sobě, jsou poukázku na altruismus.) Podle nálezů v Africe si

před 1,6 miliony let pračlověk osvojil bipedální chůzi, čímž se uvolnily přední končetiny pro uchycení předmětů – nástrojů, ale i k přenášení kořisti na předem určené místo. Vyvinuly se i signály umožňující kooperaci členů tlupy.

Toto ctihodné rozdělení funkcí ženy a muže bylo porušeno až emancipací ženy, takže dnes je možno setkat se občas i s „manželem v domácnosti“, když žena obstarává kořist efektivněji než její manžel. Jínou funkcí rodiny bylo starat se též o zestárlé a neschopné členy rodiny. Tuto funkci měly i rodiny v minulosti, s mnoha dětmi – v době velké dětské úmrtnosti.

S vynálezem penzijního a nemocenského pojištění v 19. století tato nutnost zmizela. Většina dnešních rodin s jedním či dvěma potomky (nebo plánovitě bezdětných) tuto funkci nemůže mít. Počítá se, že každého penzistu musí udržovat 3 až 5 pracujících. Se snižujícím se počtem mladých obyvatel civilizovaných států v nedaleké budoucnosti zmizí i těch 3 až 5 pracujících, nutných k údržbě jednoho penzisty. Úbytek dětí se jeví i u emigrantů z Afriky a Asie, kteří se zabydleli v zemích Západu. Ptáme se, kdo pak bude živit davy dlouhověkých penzistů? Snad řada dokonalých robotů – ti v době svého vzniku byli jen nedočeným plodem fantazie Karla Čapka.

DUŠAN SOUDEK

Z minulosti a současnosti univerzity

Vzpomínky posluchače-pomvěda

(k 90. výročí vzniku Masarykovy univerzity)

JIRI SEDLÁK

Jako absolvent reálného gymnázia ve Zlíně (1943) jsem byl v letech 1943-1945 totálně nasazen. Po osvobození v roce 1945 jsem se v rozhodování, zda mám jít na medicínu, práva, nebo filozofii, přiklonil k filozofii (filozofie – čeština). Rozhodlo to, že jsem byl vášnivý čtenář; zvitězil jsem ještě jako gymnazista v literární soutěži svou úvahou *Don Quijote ještě žije* a v r. 1945 mě definitivně pro češtinu (a filozofii) ovlivnil Bassův *Cirkus Humberto*.

Na Filozofické fakultě jsem zažil velký nával rozeštudovaných a nových ročníků, a zmatek. Museli jsme absolvovat zkoušky z češtiny, dějepisu a zeměpisu (s prominutím zkoušky z toho oboru, na který jsme se hlásili). Nevěděli jsme si moc rady se zapisováním nabízených přednášek do indexů z velkých nástěnných tabulí. Takže jsem si omylem např. zapsal přednášky Mirko Nováka z dějin filozofie, které byly až ke druhé státnici. Když se člověk nedostal do lavic, bylo štěstím ukořistit někde aspoň židli, a pak aktovku na kolena jako psací podložku a zachycovat přednášky. Skripta a učebnice nebyly.

První rok (z tříletého, pro abiturienty 1943 takto zkráceného studia) jsem horlivě navštěvoval všechny přednášky. Fr. Trávníček mě zaujal svým netradičním pojmáním mluvnice (psychologický podmět atp.). V přednáškových A. Grunda z dějin české literatury na sebe upozorňovali posluchači D. Jeřábek a Š. Vlašín. Přednáškami sociologa I. A. Bláhy z „praktické filozofie“ (= etiky) jsme byli tak nadšeni, že jsme každou na konci odtleskali. R. Konečný nás zaujal svým Masarykem. V prosemináři z filozofie nám J. L. Fischer předhodil k našemu vyjádření Berkeleyův slavný výrok „Esse est percipi“, zda s ním souhlasíme či ne. (Jediný Karel Čulík, filozof a budoucí špičkový matematik, dovedl Berkeleyovu myšlenku obhájit. Však si ho J. L. Fischer jako rektor olomoucké univerzity vzal do Olomouce s sebou.) Psycholog V. Chmelař nás udivoval svou sečtělostí.

Zajímal mě i kulturní život ve městě. Navštěvoval jsem Traplův seriál přednášek o utopickém socialismu a komunismu a přihlásil jsem se za člena Masarykovy sociologické společnosti. (Tehdy jsem ještě oba pojmy směřoval.) Chodil jsem „na nožku“ do divadel a na koncerty.

První rok jsem úspěšně absolvoval řadu kolokvií. Jedna se mi stala osudovou – zkouška z psychologie. Svými znalostmi, pochycenými z přednášek a navíc i z jedné knihy pedagoga O. Chlupa (s postřehy z psychologie) jsem doc. V. Chmelaře zaujal natolik, že mi nabídl místo pomocné vědecké síly na Psychologickém ústavu po Jiřím Hudečkově odcházejícím na právě zakládanou Palackého univerzitu v Olomouci. Stal jsem se pomvědem.

Psychologický ústav tehdy tvořilo pět lidí: Vedoucí ústavu prof. PhDr. Míhajlo Rostohar pendloval mezi rodným Slovínkem a Brnem, takže ho často zastupoval doc. PhDr. Vilém Chmelař. Třetím psychologem byla asistentka PhDr. Lidmila Kolaříková. Já byl tedy pomocnou vědeckou silou. Pátým zaměstnancem byl Jaroslav Antl, jemný mechanik, který měl na starosti opravu přístrojů poškozených za války a jejich další údržbu, i výrobu.

Na to, že jsem se stal pomocnou vědeckou silou jsem byl náležitě pyšný – hlavně kvůli tomu „vědeckou“. Brzy jsem však zjistil, že jsem byl „děvče pro všecko“, takže výraz „pomocná vědecká síla“ by u mne měl znít „pomocná síla vědců“. Co všechno jsem dělal?

1. Tak trochu *sekretářku* ústavu.
2. *Knihovnika* se vším všudy, co to obnášelo, tj. podle požadavků nadřízených jsem knihy v jednom knihkupectví na Veleři nakupoval, vyúčtoval, zapisoval do příručního katalogu a na lístky jmenného (autorského) katalogu, zařazoval na příslušná místa ve skříních knihovny, půjčoval a vedl evidenci o výpůjčkách a o jejich vrácení.
3. Písaře na cyklostylové blány, rozmnožovatele na ručním cyklostylu, slistovatele stran a prodejce *skript* – z podkladů dodaných prof. Rostoharem a doc. Chmelařem. Pro hromady potřebného papíru jsme jezdili já a J. Antl s ručním vozíkem přes Brno až kamsi do velkobchodu. V časovém tlaku jsem výjimečně pracoval na skriptech přes víkend a spal na fakultě na tvrdém stole. Někdy mi v slistovávání hor listů do svazků skript pomáhaly obětavé posluchačky.
4. Přípravovatele a asistenta *praktických cvičení z psychologie*, většinou s různými přístroji. (Např. tachistoskop testoval aktivní pozornost. Závěry byly využitelné přes pedagogickou psychologii přímo ve výuce.)
5. *Prodejce Černockého Psychologického slovníku*, který jsem vzal ve velkém počtu do tzv. komisního prodeje.
6. *Prodejce předválečných ročníků Rostoharova časopisu Psychologie*. Ty byly přes válku ukryty ve sklepech jednoho brněnského domu, kam jsme pro ně s J. Antlem přijeli a na ručním vozíku odtáhli. Čekalo mě jejich očištění od prachu a pečlivé rozřídění podle čísel a příslušných ročníků do přihrádek velikánského regálu. Pak jsem na Zemské školní radě zjistil adresy základních a středních škol na Moravě, sestavil z hlediska psychologie reklamy snad lákavý dopis (že bez psychologie není možno dobře učit atd.), jehož lákavost jsem zvýšil sníženou cenou nabízené *Psychologie*. Dopisy rozmnožil, rozeslal a na základě objednávek je vyřizoval a vedl účet.
7. *Pečovatele o psychologické přístroje*, které byly za okupace a války do značné míry poškozeny. To znamenalo očistit je, s pomocí psychologů je identifikovat (co jsou a nač jsou) a pořídit jejich dokumentaci – kartičky s názvem, popisem, účelem pokusu – a opatřit je fotografií nebo aspoň kresbou. Podle požadavků vyučujících pak byly přednostně opraveny, případně znovu vyrobeny ty, které se potřebovaly do praktických cvičení.

Postupně i ostatní. Na to byl kvalifikován jemný mechanik Jaroslav Antl se svou vybavenou dílnou (soustruh, vrtačka, bruska atd., nástroje, nářadí, materiál). Vzpomínám, jak jsme tahali zakoupený starší soustruh se sehnanými svalnatými posluchači psychologie po schodech až do našeho nejvyššího patra. Snem doc. Chmelaře bylo vystavět encefalograf, tj. přístroj na snímání elektrických miniproudů mozku. To se však zdálo být nad síly jinak schopného J. Antla.

8. *Účetního dílny.* Vše, co J. Antl potřeboval a kupoval, jsem musel evidovat – od soustruhu až po nejmenší šroubky – do zvláštní účetní knihy.
9. *Chmelařova asistenta* při různých akcích mimouniverzitních. Například šlo o přípravu a provedení psychotechnických zkoušek několika set jugoslávských sirotků a polosirotků po partyzánech, kteří měli být u nás přijati do nejrůznějších učebních oborů. A bylo tedy potřeba zjistit, nač se ten který hodí co do manuálních zručností a intelektových schopností. Doc. Chmelař zkoušel pomocí testů jejich intelektové schopnosti, já jejich manuální zručnosti. (např. zručnost při protažení očka v kleštích všelijak zahnutým dlouhým drátem, šikovnost a čas měřený na stopkách).
10. *Klinického psychologa-začátečníka.* Oč šlo? Výbušný Slovinec vedoucí ústavu profesor Mihajlo Rostohar často J. Antla „seřvával“, aniž za něco chudák Antl mnohdy mohl. Například mu před svým odjezdem na prázdniny ve Slovinsku poručil, aby pro jeho synky koupil jízdní kolo. To J. Antl tehdy po válce marně sháněl. A když je konečně sehnal a odeslal, křížovala se cesta kola na Slovinsko s Rostoharovou cestou do Brna. A tak při prvním setkání Rostohara s Antlem byl křik. Po takových křivdách chtěl vždy Antl se zaměstnáním u nás seknout, navíc pro malý plat – nedocenění jeho práce. Srovnával se s jinými zřizenci ústavů a kateder FF, kteří jen posluhovali svým šéfům nošením pošty a vařením kafe, zatímco J. Antl za stejný plat dělal vysoce kvalifikovanou práci. A tak jsme měli – doc. Chmelař, asistentka Kolaříková i já – co dělat, abychom J. Antla vždy uklidnili a přesvědčili ho, aby zůstal. Umravnit horkokrevného Slovince se nikdo z nás neodvážil. Krédem doc. Chmelaře bylo Nikde nenarazit! (Měl asi za svůj život smutné zkušenosti s narážením.) Já jsem se snažil („klinický psycholog“) rovněž do J. Antla mluvit, a zdálo se, že na mne dá. A přispěl jsem navíc svou hřivnou: výtěžky z prodeje skript a z prodeje Černockého Psychologického slovníku a ze starých ročníků Psychologie šly J. Antlovi jako přilepšení k jeho platu.

K profesoru Rostoharovi se váže vyprávění o tom, čeho byli předváleční posluchači psychologie svědky – příhod s Rostoharem a s jeho pokusnou opicí makacus rhesus – Pepkem. To mě zaujalo i proto, že při identifikaci všech přístrojů a pomůcek, o které bylo potřeba se postarat, jsem narazil i na kus filmového kotouče, na kterém se při jeho promítání objevil Rostohar a opice Pepěk. Co bylo ve vyprávění pravda a co fáma, nevím, ale tradovalo se, že když

Rostohar zařval „Pepku!“, přiřtili se Pepci dva – opice a asistent Josef Burjáněk (pozdější rektor JAMU). Opice Pepek měl prý zvláštní zálibu prohlížet si knihu s motýly. Ze zasklených dvířek knihovny si udělal schodiště, vylezl nahoru, vytáhl onu knihu, dlouze si v ní listoval a jen kroutil hlavou. Dělal Rostoharoví přísedícího při skupinových zkouškách z psychologie. A když některý ze studentů neuměl, Rostohar prý Pepka vybědl: „Pepku, dej mu facku!“ A Pepek tak neprodleně učinil. Vrcholem Pepkovy „kariéry“ byl jeho zásah proti zemskému prezidentu Moravy dr. Černému. Rostohar ho přinutil k návštěvě, aby se osobně přesvědčil, že jeho opakované žádosti o opravu skleněné střechy, kterou zatékalo na přístroje, nejsou kverulantstvím. Skončilo to hádkou a Rostohar prezidenta Černého vyhodil. Tečku za tím udělal Pepek, který Černému skočil na záda a srazil mu cylindr.

Když jsem tyto historky povypřávil brněnskému humoristovi Miroslavu Skálovi (rovněž absolventu FF), transformoval je do svého univerzitního románu *Moji dvojníci* (Brno 1994, s. 80-84) takto: „Starý šimpanz Josef sloužil k demonstraci pavlovovských reflexů. Byl tedy vlastně pedagogicko-vědeckým demonstračním objektem. (...) Po dlouhých tahanicích ho nakonec pan profesor prosadil na místo pomocné vědecké síly s platem 700 Kč měsíčně. (...) Svůj volný čas trávil Pepek nejraději v knihovně (...) a dostával se (...) ke svým oblíbeným obrazovým atlasům zvířat. (...) Jeho hobby se stali motýli. (...) /Prof./ Bidlo však zamýšlenou publikaci „Estetické normy a hodnoty primátů“ nikdy nedokončil, neboť riziko blamáže bylo příliš velké. (...) Bidlo dotáhl /na katedru ve věci zatékání/ samotného rektora, aby ho přesvědčil, že stav je neúnosný. Přitom se (...) zle na rektora obořil, a tehdy Josef opustil své místo u stropu a (...) hbitě uštědřil zkoprnělému rektorovi několik záhlavců. (...) Rektor trval na okamžitém odchodu Josefa z katedry. Bidlo ho bránil, chtěl uhrát jen důtku s výstrahou, předložil Josefovo vynikající komplexní hodnocení za mnoho let. Pro rektora však byl náhle rozhodující původ: šimpanz nemůže zastávat místo pomocné vědecké síly. /A tak/ nakonec Bidlo kapituloval. Protože však Josefa miloval (...), odvedl si ho do své vily, kde mu šimpanz pomáhal při pořádání knihovny. Když pak jednou v profesorově zahradě uviděl (...) otakárka fenyklového, dostal se do takové euforie, že se počal točit kolem své osy a tančil tak dlouho, až padl mrtev.“

Uvedené aktivity dosvědčují, že jsem se nemohl projevovat jako „pomocná vědecká síla“, i když jsem napsal nějaké recenze knih z psychologie. Také jsem se v těchto dvou letech nemohl věnovat studiu filozofie a češtiny tak horlivě jako v roce prvním. Doc. Chmelař – zřejmě oceniv mou práci pro Psychologický ústav – mi na podzim vymohl místo profesora na jednom brněnském gymnáziu. A posluchači a posluchačky přicházející v tu dobu na Psychologický ústav se divili, když se ptali, kde je Sedlák, a můj jmenovec – rovněž Jiří Sedlák (!), který nastoupil po mně –, jim odpovídal, že on je přece Jiří Sedlák. „Ale ty ses nějak změnil!“ Po roce učitelování na gymnáziu jsem se stal vysokoškolským učitelem filozofie. Přesto záměny našich jmen a osob pokračovaly a setrvávají dodnes.

In memoriam**Zemřel docent
Karel Hlavoň**

Dne 30. července 2009 zemřel po delší nemoci PhDr. Karel Hlavoň, CSc., emeritní docent katedry filozofie FF MU. Narodil se 21. ledna 1930 v Brněnských Ivanovicích. Po absolvování studia filozofie a historie v roce 1954 působil na Katedře filozofie FF, od roku 1957 jako odborný asistent, od roku 1980 jako docent (habilitoval se prací *Mravní krize křesťanství a její odraz v teologii šedesátých let*). V roce 1967 obhájil na Karlově univerzitě kandidátskou dizertaci *Příspěvky k problémům etiky*. Přednášel úvod do filozofie, kapitoly z dějin filozofie (zvláště novověké německé) a etiku; tu v letech 1996-2001 přednášel ještě externě po odchodu do důchodu. V těchto oblastech nacházel i témata své vědecké práce. Nejčastěji psal o etice a jejích dějinách. Etiku vymezoval jako disciplínu zkoumající jevy a procesy označované jako morálka a mravnost. Od dějin etiky očekával zjištění, na jakých filozofických základech (pojetí světa, člověka, společností, poznání) bylo to či ono etické zdůvodnění morálky založeno, v čem spočívala jeho přesvědčivost, popřípadě v čem se ukázala jeho nedostatečnost. Svým posluchačům zdůrazňoval, že je-li morálka složitý komplexní útvar zahrnující škálu onticky různorodých jevů a mnohostranně začleněný do života společnosti, je třeba etiku chápat interdisciplinárně, překonávat v ní tendence k redukcionismu. V monografii *Náboženství a morálka* hájil nejen tezi, že morálku nelze ztotožňovat s náboženstvím, ale že jim není ani absolutně podmíněná. Své koncepty etiky, morálky a mravnosti (a tzv. mravouky) vyloužil v Kapitolách z dějin etických teorií (světových i českých) a v řadě statí sborníkových (např. SPFFBU, *Diskutujeme o morálce dneška*, Bratislavské přednášky) a časopiseckých (*Filozofický časopis*, *Sociologický časopis* aj.).

V druhé polovině 80. let jako externí člen Ústavu pro výzkum společenského vědomí přispěl k ustavení prvního specializovaného pracoviště etiky v republice, vydavatele *Etiky*, prvního našeho etického časopisu. Jeho záliba v překládání filozofických textů vyústila vydáním knih R. Spaemanna *Základní mravní pojmy a postoje* (1995), O. Weinbergera *Alternativní teorie jednání* (1997), N. Hartmanna: *Struktura etického fenoménu* (2002). I tuto jeho činnost mu v posledních letech života znemožnilo těžké oční onemocnění. Docent Hlavoň významně přispěl k tomu, že Katedra filozofie (svého času zvaná „Katedra dějin filozofie a logiky“) se vždy, za všech okolností, snažila pěstovat u svých posluchačů osobní vztah k filozofii prostřednictvím solidních znalostí o jejích dějinách, problematice, metodách filozofického myšlení, o jejím poslání. Svou klidnou povahou, ohleduplností a solidností pomáhal na katedře vytvářet přátelskou a dělnou atmosféru.

J. GABRIEL

Významné osobnosti naší univerzity

Inocenc Arnošt Bláha (k 130. výročí jeho narození)

I. A. Bláha se narodil 28. 7. 1879 v Krasoňově u Humpolce. Po maturitě na gymnáziu v Pelhřimově v roce 1897 vstoupil do bohosloveckého semináře v Hradci Králové, odkud byl v roce 1899 nespravedlivě vyloučen. Přesl do Vídně, kde studoval filozofii, etiku, psychologii, pedagogiku, sociologii a estetiku. V roce 1900 si zapsal na pražské Filozofické fakultě němčinu a francouzštinu, ale setrval ve své orientaci na filozofii, etiku a sociologii. Obzvláště blízké byly Bláhovi Masarykovy přednášky z „praktické filozofie“ (etiky). Přímou životním mravním krédem se mu stal Masarykův požadavek pozitivní a účinné lásky, formulovaný v jeho *Ideálech humanitních* (1901). Projevil se v Bláhových lidovýchovných přednáškách a v jeho praktické pomoci mnoha potřebným za první světové války. V sedmém semestru 1902/3 navštěvoval v Paříži Sorbonnu, École libre des sciences politiques a Collège libre des sciences sociales. (Svůj studijní pobyt v Paříži opakoval v roce 1908/9 jako žák E. Durkheima, L. L. Bruhla a A. Fouillé.) Od 1.9.1904 byl ustanoven profesorem reálky v Novém Městě na Moravě.

První článek, který Bláha vůbec napsal, byl článek z roku 1899 *Umění a věda*, jenž jako by předznamenával Bláhovu dvojí tvorbu – na jedné straně odborné úvahy, eseje, pojednání a překlady, na druhé straně pak básně, fejetony, povídky, román. Od své doktorské disertace *Duše malého města* (1908) se však plně vydal na dráhu vědeckou. V roce 1916 se habilitoval na české Vysoké škole technické v Brně na obor filozofie se zvláštním zřetelem k sociologii spisem *Město: Sociologická studie* (Praha 1914), ale Vídní (na zásah klerikála Jana Šrámka) nebyl potvrzen. Potvrzen byl až 24. 3. 1919 čs. vládou jako soukromý docent. Dne 21. 10. 1920 byla venia docendi přenesena z Vysoké školy technické v Brně na Filozofickou fakultu MU v Brně, 31. 12. 1921 byl prezidentem republiky jmenován mimofádním profesorem sociologie a 22. 12. 1924 pro-

tesorem řádným. V roce 1922 byl zvolen předsedou brněnské pobočky Filozofické jednoty a v roce 1925 místopředsedou Masarykovy sociologické společnosti. V roce 1930 založil její orgán – *Sociologickou revui*, kolem které se začala formovat Bláhova Brněnská sociologická škola, lišící se od Královky Pražské sociologické školy úsilím o využití výsledků sociologie ve společenské praxi. V roce 1947 založil v Brně Vysokou školu sociální a stal se jejím rektorem. Je autorem těchto děl: *Sociologie sedláka a dělníka* (1925), *Sociologie dětství* (1927), *Dnešní krize rodinného života* (1933), *Sociologie inteligence* (1937), *Jak se dívat sociologicky na život* (1947), *Sociologie* (1968), *Československá sociologie: Od svého vzniku do r. 1948* (1997); vydání připravil V. Kadlec) aj. Organizoval a vedl řadu průzkumů.

Byl i etikem: *Filozofie mravnosti* (1922), *Morálka povolání* (1933), *Brannost a mravní zákon* (Branná politika, I, 1938, č.8, s. 141-2), *Vědecká morálka a mravní výchova* (1940), *Etika jako věda* (1947) aj. Sociologie a etika se mu prolínaly. V sociologických dílech se objevují aspekty etické a v etických dílech aspekty sociologické. Vedle toho psal i o vztazích obou disciplín: *Sociologie a etika* (1921), *Mravní výchova ze stanoviska sociologického* (1921), *Mravnost z hlediska sociologického* (1946) aj.

Pokoušel se také o politiku. V roce 1925 stanul v čele Pokrokové strany a jejího orgánu – týdeníku *Pokrokový obzor*. Pro tuto stranu napsal *Program strany pokrokové* a kandidoval v roce 1925 do Národního shromáždění. Projevil se i teoreticky jako politolog sborníkem *K psychologii doby. Kniha studií* (1922), spisem *Zásady pokrokové politiky* (1926) aj.

Byl i lidovýchovným teoretikem, jak o tom svědčí jeho spis *Problémy lidové výchovy. Její pojem, úkoly a předpoklady* (1927). Oddával se též lidovýchovné činnosti: Za svého profesování na Novoměstsku absolvoval na Vysoké škole v období 1904-1920 přes 900 lidový-

chových přednášek, po přechodu do Brna pak v období 1921-1950 přes 500 přednášek, i v rozhlase.

Může být označen rovněž i za pedagoga-teoretika a kulturologa: *Kázeň na středních, zvláště na školách dívčích* (Věstník českých profesorů, 19, 1912, část pedagogická, s. 69-75), *Program vyšší lidové školy* (Osvětový sborník Brněnska, Jihlavska a Uhersko-Hradištska, 3, 1925/6, č. 6, s. 65-69), *O české národní povaze* (1926), *O Masarykovy univerzitu* (Pokrokový obzor, 14, 1933, č. 36, s. 1), *Univerzita a Brno* (Index, 10, 1938, s. 6), *Smysl a cíl národní výchovy* (Komenský, 67, 1939/40, s. 1-5), *Úkol vědy a umění v životě* (1946), *Kultura a politika* (1947), *Výchova k rodičovství* (1947). aj.

Zabrousil také do religionistiky: *Poměr sokolství ke klerikalismu, církvi a náboženství* (Nový lid, 19, 1922, s. 249-252), *O laický základ mravní výchovy. Kritické poznámky k Rádlově brožuře Revize pokrokových ideálů v národní škole* (1929), *Socialismus a politický katolicismus* (Pokrokový obzor, 10, 1929, č. 29, s. 1-2), *Křesťanský duch do škol?* (Moravskoslezský učitel, 36, 1939, s. 91-95), *Sociologie náboženství* (Sociologický sborník, 1, 1946, č. 3, s. 153-163).

Lze říci, že Bláha byl vícerozměrnou, vpravdě renesanční osobností, v níž dominoval sociolog a etik. Jeho funkcionálně strukturalistická sociologie mohla a měla sloužit sociální diagnóze (od rodiny až po vrcholné politické orgány) k správnému a spravedlivému spravování společnosti, včetně terapie sociální patologie. Jako „etik v praxi“ nikdy neustoupil v mravních konfliktech s moci klerikální, inspektorskou, editorskou, hitlerovskou a stalinistickou; zde v obhajobě existence sociologie mezi vysokoškolskými disciplinami – na rozdíl od kolegů pražských, kteří si dali nahradit sociologii historickým materialismem bez boje. (J. Sedlák: *Mravní konflikty In. A. Bláhy*. Universitas, 1994, č. 2, s. 37-39.) Co mluvil a psal – to i žil, humanista typu Masarykova a jeho nejpřednější žák.

J. SEDLÁK

MUDr. Jan Kabelík, první český profesor lékařské mikrobiologie

Před 30 lety, 14. 7. 1979, zemřel v Olomouci profesor MUDr. Jan Kabelík, DrSc., první profesor lékařské mikrobiologie v českých zemích a první přednosta Mikrobiologického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, osobnost širokého rozhledu, zasluženě označovaná za jednoho z našich posledních polyhistorů.

Jan Kabelík se narodil 29. 10. 1891 v Přerově. Střední školu navštěvoval v Plzni a v Praze na Smíchově. Ještě jako student na české Lékařské fakultě Karlovy univerzity působil v laboratoři profesora Babáka. Zkoušky absolvoval s výtečným prospěchem, pouze z porodnictví obdržel dostatečnou. Po vypuknutí první světové války byl povolán na frontu, ale záhy tam onemocněl. Po návratu do Prahy rychle dokončil studia a v září 1914 jako voják odpromoval a byl přidělen k profesoru Ivanu Honlovi, přednostovi Bakteriologického ústavu a prosektorovi epidemické vojenské nemocnice na Vinohradech. V letech 1915-1918 byl prosektorem a velitelem polní bakteriologické a Wassermannovy stanice v nemocnici rakouského Červeného kříže v albánském Skadaru, kde mj. v srpnu 1918 vyšetřoval případy španělské chřipky. Po převratu krátce působil ve službách jugoslávského námořnictva jako bakteriolog a epidemiolog. Od 1. 2. 1919 byl velitelem bakteriologické laboratoře posádkové nemocnice v Bratislavě a jako prosektor pitval tělo generála Štefánika, který zahynul v havarovaném letounu při návratu z Itálie.

Dnem 1. 11. 1919 Kabelík přešel na Lékařskou fakultu Masarykovy univerzity, kde se stal asistentem přednosty Patologicko-anatomického ústavu prof. MUDr. Pavla Ludvíka Kučery (budoucího ředitele Státního zdravotního ústavu v Praze). Ten ho v r. 1921 habilitoval. Kabelík ale odmítl stát se docentem patologické anatomie a byl tedy habilitován pro všeobecnou a speciální bakteriologii a sérologii. Jeho habilitační spis nese název „*Chemické a fyzikálně-chemické hledisko u imunitních zjevů serologických*“.

Dne 29. 12. 1922 byl docent Kabelík jmenován jako první u nás mimořádným profesorem mikrobiologie. V Brně se tak poprvé v českých zemích podařilo prosadit nyní běžnou samostatnost mikrobiologie, jež do té doby byla součástí patologické anatomie.

Již tehdy bylo zřejmé, že samostatný Mikrobiologický ústav v Brně ještě dlouho stát nebude. Pravděpodobně proto se Kabelík rozhodl Brno opustit a na podzim r. 1922 se odstěhoval do Olomouce. Tam byl 9. 6. 1923 jmenován prosektorem a přednostou diagnostické stanice v Moravské zemské nemocnici. Nicméně v Brně zůstával jako mimořádný profesor LF MU, byl „*bez řádných požitků služebních, spojených s akademickým úřadem, jakož i nároků zaopatřovacích z něho plynoucích*“. Dne 14. 7. 1923 byl pověřen vedením a zařizováním Mikrobiologického ústavu. Toto datum lze považovat za počátek samostatné existence Mikrobiologického ústavu LF MU v Brně.

Ústav však po léta existoval pouze na papíře. Neměl samostatné místnosti a prof. Kabelík musel využívat pohostinství prof. Neumanna, přednosty Ústavu patologicko-anatomického, když do Brna dojížděl přednášet a zkoušet. Jak praktická cvičení, tak rutinní mikrobiologickou diagnostiku zabezpečoval Ústav patologicko-anatomický, jenž byl k tomu vybaven vhodnými pracovnicemi; obojí vedl nejprve prof. Neumann, později jeho asistent, pak docent a posléze další mimořádný profesor mikrobiologie MUDr. Václav Tomášek.

V Olomouci se prof. Kabelík postupně stal významnou osobností a podílel se na řadě veřejných, zvláště pak odborných a zdravotnických aktivit. Zde také připravil a publikoval řadu odborných statí. Přehled jeho časopiseckých prací obsahuje na 400 položek. Z knih se sluší uvést alespoň dvě: „*Bakteriologickou techniku drobnohlednou*“ z r. 1926, zachycující a kriticky posuzující do té doby popsané mikroskopické a barvicí postupy, a léta pečlivě připravované vrcholné dílo nazvané „*Nauka o sérových protilátkách (serologie)*“. Je málo českých lékařských monografií, které dosáhly její úrovně. Kniha vyšla v r. 1939, ale Kabelíkovi se dostala do rukou až po válce.

Mezitím se na situaci brněnského mikrobiologického ústavu téměř nic nezměnilo.

Prof. MUDr. Jan Kabelík

Kromě přednosty měl ústav systemizováno už jen místo pomocné vědecké síly, jež zastával obvykle medik z posledního ročníku, kupř. ve školním roce 1926-27 pozdější profesor experimentální fyziologie Vilém Uher nebo v letech 1934-1935 Josef Liškutín, budoucí generál zdravotní služby a vojenský hygienik. K 8. 9. 1936 byl na vlastní žádost profesor Kabelík zproštěn funkce přednosty a za vedení ústavu mu byl vysloven zvláštní dík.

V r. 1939 se profesoru Kabelíkovi podařilo odletět 14. 3. posledním letadlem do Paříže. Za války žil nejprve v Londýně, kde byl mj. předsedou Spolku českých lékařů a předsedou přípravného výboru, z něhož se stala v r. 1940 Společnost Čs. červeného kříže v zahraničí se sídlem v Londýně. Později odcestoval do Jižní Ameriky, kde se věnoval mimo jiné zkoumání jedovatých živočichů a antisér proti jejich jedům, dále výzkumu léčivých rostlin a problematice fungicidů v koželužství. Z exilu se s velkou zásilkou léků, potravin a šatstva vrátil až v r. 1946.

Po válce je profesor Kabelík činný především v Olomouci, kde v letech 1946-1962 učí především hygienu a vede Ústav hygieny a epidemiologie LF Univerzity Palackého. Jako učitel vyžaduje po studentech vědomosti

nikoli příliš rozsáhlé, ale zato spolehlivě zažité. Po odchodu do penze působí jako poradce OHES v Olomouci. Dostalo se mu řady ocenění, byl nositelem např. zlaté medaile olomoucké univerzity a čestným členem mnoha odborných společností. Jeho bohatou poválečnou činnost by však lépe a podrobněji popsali kolegové z Olomouce, kde byl nepochybně spokojenější než v propůjčené pracovně na patologii u Svaté Anny v Brně.

M. VOTAVA

Za PhDr. Marií Koutnou (16. 7. 1902 – 5. 9. 1979)

Říkali jsme jí paní profesorko, i když podle oficiální nomenklatury byla odbornou asistentkou. Požadované oslovení „soudružko“ se k ní vůbec nehodilo. Zůstalo v ní to, co jsme spojovali s první republikou: široký kulturní rozhled a výborná znalost několika jazyků. Byla absolventkou Karlovy univerzity, kde při studiu slavistiky a germanistiky ještě zastihla slavnou plejádu čelných bohemistů a slavistů: F. Pastrnka, V. Franceva, J. Jakubce, J. Máchala, J. Polívku aj. Studia dokončila v Bratislavě, kde r. 1927 získala doktorát disertací Tišivská Alexandreis, hláskoslovný a tvaroslovný rozbor. Kromě samozřejmě ruštiny a němčiny ovládala dobře francouzštinu a srbochrvátštinu, kterou studovala v roce 1927–28 v Bělehradě u prof. A. Belice a P. Popoviće. Znalost ruštiny si doplňovala u prof. S. M. Kulbakinu a R. Košutiće.

Jako mladá neprovdaná ruštinářka začínala svoji pedagogickou dráhu podle obvyklého scénáře na Podkarpatské Rusi. Dva roky (1928–1930) učila na mukačevském gymnáziu. S trochou nostalgie mně v těch nevlídných padesátých letech říkala: „Měla jsem tehdy nominálně stejný plat jako dnes. Ale za ty dva tisíce jsem mohla v předválečné době strávit dva měsíce ve Splitu nebo v Bukurešti, která tehdy soupeřila s Paříží.“ Jako gymnaziální profesorka pak působila až do konce války (v letech 1930–35) v Břeclavi, a v letech 1935–45 v Tišnově, kousek od Brna, kde měla maminku. Provdala se až ve zralém věku za penzionovaného bankovního úředníka. Moji jen

PhDr. Marie Koutná

o něco starší kolegové ji ještě znali pod jejím divčím jménem Ondroušková.

Svoji vysokoškolskou dráhu nastoupila až po válce, kdy byl velký nedostatek kvalifikovaných ruštinářů. Začínala v Brně jako lektorka ruštiny na Filozofické fakultě, na Vysoké škole sociální a na Janáčkově akademii múzických umění. Jistě tu sehrál roli i osobní kontakt ještě z jejího bratislavského bytu, kde v meziválečné době přednášel profesor Frank Wollman, který po válce působil rovněž na JAMU a posléze r. 1951 stanul na Filozofické fakultě v čele nově vzniklé katedry rusistiky.

Ve druhém roce svého studia jsem na podzim r. 1952 ještě zastihla profesora Antonína Grunda. Po několika úvodních přednáškách o Erbenovi však pro nás zmizel beze stopy. Teprve dodatečně jsme se dozvídali o tragických okolnostech jeho náhlé smrti 14. listopadu 1952. Klasicou ruskou literaturu nám tehdy začal přednášet profesor Frank Wollman. Milostný konflikt Evžena Oněgina nám přiblížil varováním před přílišnou otevřeností, ne dbající taktiky erotické hry. Po tomto efektivním entrée profesor Wollman pověřil přednáškami dr. Koutnou. Neměla to právě lehké v dobách, kdy kraloval omezený Ždanov, jehož výpady proti moderní ruské literatuře a kultuře jsme se r. 1951 povinně učili v úvodu do studia literatury. Budiž přičteno k profesionální cti Marie

Koutné, že se docela dobře obešla bez citátů z Lenina a Stalina, ale zato neopomenula zakázaného Dostojevského. O její pedagogické velkorysosti svědčí epizoda ze zkoušky z dějin ruské literatury 19. století. Jeden z našich kolegů, který se posléze stal známým v Rakousku pod pseudonymem Morava (zvláště svými monografiemi o Havlíčkově brixenském pobytu), projevil tak fundované znalosti francouzské literatury, že mu nějaké ty mezery z probírané látky byly zcela průminuty.

Jako badatelku Marii Koutnou přitahovalo v jejím zralém údobí především 18. století. Dobře odhadla malou propracovanost doby, pro niž nastupující sovětský badatelský dorost neměl dostatečné filologické znalosti. Pro 4. mezinárodní sjezd slavistů, konaný r. 1958 v Moskvě, připravila příspěvek K otázce vztahů mezi literaturou staroruskou a česko-církevněslovanskou, kde mohla uplatnit i svoje bohemistické znalosti, které v řadě předchozích let s úspěchem zhodnocovala i svými veřejnými přednáškami. Hlavní doménou jejich zájmů se v pozdější době stal ruský satirik první poloviny 18. století Antioch Kantemir. Její s nadhledem napsaná studie pro Wollmanův Festschrift (Satirik Antioch Kantemir: F. Wollmanovi k sedmdesátinám, SPN, Praha 1958, 88-99) neztratila ani v dnešní době svoji zajímavost. Autor proslulých devíti satir je zde analyzován ve vývojové řadě od ruské satiry druhé poloviny 17. století, rozvíjející podněty satiry lidové, až po gogolovskou grotesku. Na tuto tematiku navázala dalšími příspěvky o Kantemirově rodinném prostředí a Úloze parodie ve vývoji satirické literatury, otištěnými ve fakultním sborníku. (Srov. Ročenku UJEP 1964, Brno 1965, 103.) Je příznačné, že i v současné době se problematice 18. století věnují s pozoruhodnou vehemencí badatelé spíše za hranicemi Ruska. Svědčí o tom například soustředěný výzkum epistolární literatury 18. stol. sofijské badatelky Angeliky Vatčevové nebo nedávno vydané práce, jako je monografie marburského profesora Reinharda Iblera *Die russische Komödie. Ein gattungsgeschichtlicher Überblick von den Anfängen bis A. P. Tschechow* (Stuttgart 2008), v níž je obsáhlá část věnována 18. století, či objemná monografie Jurije Ščeglova, působícího na Madisonské univerzitě v USA, *Antioch Kantemir i stichotvornaja satira*. (Giperion, 2004).

Patří k nepochybným zásluhám Marie Koutné, že již před padesáti lety se této stále aktuální problematice věnovala právě na naší fakultě.

D. KŠICOVA

Prof. MUDr. Vladimír Kluska 29. 8. 1909 – 28. 9. 2001 (vzpomínka 100 let od narození)

Prof. MUDr. Vladimír Kluska se narodil 29. srpna 1909 v Čebíně. Maturoval v Tišnově a vystudoval Lékařskou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Po promoci v r. 1935 a po vojenské službě v Košicích nastoupil jako sekundární lékař v Batově nemocnici ve Zlíně. Pracoval postupně na interním, dětském, infekčním oddělení a na závodní ambulanci. Protože toužil stát se dětským lékařem, odešel v r. 1939 na Dětskou kliniku v Brně.

Zpočátku tu působil jako nehonorenovaný externista, později do konce r. 1942 jako pomocná vědecká síla. Po získání dekretu odborného dětského lékaře byl jmenován 1. 1. 1945 sekundárním lékařem dětského oddělení Zemské nemocnice v Brně. Po osvobození 1. 6. 1945 se stal 1. asistentem na nově otevřené klinice LF MU, vedené profesorem dr. O. Teyschlem.

V roce 1947 se účastnil mezinárodního sjezdu v New Yorku a měsíčního pobytu na novorozeneckém oddělení v Bostonu.

Po návratu získal v řádné habilitačním řízení docenturu. Jeho habilitační přednáška „Oddělení pro novorozence a jeho preventivní úkol“ předznamenávala jeho další činnost. Byl pověřen jako první konziliář zřídit novorozenecké oddělení o 160 lůžkách, které dosud patřilo ke gynekologické klinice prof. L. Havláka. Ten byl spolu s prof. O. Teyschlem průkopníkem úzké spolupráce mezi pediatrií a gynekologií v době, kdy se stala neonatologie jedním z nejmladších oborů dětského lékařství.

Komplexní péče o novorozence vyžadovala ovšem spolupráci s dalšími odborníky. Na novorozeneckém oddělení se postupně vystři-

dalo 60 lékařů a několik primářek. Po odchodu poslední z nich, dr. M. Schnellerové, do důchodu byl tento největší primariát zrušen. V r. 1973 bylo 101 novorozeneckých lůžek rozděleno mezi I. a II. gynekologicko-porodnickou kliniku a 60 lůžek pro patologické novorozence se stalo součástí I. dětské kliniky. Doc. dr. V. Kluska odjel 5. 4. 1948 do Paříže, aby se účastnil kurzu sociální pediatrie UNICEF, který končil 31. 7. 1948.

Po návratu do Brna byl zatčen a poslán do proslulého vězení pro politické vězně v Uherském Hradišti. Po propuštění byl ovšem konec s jeho kariérou na Dětské klinice.

Prof. dr. O. Teyschlovi se podařilo přesvědčit úřady, že je zapotřebí v době velkých epidemií začít s výukou mediků o infekčním chorobách. A tak byl doc. dr. V. Kluska jmenován 1. 8. 1951 primářem dětského infekčního oddělení při Krajské dětské nemocnici v Brně – Černých Polích. Profesorem byl jmenován až rehabilitační komisí Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v roce 1990.

Pro nemocné děti byla uvolněna velká budova naproti Dětské nemocnici, která dříve sloužila Charitě jako škola a internát pro nevidomé dívky.

Infekční lékařství jako samostatný obor byl jedním z mladých klinických specializovaných disciplín. V té době bylo odpovídající infekční oddělení jen v Praze na Bulovce, pro dospělé i děti společně. Proto musel profesor Kluska vytvořit pojetí pediatrické infekciologie a současně i vychovat své spolupracovníky.

Stavebními úpravami bylo nutné přizpůsobit budovu s velkými sály tak, aby vyhovovala izolačním a provozním potřebám. Vzniklo 7 oddělení o celkovém počtu 260 lůžek. Ani ty mnohdy v dobách velkých epidemií difterie, pertuse, poliomyelitidy, spály, morbil a hepatitidy nestačily. Stavební práce během dalších let vlastně nikdy neustaly. Postupně se budovaly výtahy, ambulance, filtry pro personál a mediky, posluchárna.

Přes opakované adaptace stará budova nevyhovovala, a proto prof. Kluska usiloval o postavení expektačního pavilonu, který by byl určen se svými izolačními boxy pro kombinované infekce, septicickou stanicí s operačním sálem a pro izolovaný ambulanciální provoz.

Podařilo se mu to až po 20 letech. Na vzniklé jednotce intenzivní péče byly ošetřovány nejen děti s infekčními chorobami, ale všechny život ohrožující stavy z celého regionu. Nahrazovala ARO, které ve Fakultní dětské nemocnici až do r. 1991 nebylo.

Nelze zapomenout, jak pan profesor celoživotně zdůrazňoval význam prevence. Tvrdil, že je neoddělitelnou součástí lékařské péče. V době velkých epidemií záskrtu, černého kašle, dětské obrny jezdil spolu se svými spolupracovníky po různých místech Moravy a přesvědčoval o nutnosti očkování, po válce teprve u nás zaváděného.

Nezapomínal na sociální problémy. První u nás přednášel o syndromu týraného dítěte. Říkal, že dítě se neumi bránit, a proto je povinností pediatra se o ně s láskou a soucitem starat. Vyzdvihoval práci zdravotní sestry a dětské zvlášť. Byl první, kdo v Dětské nemocnici získal pro své oddělení mateřskou školku a později i učitele základní školy pro nemocné děti.

Pan profesor Kluska byl nejen vynikající pediatr, ale hlavně mimořádný vysokoškolský učitel. Ihned po příchodu do Černých Polí zahájil výuku infekciologie a postupně vychoval ze svých spolupracovníků odborné asistenty. Do r. 1956 jich získal pět.

Na odděleních probíhala výuka nejen brněnských mediků všeobecného, pediatrického a stomatologického směru, ale i studentů z Olomouce. Pravidelné byly i postgraduální stáže lékařů před atestacemi nejen pediátrů, ale i internistů. Citoval vždy Jouberta, že učit, znamená dvakrát se učit.

Pan profesor byl také iniciátorem tradičních jarních Pediatrických dnů Dětské nemocnice, kde byly přednášeny významné diagnostické a terapeutické novinky z jednotlivých pracovišť a byla s nimi seznamována nejširší pediatrická obec.

Byl brilantním řečníkem, který vždy upouštěl své posluchače na nesčetných seminářích, sjezdech a konferencích. Jeho předvídatost aktuálních problémů, utřídnost vědeckých poznatků, jejich kritické zhodnocení a klinické prověření přinášelo vždy originální poznatky.

Inspirovalnebo alespoň podporoval nejruznější fakultní, resortní nebo státní výzkumy, do kterých byly zapojeni jeho spolupracovníci. Většinou byli při obhajobách zařazo-

vání do nejvyšších ohodnocení. Velice byly ceněny práce z oboru neuroinfekcí doc. dr. M. Macků, prioritní bylo studium enzymů u některých infekcí prof. dr. J. Stejskala, stejně jako práce o dlouhodobém sledování humorální imunity v průběhu akutních a recidivujících infekcí hospitalizovaných dětí doc. dr. D. Wiedermannové.

Profesor Kluska první u nás upozornil na Reyův syndrom, v té době se často na klinice vyskytující. Publikoval 130 prací a podílel se na dvou monografiích.

Pan profesor se staral nejen o odbornou erudici svých žáků, ale učil je i esteticky zpříjemňovat pracovní prostředí. Nezapomenutelné jsou jeho velké vizity, kdy na odborné otázky navazovalo aktuální extempore o výstavách, o výtvarném umění, hudbě, koncertech. Považoval za zcela samozřejmé, že i o tyto věci se musí dobrý lékař zajímat.

Z jeho žáků se stali postupem doby primáři, ředitelé nemocnic, ze školských pracovníků tři jeho nástupci na klinice, jeden přednostou II. dětské kliniky a ředitelem Výzkumného ústavu zdraví dítěte.

Když byla 27. srpna 1968 ustanovena Klinika dětských infekčních nemocí a on jmenován jejím přednostou, bylo to jen formální uznání práce, kterou celá dlouhá léta dělal. Ke jmenování profesorem však z politických důvodů v r. 1969 již nedošlo.

Za konsolidace také musel předčasně své místo opustit. Aby zůstal v kontaktu se svými dětskými pacienty, pracoval ještě několik roků na různých dětských střediscích v Brně. A tak, i když odešel 28. 9. 2001, dále na něj s úctou a vděčností vzpomínají jeho žáci, jejich následovníci a i rodiny dětí, kterým pomohl.

D. WIEDERMANNŮVA

Už 25 let není mezi námi doc. MUDr. Ladislav Jandásek, CSc.

Brněnský rodák (*18. 9. 1917) doc. MUDr. Ladislav Jandásek, CSc., bývalý přednost Mikrobiologického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity a Fakultní nemocnice U Sv. Anny v Brně, maturoval v r.

1935. Během studia medicíny na LF MU se po prvním rigorózu stal demonstrátorem na Ústavu chemie. Po uzavření českých vysokých škol pracuje jako laborant. Po válce je ještě jako medik ustanoven výpomocným asistentem na Mikrobiologickém ústavu profesora Tomáška. Po promoci v r. 1946 se stává plně kvalifikovaným asistentem. V r. 1947 nastupuje vojenskou prezenční službu a je přidělen na bakteriologické oddělení Vojenské nemocnice, to ale funguje ve FN U Sv. Anny ve stejné budově, v níž doposud pracoval. Z vojny pak přechází do budovy nynějšího děkanátu LF na Komenského náměstí, kam se odstěhoval fakultní Mikrobiologický ústav, mezitím svěřený profesoru Lukešovi. Jandásek tu píše mezi studenty oblíbené Mikrobiologické praktikum, které dosáhlo celkem tři vydání, a publikuje řadu článků vesměs bakteriologicky laděných. Žádá o studijní stipendium do Francie, ale v březnu 1948 akční výbor na LF MU udělení stipendia nedoporučuje.

Začátkem r. 1952 se fakultní Mikrobiologický ústav stěhuje zpět ke Svaté Anně, a to do III. patra budovy nemocničního Mikrobiologického ústavu. Jandásek se věnuje nejprve přípravě autovakcín, záhy se však zaměřil jako první v Brně na virologii. Po zvládnutí virologických technik začíná v r. 1953 s výzkumem viru klíšťové encefalitidy.

Ač se v r. 1954 profesori Tomášek, Neumann a Polčák vyjádřili velmi kladně k žádosti o ustanovení dr. Jandáska státním docentem z mikrobiologie, návrh byl zamítnut. Ještě po sedmi letech, když se Jandásek po prof. Tomáškově stává novým vedoucím katedry mikrobiologie, je stále jen odborným asistentem. Až v březnu 1964 je mu umožněno se habilitovat. Jeho práci „*Účinek inhibitorů v tkáňových kulturách*“ oponují tehdejší rektor UJEP profesor Martinec a budoucí akademik a ředitel Virologického ústavu Slovenské akademie věd docent Borecký. Vědecká rada fakulty schvaluje návrh na udělení titulu docenta jednomyšlně. Trvá to ale další dva roky, než je Jandásek jmenován docentem pro obor mikrobiologie.

To již několik let zkoumá příčiny nespecifické odolnosti proti virovým nákazám. Vydává monografii o virových inhibitech a postupně se dostává k velmi zajímavému tématu, které nazývá věkovým faktorem. Věkovým fakto-

doc. MUDr. Ladislav Jandásek, CSc.

rem rozumí odlišnou vnímavost různě starých jedinců vůči virové infekci. Obvykle se pozoruje zvýšená vnímavost mláďat, zatímco dospělci bývají odolní. Jandáška k tomuto problému přivedly tzv. coxsackieviry, které jsou v pokuse patogenní pouze pro novorozená myšata, nikoli pro starší myši. Jako experimentální model věkového faktoru začíná Jandásek záhy využívat infekce krysat virem vakcinie. Dospělá krysa, přesněji potkan, je výrazně odolná vůči celé řadě virových i bakteriálních infekcí, takže se pro pokusy s mikroby nehodí. Naproti tomu novorozená krysatka jsou k mnoha nákazám vysoce vnímavá. Pomocí uvedeného modelu Jandásek pátral po podstatě věkového faktoru. Objevil, že důležitou úlohu v něm hrají makrofágy. U novorozených krysat se v těchto buňkách virus vakcinie množí bez omezení, zatímco z makrofágů krysat asi týden starých se pomnožený virus nedovede uvolnit. V makrofázích dospělých jedinců se pak virus nemnoží vůbec.

Slibně se rozvíjející pokusy se nikdy nepodařilo dokončit. Psal se rok 1969 a rozbíhala se normalizace. Ač byl docent Jandásek zvolen proděkanem, funkci již nemohl nastoupit. Z jeho katedry se stal pouhý ústav začleněný do katedry hygieny a pan docent byl 1. 3. 1971 uvolněn z funkce vedoucího ústavu. A to se

k událostem z jara 1968 stavěl velice skepticky (a jeho pesimistické předpovědi se v srpnu přesně potvrdily). Prověřková komise v něm sice nespatořovala „aktivního nositele pravicových tendencí“, ale byla toho názoru, že nemůže plnit angažované funkce vysokoškolského učitele. Důkazem mělo být jeho pasivní chování při projednávání politickových otázek. Že by se využilo i toho srdečného zívnutí během jednoho politického školení v ústavní knihovně? Spíše ale doplatil na své otevřené vyjadřování o odborné úrovni některých tehdejších fakultních funkcionářů. Dnem 1. 10. 1971 byl nucen rozvázat pracovní poměr s univerzitou a přejít do Krajské hygienické stanice. Tam se mu podařilo v bohumnické nemocnici vybudovat virologické diagnostické laboratoře (nyní jsou součástí Oddělení klinické mikrobiologie FN Brno).

Když v r. 1975 docent Jandásek ovdověl, uzavřel v r. 1978 sňatek se svou dlouholetou spolupracovnicí laborantkou Marií Svobodovou. V r. 1981 odchází do důchodu. Umírá 30. 8. 1984 a pohřben je na Ústředním hřbitově v Brně v kolumbáriu 1, oddíl 4b. Z rodiny ho přežívá syn Zdeněk Horváth, jehož Jandásek adoptoval během prvního manželství, protože vlastní děti mít nemohl.

Docenta Jandáška jsem poprvé poznal jako student začátkem r. 1961. Přednášel znamenitě, živě a názorně, jeho přednášky byly jediné, které jsem nezanedbával. Nezapomenu, jak na příkladu talířů vysvětloval rozdíl mezi talířem čistým a sterilním a špinavým a nesterilním. Jeho přednášku o salmonelách pokládám za nejlepší, kterou jsem kdy na fakultě slyšel. Když jsem mu ji za pár let připomněl, zrudl jako mák a přiznal se, že si ji tehdy zapomněl připravit a přednášel úplně spatra. Záhy jsem začal chodit pracovat na jeho ústav, takže u zkoušky z mikrobiologie mě již znal. Musím se pochlubit, že mi dal jedničku s hvězdičkou. Přál si, abych se věnoval virologii a do půl roku po mé promoci se mu podařilo získat mě jako asistenta. Učil mě tomu, v čem sám vynikal: práci s literaturou, virologickým technikám, plánování a vyhodnocování pokusů a umění učit. Brzy mě pověřil napsáním kapitoly do skript a občas i záskokem v přednáškách. Umožnil mi navázat na svůj výzkum zvýšené citlivosti mláďat vůči virové infekci.

Udělal ze mne mikrobiologa a vysokoškolského učitele a za to mu nepřestanu být vděčný.

Docent Jandásek byl člověk spravedlivý a velkorysý. Jednou mu jeho sekretářka (duše prostá, jsem si jist, že to neudělala schválně) řekla, že prý jsem se o něm vyjádřil, že je blbec. Zastavil mě pak na schodech a jen se zeptal, proč tak soudím. Ukázalo se, že si pani sekretářka trochu přibarvila moji – uznávám, že nezdvořilou – poznámku, že jí pan docent něco „blbě“ vysvětlil. Omluvil jsem se za to a on se tomu jen srdečně zasmál. Když jsem se mu po jeho odchodu z fakulty svěřil, že jsem dostal za úkol přepsat jeho skripta z virologie, nabídl mi dokonce pomoc a skutečně pak hotový text podrobil pečlivé revizi. Byl rovněž přímý a otevřený, občas se ale vyjádřil naprosto bez obalu a nadělal si tak dosti nepřátel. Při vzpomínce na jeho osud pociťuji smutek: Kolik toho ještě mohl pro ústav a pro mikrobiologii udělat, nebyť těch, kteří ho přinutili odejít z fakulty!

M. VOTAVA

Ohlédnutí za vědeckou dráhou univerzitního profesora Václava Křístka

Letos si připomeneme 30 let od úmrtí vysokoškolského profesora Václava Křístka, jednoho z významných bohemistů. O hodnotě jeho vědeckých prací bylo již dříve pojednáno v časopisech *Naše řeč*, *Český jazyk a literatura* a *Slovo a slovesnost* především A. Jedličkou (ČJL 29, 1978-79, ČJL 30, 1979-80, SaS 40, 1979, NR 63, 1980), M. Komárkem (SaS 41, 1980) a Josefem Hrbáčkem (ČJL 39, 1988/89, NR 61, 1978). S jeho jménem se setkáváme také v díle J. Kurze „Slovanská filologie na UK“ (Praha 1968), v „Bibliografii československé moderní filologie“ (Praha 1959), nověji v oddílu medailonů v „Slavica na Masarykově univerzitě v Brně k XI. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Bratislavě“ (Brno 1993), v publikaci „Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky“ (Praha 2008), dále v „Biografickobibliografických medailoncích českých lingvistů:

bohemistů a slavistů“ autora R. Večerky v *Linguistica online* (2008) a konečně v „Kapitolech z dějin české jazykovědné bohemistiky“ (2007).

Václav Křístek se narodil 30. srpna 1918 ve Slezské Ostravě. Na počátku 30. let se mu dostalo vzdělání na klasickém gymnáziu v Ostravě, poté vystudoval bohemistiku a němčinu na FF v Brně. Velký vliv na jeho budoucí vědeckou dráhu a rozvíjení prohlubujícího se zájmu o současnou i historickou lingvistiku měly tehdejší přední osobnosti jako B. Havránek, Fr. Trávníček nebo A. Kellner. Křistkovo studium na vysoké škole bylo nedobrovolně přerušeno okupací, takže se na fakultu vrátil znovu roku 1946. Nastoupil krátce na místo asistenta slovenského semináře.

Rodné Ostravsko mu pomohlo na počátku vědecké dráhy blíže proniknout k poznávání současné jazykové situace. Pod vlivem dialektologa A. Kellera zkoumal proměny slovní zásoby vázané na pracovní prostředí hornické, které důvěrně znal (z hornické rodiny pocházel). Po řadě dílčích studií se rozhodl vydat cennou knižní monografii *Ostravská hornická mluva* (Praha 1956). Popsal v ní zároveň poměry místního (lašského) nářečí k celonárodnímu spisovnému jazyku. V tomto díle prokázal nejen dokonalou odbornou znalost lingvistikou, ale též dobrou osobní zkušenost s mluvou daného regionu. (O publikaci se rozepisuje např. B. Těma: Pozoruhodná studie o mluvě horníků, NR 40, 1957 nebo M. Hájek: Monografie o ostravské hornické mluvě, SaS 19, 1958) K otázce ostravských nářečí, slangu a argotu se Václav Křístek ještě znovu vrátil v krátkém pojednání *Poznámky k problematice argotu a slangu* (SaS 34, 1973) nebo *K otázce ostravského hovorového jazyka* (ve sborníku *Poeta Fr. Trávníčkovi a F. Wollamnovi*, 1948), *K mluvě ostravských horníků* (NR 34, 1950), společně s J. Bělíčem *Moravskoslovenská nářečí* (Olomouc 1954).

Za neméně důležitou můžeme pokládat životní etapu jeho pobytu v Olomouci, kde se r. 1951 habilitoval, působil jako docent na zdejší filozofické, později i na pedagogické fakultě. V Olomouci Křístek přednášel současný český jazyk a dialektologii, velkou měrou se podílel na odborné jazykové výchově budoucích učitelů češtiny.

Jeho plodně se rozvíjející činnost badatelská i učitelská byla na několik let přerušena aktivitami organizačními a politickými (velvyslancem v Číně, r. 1958 jmenován náměstkem ministra školství a kultury), posléze se vrátil opět k jazykovému bádání, ale to již na půdě filozofické fakulty v Praze. Na Univerzitě Karlově jej čekalo r. 1960 jmenování profesorem, současně s tím nastoupil do funkce akademických (vedoucí zdejší katedry českého a slovenského jazyka, v letech 1971-1976 děkan fakulty).

Na počátku 70. let se u V. Křístka otevřela druhé jazykové zaměření, a to na sféru odborného a publicistického stylu, již vymezil oproti stylům ostatním, to vše s ohledem na důležitost odborného vyjadřování a na jazykovou kulturu veřejných sdělovacích prostředků (např. stať o jazyce mluvené publicistiky v rozhlasu a televizi ve Slavica Pragensia 13, 1971 nebo v časopise Naše řeč 54, 1971). Zkoumal též ovlivňovací a přesvědčovací schopnost jazykových prostředků v novinách (*K jazykové stránce revolučního tisku za první republiky*, NŘ 54, 1971, *K jazykové stránce novinových titulků*, NŘ 56, 1973). Zajímal se o mluvenou publicistiku, zvláště sportovní.

Posléze pod vlivem Běliče a Havránka obrací svoji pozornost na téma období národního obrození, věnuje se problematice péče o jazykovou kulturu. V r. 1973 byl inspirován oslavami 200. výročí narození J. Jungmanna, zhodnotil přínos této osobnosti vzhledem k obrozeneckému konstituování novodobé spisovné češtiny (Křístkova pojednání vyšla v hlavních bohemistických časopisech SaS a NŘ 1973.) Křístek se podílel na pořádání dalších jungmannovských konferencí, jeho byla zásluha na vydání sborníku na UK *Slovenské spisovné jazyky v době obrození*, Slavica Pragensia XVII, 1974, společně s A. Jedličkou byl autorem díla *Jungmann dneška (1773-1973) při příležitosti 200. výročí narození* (Praha 1973, stejně tak ve SaS 34 téhož roku). Jeho vědecké pozornosti neuniklo ani dvojitý výročí J. Dobrovského.

Zamýšlí se nad oprávněností periodizace vývoje spisovného českého jazyka (*Kritéria periodizace českého jazykového vývoje*, SaS 37, 1976), pokouší se charakterizovat jednotlivé vývojové etapy. Příspěvek dotýkající se představ o periodizaci zazněl na mezinárodní

konferenci o Karlu IV. v r. 1978 (*Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR*). Tím se tedy jeho pozornost upěla k tematice historického vývoje jazyka. Společně s J. Porákem napsal pojednání o etapách vývoje českého jazyka ve starším období a poznámky o staročeských pravopisných systémech ve vysokoškolské učebnici pro filozofické a pedagogické fakulty *Chrestomatie k vývoji českého jazyka 13.-18. století* (Praha 1979). Odkazuje na obsáhlejší dodatek k pravopisným systémům staré češtiny v *Malém staročeském slovníku* (s J. Běličem, Praha 1979), který vznikl pro potřeby vysokoškolských studentů.

Publikoval ve sbornících pražské Letní školy slovanských studií (v XVIII. běhu, Praha 1976, v XIX. a XX. běhu, Praha 1979), v nich se zamýšlel nad vzájemným srovnáním češtiny, slovenštiny a polštiny (viz *Čs. přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu*, Praha 1978). Jako důležitou lze hodnotit i jeho redakční činnost v časopise Naše řeč – na její stránky vystoupil už v r. 1950, nejprve jako autor příspěvku k analýze jazyka K. M. Čapka-Choda (těž SaS 12, 1950), byla zde rovněž otištěna již výše zmíněná stať o hovorovém ostravském jazyku (nejdříve vyšla r. 1948 ve sborníku věnovaném šedesátému výročí narození Fr. Trávníčka, viz *K sedmdesátinám akademika Fr. Trávníčka*, NŘ 41, 1958). Do Naši řeči nastoupil již v r. 1971 jako redaktor a snažil se přispívat ke všeobecnému zvyšování povědomí o kultivované češtině. Vedle toho byl členem redakční rady Slezského sborníku a časopisu Český jazyk a literatura. Upozdáena nezástala vedle činnosti publikační ani aktivita přednášková. Podílel se na vytváření vysokoškolských učebnic pro budoucí učitele českého jazyka, významnou měrou přispíval ke koncepci učebnic češtiny pro základní i experimentální školy (*Český jazyk pro 5. ročník*, Praha 1985).

Čtvrtou oblastí Křístkova jazykovědného zaujetí se stala lexikografie. Podílel se na kolektivních lexikografických bohemistických dílech, spolupracoval s B. Havránkem, A. Jedličkou, J. Běličem, Fr. Trávníčkem a M. Helclem na vydávání kodifikačního čtyřdílného výkladového *Slovníku spisovného jazyka českého* (první sešit 1958, později knižní vydání 1960-1971). Cílem velkolepého projektu bylo podat ucelený obraz naší současné slovní zá-

soby, vyložit významové odstíny jak slov běžných, tak i odborných, málo užívaných, zastaralých, místních aj. Ujal se rovněž místa vedoucího redaktora *Staročeského slovníku*.

Profesor Krístek zemřel 9. září 1979 v Praze. Jeho písemná pozůstatost se nachází ve fondu Archivu města Ostravy.

Z. ŠRÁMKOVÁ

Boleslav Bárta byl osmdesátníkem

Docent PhDr. Boleslav Bárta, CSc. se narodil 14. 8. 1929. Po krátkém působení v Psychiatrické léčebně Kroměříž nastoupil roku 1953 na katedru psychologie MU. Učil a poměrně přísně zkoušel psychologii obecnou, fyziologickou, klinickou i srovnávací. Stal se zástupcem ředitele Psychologické poradny a později Psychologické výchovné kliniky Brno. Ředitel, akademik Chmelař pracoviště zařitoval, Bárta řídil a prosazoval. Byl mužem vyhraněných názorů a vizí. Životním cílem mu byla rehabilitace Moravy. To a článek kritizující Lidové milice mu normalizátoři neodpustili. Bránil se. Tu bojoval jako lev, tu ledacos odvolal, ba zřejmě i podepsal. Z fakulty musel odejít. Posléze byl odvolán i z Psychologické výchovné kliniky. Prikázána mu byla práce se sluchově a mentálně postiženými dětmi. Pracovat s jejich rodiči nesměl. Po roce 1990 se vrátil na FF. Většinu svých sil však věnoval moravským politickým aktivitám. S ohromným počtem preferenčních hlasů byl zvolen do parlamentu. Vedl „pochod Moravanů Prahou“. Zemřel 31. 5. 1991 v Budmericích u Bratislavy při jednání o budoucím uspořádání státu.

Osud charismatické osobnosti doc. Bárty přináší řadu otázek. Namátkou: Může psycholog po vstupu do politiky zůstat psychologem? Kde jsou hranice třeba i oprávněného boje za princip? Je nutno dáblům říci „ne“ nebo je lze alespoň po určité době přechytračit? Jak dalece volí voliči stranu podle jejího programu nebo podle ztotožnění s charismatickým lídrem? Jak a kdy nás dosáhnou důsledky našich činů?

Nedokáži na vše odpovědět. Mám jen radost, že se mohu ptát. Pan docent mi navždy

zůstane v paměti se skleničkou frankovky – nejlépe z jižního svahu někde kolem Perné – jako člověk milující Moravu a bojující za to, co považoval za správné.

P. S. Samizdatový, stále použitelný Bártův Odborný slovník psychopatologických termínů vyšel jako příloha v publikaci T. Novák, H. Drinocká: Partnerské a rodinné poradenství. Práce s klienty. Praha, Grada 2006.

Díky za vše, pane docente.

T. NOVÁK

K nedožitým osmdesátinám profesora PhDr. Bořivoje Dostála, DrSc. (16. 8. 1929 – 18. 8. 1994)

Náhle a předčasně, dva dny po svých pětadesátinách, opustil tento svět dlouholetý vedoucí Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU, profesor slovanské archeologie PhDr. Bořivoj Dostál, DrSc., přední český a mezinárodně uznávaný prehistorik druhé poloviny 20. století, slavista, badatel velkomoravského hradiška Pohansko u Břeclavi, významný vysokoškolský pedagog. Tato vzpomínka se váže k jeho nedožitým osmdesátým narozeninám; připomíná však zároveň již 15 dlouhých let od jeho úmrtí.

Bořivoj Dostál se narodil 16. srpna 1929 v Heršpicích u Slavkova v zemědělské písmácké rodině, z jejíhož prostředí si přinesl do života přísnou morálku, pracovní vytrvalost a společenskou odpovědnost. Maturoval na reálném gymnáziu v Bučovicích a od roku 1949 studoval obory dějepis – ruština na Pedagogické fakultě brněnské univerzity. Na podnět svého učitele prof. PhDr. Františka Kalouska si po absolvování vojenské prezenční služby doplnil ještě vzdělání v archeologii a historii na fakultě Filozofické, které ukončil v roce 1957 již jako asistent se specializací na slovanskou archeologii na tehdejší katedře prehistorie brněnské Filozofické fakulty. V terénní praxi kráčet ve stopách svého učitele, ať již Slo o sta-

roslovanské hradisko sv. Hypolita u Znojma či zejména o velkomoravské hradisko Pohansko u Břeclavi, jehož výzkum v letech 1968-1994 vedl. Po obhájení kandidátské disertace s názvem *Pronikání velkomoravské kultury do sousedních zemí* získal roku 1962 vědeckou hodnost kandidáta historických věd (CSc.). V roce 1967 se spisem *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě* (Praha 1966) habilitoval na Filozofické fakultě UJEP pro obor slovanská archeologie a byl zde ustanoven docentem. V době „Pražského jara“ 1968 převzal vedení katedry prehistorie i archeologického výzkumu Pohanska. Po nástupu normalizace byl vedení katedry zbaven, mohl se však věnovat vlastní vědecké práci a výzkumům na Pohansku. Teprve v roce 1988 směl obhájit doktorskou disertační práci s názvem *Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec* (Brno 1975) a získat vědeckou hodnost doktora historických věd (DrSc.). V rámci rehabilitačního řízení byl roku 1990 jmenován profesorem slovanské archeologie na Filozofické fakultě MU a vrátil se též do funkce vedoucího katedry, v níž působil do 30. 6. 1994.

Ve vědecké práci se orientoval cíleně na velkomoravskou archeologii v širokých celoslovanských a raně historických souvislostech, nevyhýbal se však ani dílčím otázkám pravěké archeologie a metodiky pravěku a raného středověku. V jeho badatelském spektru dominovalo sice hradisko Pohansko u Břeclavi, ale díky jazykové erudici, pilnému studiu literatury a rozvětveným kontaktům s domácími i zahraničními specialisty zvládal také rozsáhlou obecnou problematiku nejstarších dějin Slovanů. Postupně se vypracoval v předního českého mezinárodně uznávaného slavistu druhé poloviny 20. století. Již jeho první větší práce o slovanském mohylníku u Žlutavy (1957) a o velkomoravském Znojemsku (1961) vzbudily značnou pozornost. Trvale se zapsal do povědomí odborné veřejnosti habilitační monografií o moravských slovanských pohřebištích střední doby hradištní. Po řadě přípravných studií vydal roku 1975 své nejvýznamnější dílo, monografii o velmožském dvorci na Pohansku. Pohansku věnoval řadu vynikajících studií týkajících se např. opevnění, jednotlivých typů sídlištních objektů, výrobních okrsků, klasifikace keramiky a jiných předmě-

prof. PhDr. Bořivoj Dostál, DrSc.

tů hmotné kultury, sociální skladby obyvatel, míst pohanských kultů atd. S pramenným materiálem z Pohanska pracoval do posledních dnů života. Přípravovanou syntézu staroslovanské archeologie, pro jejíž sepsání měl nejlepší předpoklady, se mu bohužel dokončit nepodařilo. (Bibliografie B. Dostála byla otištěna ve SPFFBU E 34-35, 1989-1990, 9-17 a ve SPFFBU E 40, 1995, 9-11)

Jako pedagog proslul náročností, objektivitou a přísným, avšak i lidským přístupem ke studentům. Jeho semináře prošla řada dnes již renomovaných českých i slovenských archeologů, i několik zahraničních posluchačů a doktorandů. Podstatnou měrou se zasloužil o rozvoj brněnské archeologické školy.

Profesor Dostál zastával během své aktivní činnosti řadu funkcí v oblasti archeologie, a to v brněnském, moravském i celostátním měřítku. Byl členem několika vědeckých rad, redakčních rad, členem Grantové agentury AV ČR, členem výboru Československé společnosti archeologické, členem Československého komitétu archeologického atd. Nelze nepřipomenout rovněž jeho dlouholetou recenzní a oponentní činnost. Do posledních dnů spřádal mnohé vědecké plány včetně připravované syntézy staroslovanské archeologie.

Na jaře roku 1994 pocítil profesor Dostál prvé příznaky své fatální choroby. Nikdo z je-

ho kolegů ani žáků netušil, že jeho fyzicky zdánlivě nezdolný organismus nahodivě zhoubná choroba. O svém zdraví nemluvil, pracoval s nezmenšenou intenzitou jak v organizační, tak vědecké i pedagogické práci. Teprve začátkem léta se úsečka jeho života začala zkracovat. Dne 18. srpna 1994 podlehl rakovině, která jej – naštěstí (ale to je slabá útěcha) – netrápila příliš dlouho.

Na pracovním stole profesora Dostála zůstala řada nedokončených vědeckých projektů. Na jeho vědecké dílo navázala řada žáků, kteří dnes tvořívě pokračují tam, kde jejich učitel musel skončit.

V. PODBORSKÝ

Prof. MUDr. et PhDr. Josef Sajner, CSc. (1. 7. 1909 – 29. 12. 1992)

J. Sajner, rodák ze Slavkova, maturant bučovického gymnázia (1928), student Lékařské fakulty Masarykovy univerzity (promoval I. 2. 1934) nepatří k zapomínaným osobnostem. Běžící čas sice maže anebo zastírá osobní vzpomínky, ale pokud ještě neuniká pozornosti to, čemu člověk během života vtiskl trvalejší podobu, návraty se budou opakovat. Listování archiváliemi a pročítání jubilejních článků o jakékoliv osobnosti může svádět k jistému nadhodnocování, protože obvykle se k rozumu připojí emoce, obdiv nad tím, co jeden člověk stačil vykonat, kolik témat ho zaujalo, kolik problémů se snažil řešit, jaký měl rozhled, zájmy, motivace. Sajner však nadhodnocován nebyl, měl své příznivce, ale i odpůrce, vždyť ta starověká moudrost – není na světě člověk ten, aby se zachoval lidem všem, je nadčasová.

Sajner vyrůstal se starší sestrou rodičovsky zabezpečen v poklidném venkovském prostředí, a když se rozhodl pro studium lékařské fakulty, odstěhovali se rodiče do Brna. Na studiích si vedl velmi dobře, od 3. semestru začal fiškusovat ve Fyziologickém ústavu prof. Petřika, který ho brzy doporučil jako příčnílivého a zvidavého studenta prof. F. K. Studničkovi, a tak přešel na Ústav histologicko-embryologický, kde se soustředěněji věnoval cytologii,

nejprve jako demonstrátor, pak jako vědecká pomocná síla a asistent. Studnička měl na svého žáka velký vliv, přivedl ho k zájmu o vědecký odkaz J. E. Purkyně a o dějiny lékařství a přírodních věd vůbec.

Po promoci odešel Sajner jako sekundární lékař do Veřejné nemocnice v Třebíči, ale měl slíbené asistentské místo, a tak se v Třebíči nezabýděl. Už r. 1936 ho povolal jako asistenta na Ústav histologicko-embryologický prof. Jan Florian. Sajner začal tam, kde skončil: věnoval se dále cytologii a zájem rozšířil o embryologii, z obou publikoval.

Na podzim 1939, po uzavření vysokých škol, pracoval jako ambulantní nemocenský lékař. Vědeckou práci však neopustil, přihlásil se do pracovního kroužku prof. Štefla v laboratoři neuro-psychiatrické kliniky.

V říjnu 1945 se mu podařilo vrátit se na fakultu, tentokrát na Ústav farmakologie, kde měl v úmyslu opět se věnovat cytologii, tentokrát z farmakologického hlediska. Dřív než se pustil do toxikologických témat, dokončil a uveřejnil řadu histologických a embryologických studií, které rozpracoval před válkou. Jeho první toxikologickou prací byla kapitola *Buněčná toxikologie*, kterou přispěl do Vondráčkova kolektivního díla *Klinická toxikologie*. Dalším tématem, které Sajnera výzumně zaujalo, byly ledvinové kameny. Za práci *Histogenese buněk epidermis* obdržel Cenu Chodounského.

Rokem 1952 se zařadil mezi fakultní pedagogy (působil na pediatrické větvi jako „zástup“ už od r. 1946), od r. 1958 byl pověřen vedením Katedry farmakologie. Věnoval se rozvoji pracoviště, modernizoval ho přístroji a také stanovil jedno společné výzkumné téma – farmakodynamika taninu po vstřebávání. Sám se však začal orientovat vzhledem ke svým širokým kulturním zájmům a motivaci Studničkově sice tématům z oboru, ale z hlediska spíše historického a nakonec se medicínské historiografii zcela oddal. Katedru vedl do r. 1963.

Sajnerova cesta k vědecko-pedagogickým hodnotám nebyla – navzdory četným a uznávaným publikacím – bez potíží. Když požádal o habilitaci, řízení sice proběhlo, proslovil i habilitační přednášku z cytofarmakologie *Rozdíly spotřeby éteru k narkóze u mladých a dospělých individuí* (8. 11. 1956) a předložil

36 prací, ale oponenty doporučené venia docendi mu uděleno nebylo s odůvodněním, že „neuspěl u zkoušky z marxismu a celkově neodpovídá požadavkům pro udělení hodnosti bez dosažení CSc.“ Sajner se nevzdal, kandidátskou práci *Problematika ledvinových krekmentů* obhájil r. 1959, docentury dosáhl po obhajobě práce *Purkyňův přínos moderní farmakologii a histologické technice* 1. 6. 1964. Stal se tak prvním docentem pro obor dějiny medicíny s cílem „prozkoumat minulost lékařství na Moravě, slavné a tak málo známé“, jak poznamenal v posudku Sajnerova habilitačního spisu pražský prof. MUDr. Otakar Matoušek.

To už téměř rok pracoval Sajner na Katedře zdravotnictví, později přejmenované na Sociální lékařství, kterou vedl prof. MUDr. Adolf Záček. Tam založil oddělení dějin lékařství a společně s promovanou historičkou Evou Šplichalovou se věnoval tématům z lékařské historiografie v rámci resortních úkolů Ministerstva zdravotnictví a rovněž dokumentaci brněnského a moravského zdravotnictví. Oddělení Sajner řídil do r. 1974.

Svůj zájem o dějiny medicíny Sajner neprojevoval pouze výzkumně a publikačně, ale také aktivní účastí organizační i reprezentační. Mezi léty 1953–1959 byl členem Komise pro studium života i díla J. E. Purkyně při ČSAV, Mezinárodní společnosti pro dějiny lékařství, Ústřední komise vědeckých pracovníků. Byl členem vědecké rady Kabinetu pro dějiny univerzity (zřízena 1965), jehož úkolem bylo „zpracovat dějiny brněnské univerzity a vědních oborů na ní pěstovaných“, jak zněla formulace doc. dr. F. Jordána, který byl pověřen vedením pracovního kolektivu. Sajner např. redigoval cizojazyčný sborník *Universita brunensis*. Také byl členem dvou německých odborných společností a Société Internationale d'histoire de la Médecine. Účastnil se konferencí věnovaných dějinám medicíny doma i v zahraničí (1956 a 1960 v Liblicích, 1958 v Budapešti, 1959 v Halle, 1960 a 1961 ve Vídni atd.). Na zahraničních cestách navazoval Sajner četná přátelství s řadou vědeckých pracovníků, o čemž svědčí korespondence uložená v Archivu MU. V r. 1969 organizoval v Brně sympozium z dějin medicíny a přírodních věd na Moravě, z něhož vyšel sborník,

kteřý byl obecně označován „Sajnerovo sympozium“, což je dokladem jeho úspěšnosti.

Třeba ještě dodat, že rozhodnutí věnovat se trvale dějinám medicíny vedlo Sajnera k odbornému studiu dějin na filozofické fakultě, které dokončil r. 1968 doktorátem, přesvědčen, že chce-li psát dějiny oboru, musí také rozumět dějinným procesům.

Zdálo by se, že Sajnerovy aktivity a stále rostoucí počet publikací, známých i v zahraničí, postačí k jeho jmenování profesorem. Nepostačily. Jeho žádost z r. 1970 byla odmítnuta s odůvodněním, že žadatel nevyhovuje Hrbkovým požadavkům z „Nárysu programu školské politiky ČSSR a konsolidace práce na vysokých školách“. V r. 1974 odešel do důchodu.

Pracoval však dál, a to jako sezónní lékař v Mariánských Lázních. Nadále publikoval, některé články společně s manželkou a kolegou primářem J. Křížkem. Balneologie mu byla blízká, byl to jeden z oborů, jemuž už věnoval několik monografických prací, psal o historii našich lázní; šlo např. Velké Losiny, Dolní Lipovou, Karlovu Studánku, Bludov. Osobnosti Jana de Carro z Karlových Varů a Václava Pajera z Lokte, o nichž psal, připoutaly jeho zájem také o západočeské lázně a první knížka o moravské balneologii z pera humanistického lékaře Tomáše Jordána z Klauenburgu, který byl městským fyzikusem v Brně ke konci 16. století – knížka *O vodách hojitelných a teplících moravských* ho motivovala k pracím o Trenčanských Teplících a Piešťanech, které uveřejňoval v časopisech *Balneologický spravodajca* a *Balneohistorica Slovaca*. Některé náměty zůstaly rozpracovány, např. o zakladatelích prvních vodních lázní na světě v Jeseníku Vilému Priessnitzovi. Stačil však publikovat jen doslov ke knize Miloše Kočky *Prameny živé vody*.

Nakonec se J. Sajner stal profesorem, a to v polistopadovém období 1989 na základě rehabilitačního řízení. Ještě se na několik let vrátil do nově zřízeného samostatného Kabinetu dějin medicíny, vychovával si následníky, ale srdeční choroba mu už nedovolila soustředěně zpracovávat nová témata. J. Sajner jí podlehl 29. prosince 1992.

Odkázal k posouzení svých prací z histologie, embryologie a farmakologie, a také četných prací z dějin lékařství svým následovní-

kům. Je to celkem 14 monografií a na 400 časopiseckých a knižních statí. Vyjmenovat je nelze, ale Sajnerova bibliografie (téměř úplná), je zájemcům přístupná spolu s dalšími osobními doklady v Archivu Masarykovy univerzity.

PhDr. J. Kalendovská k nim pečlivě vypracovala inventární seznam. Uspořádala Sajnerovy publikace do oddílů Vědecké a populární práce, Purkyniana, Mendeliana, Další osobnosti, balneologie, Zdravotnická osvěta aj. Dostatečná nápověda širokého Sajnerova historiomedicinského a badatelského zájmu. Jmenujme zde alespoň z doby jeho působení na histologii a farmakologii pro příklad, vedle už výše uvedených titulů, ještě O pokrocích v histologii, Histologický příspěvek k účinku kardiotonik, Mitochondrie a Golgiho aparát, Mikroincinerace a spodogram. Další histochemický příspěvek k účinku digitalisových látek, Popis embrya Bi XI s 10 páry prvosegmentů se zvláštním zřetelem k cévnímu systému. Další příklady jsou už z oblasti dějin medicíny. Psal o významných osobnostech, vedle J. E. Purkyně a Gregora Mendla to byli např. S. Freud, E. Mach, J. Jessenius, M. Marci, M. Curie, K. Liné, W. Harvey, J. Camel, z osobností LF např. R. Vanýsek, E. Babák,

K. F. Studnička, B. Bouček aj. Ten, kdo se zajímá o dějiny nemocnic, neměl by pominout práci „70 let od založení nemocnice v Třebíči“ anebo knihu „Dvě století ve službách zdraví“, kam napsal kapitolu Cenná archivní svědectví o vývoji nemocnice U Sv. Anny (Brno 1986). Nejde pouze o poučení, ale také o metodologickou předpojatost, o využívané pomocné badatelské metody a celkovou kulturní rozhlednost. Zájmu se doposud těší i Sajnerovy patografické (toxikologické) studie, v nichž z chorobných příznaků určoval příčinu smrti (např. u Leoše Janáčka, W. A. Mozarta).

Škoda, že mu čas už nedovolil dodiktovat osobní vzpomínky. Zůstaly jen v torzu, ale i tak dokreslují Sajnerovu osobnost – zájem o obrazy, o hudbu, o divadlo, jeho přátelství se známými lidmi, např. s Jaroslavem Kvapílem, který ho ustanovil vykonavatelem své poslední vůle, vztah k přírodě, otcovská starost o tři dcery, které vchoval se svou ženou, dětskou lékařkou. Prof. Sajner má trvalé místo v dějinách naší fakulty jako učitel, vědecký pracovník a neúnavný popularizátor české a moravské medicíny.

V. LINHARTOVÁ

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 22

- Josef Šmajš, *Uvedení do evoluční ontologie*. Studijní text pro posluchače filosofických oborů. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Zdeněk Tomeš, Libor Židek a kolektiv, *Determinanty hospodářského růstu v zemích východní Evropy*. Masarykova univerzita Brno, 2008
- Učitel a žák v současné škole*. Petr Franiok, Dana Knotová (ed.). Masarykova univerzita Brno, 2008
- Výstava absolventů a studentů katedry výtvarné výchovy PdF MU*. Galerie ARS, Brno, 3.-27.2.2009. Masarykova univerzita Brno, 2009
- Robert Zbíral, *Teorie a praxe vyjednávání v Radě Evropské unie*, Masarykova univerzita Brno, 2008

- Jan Zouhar – Helena Pavlincová – Jiří Gabriel: *Česká filosofie v letech protektorátu. Poznámky k tématu*. Masarykova univerzita Brno, 2007
- Jan Zouhar: *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*. Academicus Brno, 2008
- XIII. Setkání biochemiků a molekulárních biologů*. Sborník příspěvků 14.-15. dubna 2009. Masarykova univerzita Brno, 2009
2008. *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv*. Masarykova univerzita Brno, 2009

Panorama knih

Dušan Šlosar, Jiří Trávníček, Jiří Voráč: Jaké hlavy, takový jazyk *

V květnu 2008 vydalo nakladatelství Host knížku *Jaké hlavy, takový jazyk*, v níž je formou rozhovoru představen profesor Dušan Šlosar, výrazná osobnost, která vychovala na brněnské Filozofické fakultě několik generací bohemistů a zanechala nesmazatelnou stopu v oblasti poznání historického vývoje jazyka a dialektologie. Rozhovor s Dušanem Šlosarem vedli dva jeho bývalí žáci, Jiří Trávníček (literární vědec) a Jiří Voráč (filmový historik), kteří hned v úvodu vzpomínají na posvátnou hrůzu, kterou v nich (a z vlastní zkušenosti vím, že u všech studentů) vyvolával obávaný profesor Šlosar zejména na seminářích z historického vývoje češtiny. Oba Jiří se však se Šlosarem setkávali během studií nejen ve škole, ale také na různých kulturních akcích a neformálních sešlostech nebo na výletech, kde se jim obávaný učitel nesmlouvavých nároků a vysoké odborné poctivosti současně vyjevil jako sympatická a přátelská osobnost, která jim byla blízká svými názory. Poznali, že Šlosarův osobní i profesní život představuje vlastně kroniku české společnosti v pohnutých časech od první republiky přes druhou světovou válku a komunistický režim až k polistopadové demokracii. Uvědomili si, že by stálo za to dopřát sluchu lidem, jako je profesor Šlosar, a to v žánru, který dokáže dostatečně jasně a barvitě postihnout dráhu života se všemi jejími zákrutami a smyčkami. Odtud knižní rozhovor a odtud i jeho struktura: životopisná část (sedm kapitol) a závěrečná osmá kapitola, která se týká jazyka a jazykovědy.

V první kapitole *Od dětství k maturitě (1930-1949)* se dovídáme, že se Dušan Šlosar narodil ve Staříči a dětství prožil v sousedním Sviadnově u Frýdku-Místku, kde byl jeho otec učitelem. Z domova znal dobře i zdejší dialekt, kterým hovořily zejména jeho babičky. Zde se tedy zrodil jeho zájem o dialektologii. Tatínek ho zase přivedl k malování, proto se také po

maturitě hlásil na Vysokou školu umělecko-průmyslovou do Prahy, do ateliéru profesora Františka Muziky, tam se však nedostal, ale láska k výtvarnému umění mu zůstala po celý život. Ale o tom se již podrobněji píše ve druhé kapitole *Vysokoškolská studia (1949-1953)*. Jako druhou eventualitu měl studium na Filozofické fakultě v Brně. Tady si vybral ruštinu a k tomu zvolil češtinu. Při výběru druhého oboru mu tehdy dobře poradil neznámý starší kolega. V radícím kolegovi po prázdninách poznal mladého asistenta Arnošta Lamprechta. Ze svých pedagogů si nejvíce považoval na jazyce Adolfa Kellnera a na literatuře Antonína Škarky a Josefa Hrabáka, na rusistice pak Franka Wollmana. Po absolvování studia nastoupil do nově zřízené brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd. Tomuto období je věnována kapitola *Ústav pro jazyk český (1953-1959)*. V ní vzpomíná na to, že osnovatelem založení této pobočky byl profesor A. Kellner, leč ten se bohužel jejího založení už nedožil. Mezi prvními zaměstnanci byli Jan Chloupek, Milan Jelínek a Jan Skulína. V pobočce také každý den dopoledne fungovala (a dosud funguje) jazyková poradna, která pak byla inspiračním zdrojem pro psaní glos, tzv. Jazykových okének v Rovnosti. Hlavním cílem brněnské pobočky byly přípravné práce pro *Český jazykový atlas*, který byl dlouhodobým záměrem české lingvistiky. V té době se hlavně zkoumala nářečí v terénu, mapoval se nářeční materiál pořízený tzv. korespondenční anketou, později se také sestavoval definitivní dotazník pro terénní výzkum. Výsledkem těchto prací je již vydaný pětidílný *Český jazykový atlas (1992-2005)* (tři svazky jsou věnovány nářeční slovní zásobě, čtvrtý díl morfologii a pátý díl hláskosloví a vybraným syntaktickým jevům); k vydání je připraven ještě šestý díl, který obsahuje např. kompletní rejstřík ke všem dílům, dotazník, charakteristiku nářečních skupin, přepis ukázek. Na všech těchto svazcích se Šlosar podílel jako recenzent.

V roce 1959 odešel D. Šlosar na asistent-ské místo na Filozofickou fakultu v Brně. O tomto úseku Šlosarova života pojednává kapitola *Filozofická fakulta a 60. léta (1959-*

1969). V tomto období začíná díky Olegu Šlosarovi Šlosarova spolupráce s *Hostem do domu*, kde se stal vlastně jazykovým redaktorem a později sem psal i glosy o některých jazykových problémech. V té době také započaly práce na edici *Gramatiky české* Jana Blahoslava. Nikdo však tehdy netušil, že je to začátek třicetileté práce (Blahoslavova *Gramatika* vyšla až v roce 1990). V této kapitole se také Šlosar vyznává ze své lásky k jazzu, např. vzpomíná na koncerty orchestru Gustava Broma. Je to též doba, kdy se seznámil s výtvarníkem Bohumírem Matalem, jehož pak navštěvoval v legendárním mlýně v Prudké pod Doubravíkem. Na poslední otázku této kapitoly: „Jak zpětně hodnotíte celé to zlaté desetiletí opedené legendami?“ D. Šlosar odpovídá: „Pro ročníky, které nezažily předválečnou demokracii ani omezenou demokracii 1945 až 1948, to byl jakýsi vzorek možného společenského chování – svoboda slova, svoboda demonstrací, to bylo něco nového.“

V kapitole *Normalizace (1970 - 1989)* Šlosar vzpomíná na oběti normalizačních čistek. V té době se také rozvíjelo Šlosarovo přátelství s malířem Janem Steklíkem, který ilustroval všechny tři Šlosarovy popularizační knížky o češtině, tj. *Jazyčník* (1985, reedice 2004), *Tisíciletou* (1990, reedice 2005) i poslední *Otisky* z roku 2006. Koneckonců Steklíkovy výstižné kresby doprovázejí i tuto publikaci. Díky Miloši Štědroňovi začala tehdy také spolupráce s divadlem Husa na provázku (v době normalizace musela ta husa z názvu zmizet).

V listopadu 1989 D. Šlosar spoluzakládal stávkový výbor na filozofické fakultě a intenzivně se zapojil do tehdejších událostí; těm je věnována kapitola *Sametová revoluce (1989)*. V poslední životopisné kapitole *Současnost (1990 - 2007)* je zachyceno polistopadové dění na Filozofické fakultě MU. V květnu 1990 byl D. Šlosar jmenován profesorem a stal se vedoucím katedry českého jazyka (přejmenované později na Ústav českého jazyka). Do plodné epochy tohoto ústavu patří kolektivní počiny jako *Příruční mluvnice češtiny*, která pak od roku 1995 vycházela v dotiscích do roku 2005, a s širším okruhem spolupracovníků zpracovaný *Encyklopedický slovník češtiny* (2002). Zájem o hudební terminologii vrcholí monografií *Dějiny české hudební terminologie* (2004), na níž se podílel spolu s Milošem

Štědroňem. K desátému výročí sametové revoluce se Šlosar zapojil do iniciativy *Děkujeme, odejděte*; vystoupil při demonstraci na Zelném trhu. Šlosarovy občanské postoje souvisejí i s tím, že se věnuje analýze současného jazyka a konkrétně jazyka politiků.

Jazyku, hlavnímu objektu Šlosarova zájmu, je věnována poslední kapitola knížky. Zde jsme ve stručnosti seznámeni s historickým vývojem češtiny od staroslovenštiny až po současný jazyk se všemi jeho nešvary. K hlavním nešvarům podle D. Šlosara patří nepřesnost vyjadřování a taky módnost. Nejmarkantnějším symptomem módnosti jsou pak podle něj amerikanismy, jimiž se jazyk prokládá. Budoucnost češtiny však vidí optimisticky. Je přesvědčen, že se čeština udrží v dosavadních funkcích, že nebude její funkce omezena na nějakou kuchyňskou nebo všední komunikaci, ale že se udrží jako konverzační jazyk, jako jazyk krásné literatury i jako jazyk vědecký.

Velmi zajímavou činí publikaci bohatý doprovodný materiál (fotografie, kopie dokumentů). Kniha je také vybavena soupisem hlavních prací Dušana Šlosara. Životopisným kalendářem a rejstříkem jmen osobností, které jsou v knize zmiňovány.

Kniha je poutavým čtením nejen pro ty, kteří profesora Šlosara osobně znali, ale i pro ty, kteří se zajímají o dění v Brně, zejména o události posledních padesáti let.

H. KONEČNÁ

* Brno, Host 2008, 213 s.

Zouhar, J., Pavlincová, H., Gabriel, J., Česká filosofie v letech protektorátu. Poznámky k tématu.*

Kniha trojice brněnských autorů představuje pozoruhodný pohled na postavení české filozofie v době, kdy byl násilně přerušen rozvoj samostatného Československa. Práce tak zaplňuje dosavadní mezeru v historiografii, neboť se nespokojuje s upozorněním na útlum filozofování v době nesvobody (uzavření Čes-

kých vysokých škol, perzekuce mnoha autorů i přímo protifilozofické zaměření tzv. kulturní rady Národního souručenství). Onopak – tuto erudovaně i čtivě zpracovanou analýzu může považovat za specifické vyrovnání jak s obecnější otázkou po smyslu filozofie, tak i s uvažováním o významu filozofické práce pro zachování kultury či národa v tragickém období dějin. Práce dokumentuje na pozadí konkrétních situací i skutečnost, že většina našich autorů nerezignovala na vlastní důstojnost a statečnost, i když mnozí tento postoj splatili nejvyšší cenou.

První kapitola knihy značně podrobně mapuje situaci v české filozofii prostřednictvím průzkumu textů v přežívajících časopisech (Česká mysl, Ruch filosofický, Filosofická revue, Křesťanská revue, Sociologická revue, Naše doba a Kritický měsíčník). Všimá si hlavních témat, probíhajících polemik i potíží ilustrujících dobu a cenzurních překážek. Následující část pak zpracovává filozoficky orientované texty z významné edice Svazky úvah a studií, která vznikla jako přímá odpověď na rozbití Československa. Edice nabídla do konce roku 1944 celkem 92 svazků více či méně esejisticky pojatých textů k pestré škále témat z mnoha teoretických oblastí (některé byly cenzurou zabaveny).

Na hodnocení prací z uvedené Kovárnovy edice navazuje přehled knižních titulů. Ten zahrnuje více než čtyřicet položek. Témata se týkají dějin filozofie, axiologie, estetiky, etiky, noetiky, náboženství i otázek přírodovědných. Většinou jde o knihy z let 1939 – 1944, ale je zde zahrnuto i několik titulů z poválečného období. Zde pro zpřesnění doplníme, že Ulehlova práce *Duše lidu* (viz pozn.23, s. 186) nezůstala nevydána, ale v roce 1998 vyšla (MU Brno). Stručné recenze knih v tomto oddíle doplňuje pečlivě zpracovaný poznámkový aparát s mnoha informacemi k tématu i autorům. Nechybí zde ani přehled vydaných překladů významných filozofických prací.

Poslední kapitolou knihy je část sledující osudy reprezentantů naší filozofie v době války. Někteří v tomto období odešli do zahraničí, mnozí se zapojili do ilegální odbojové činnosti, byli vězněni i popraveni. Snad by si v tomto kontextu zasloužil připomínku (byť nejde o českého autora) i Th. Lessing – jako jedna z prvních obětí nacistického teroru

u nás. O některých z těchto statečných vypovídají zařazené medailony (J. Tvrď, J. Fischer, J. Uher, J. Šimsa, B. Komárková a J. L. Fischer). Text si blíže všimá i protektorátních dějin brněnské univerzity a životních osudů profesorů její filozofické fakulty.

Tento pohled na životní peripetie našich autorů je velmi působivou částí knihy, ukazující mimo teorie i k filozofii žité. Vhodným pozadím je připojený přehled historických událostí během 2. světové války. Pro srovnání následuje jeho obdoba vycházející v podmínkách tvrdé cenzury v revui *Naše doba* a také pravidelné glosy E. Soboty, vydané na základě rekonstrukce ukrytých textů až v roce 1946. Oba tyto texty jsou cenným svědectvím o době, o naší filozofii i vládnuoucí (a přece ne každého ovládající) ideologii.

Čtenář tak dostává do rukou práci, která není strohým historiografickým pojednáním o autorech a tectech jistého období. Kniha dotváří plastický obraz života v protektorátu a především je svědectvím o smyslu a ceně filozofie – jako životního postoje i jako kulturotvorného a kulturo-záchovného nástroje.

P. JEMELKA

* MU Brno 2007, 341 s.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd č. 22.

Minulý rok vyšel již 215. svazek Sborníku prací Pedagogické fakulty MU v Brně. Téměř třisetstránkový sborník prezentuje činnost místní katedry historie za uplynulé období. Vzhled i struktura je standardní, podívejme se tedy blíže na jeho obsah.

Podstatnou část Sborníku tvoří historické studie – jednak ve stejnojmenném oddíle, ale též v části věnované materiálům a kratším studiím. Řadu z nich publikovali pochopitelně vyučující fakulty. K nim patří i Bohuslav Klíma, který se jako jediný věnoval archeologickému tématu a sice otázce pohřebního ritu velkomoravské doby na příkladu nekropole v Jo-

sefově. Jiří Mihola a Tomáš Čermušák se již ve svých církevně historických pracích přenesli do doby o téměř tisíc let mladší. První jmenovaný se zabýval průběhem a důsledky josefinského zrušení německo-česko-uherské provincie paulánů. Na jeho studii navázal T. Čermušák popisem změn ve fungování moravských klášterů a životě řeholníků na konci 18. a zejména v první polovině 19. století. Podobně jako výše uvedení se také Jaroslav Vaculík věnoval oblasti svého dlouholetého badatelského zájmu – tentokrát konkrétně příchodu a působení českých vystěhovalců v oblastech jižní Ukrajiny, Krymu a západního Kavkazu. František Čapka přiblížil historii nejvýznamnějších odborových sdružení v českých zemích v době konce existence Rakouska-Uherska a zvláště v prvních letech mladé republiky. Otázkou působení Akciové společnosti pro průmysl cukrovnický na jižní Moravě v letech 1910 – 1927 se zabýval Stanislav Rubáš. Docent Jagellonské univerzity v Krakově Artur Patek vykreslil zahraniční politiku Velké Británie vůči Izraeli během prvního roku existence židovského státu. Další zahraniční autor studie, profesor Komenského univerzity v Bratislavě Robert Letz, poukázal na vytváření legislativních prostředků, které režim mohl využít proti „kontrarevolučním silám“ z roku 1968. Oproti uvedeným klasickým historickým studiím se zabývá Eva Semotanová problematikou historické krajiny (tedy oblasti historické geografie) a provází čtenáře jejím vývojem od nejstarších dob až do dneška.

Oddíl věnovaný kratším studiím nabídne práce Michaely Malanikové k roli žen ve středověku na příkladu města Brna, Aleše Filipa o stavební historii mateřince dominikánek v Olomouci-Repčině a Radima Štěrby k historii vodních mlýnů povodí Olšavy.

V sekci Materiály se Pavel Krafl zaměřil na zhodnocení postavení církevněprávní tematiky v rámci českých právněhistorických syntéz a učebnic.

Ve Sborníku prací Pedagogické fakulty samozřejmě nesmí chybět didaktická část – v tomto případě věnovaná didaktice dějepisu. Kamil Štěpánek se zde kriticky podíval na historickou autentičnost filmů s námětem významných událostí raného novověku a jejich (ne)využitelnost při výuce na ZŠ. Alicja Szerlag se věnovala úrovni mezikulturní výuky na

pedagogických fakultách sjednocené Evropy. Krátký přehled o neverbálních informacích (např. obrázcích nebo mapách) v učebnicích dějepisu pro 9. ročník ZŠ podal Pavel Novotný. Výsledky empirického výzkumu o postojích českých středoškolařů k evropské integraci prezentovala autorská dvojice František Čapka a Jaroslav Vaculík.

Sborník je doplněn o několik anotací odborných prací publikovaných v rozmezí let 2003 – 2007, které odrážejí odborný zájem recenzentů. Oddíl Zprávy přináší nejen informace o úmrtí nebo životních jubileích významných pedagogů a historiků, ale i o zajímavých konferencích a seminářích. Pochopitelně nesmějí chybět informace o aktivitách katedry historie, pozvaných přednášejících, publikovaných odborných studiích i obhájených diplomových pracích.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity ve své společenskovední řadě obsahuje řadu kvalitních historických studií. Zastoupeny jsou však také práce didaktického charakteru, díky čemuž odpovídá hlavnímu poslání každé pedagogické fakulty v České republice – připravovat kvalitní učitele pro střední i základní školy.

M. RAJA

* Masarykova univerzita Brno 2007, 274 s.
ISBN 978-80-210-4502-6

Brüner Beiträge zur Germanistik und Nordistik, Band XXI, R 12, ročník 2007 *

V dvacátém prvním svazku germanistické řady Sborníku prací filozofické fakulty Masarykovy univerzity již tradičně nacházíme široké spektrum studií, které přináší nové poznatky z oblasti germanistické lingvistiky, literární vědy, historie i lingvodidaktiky. Úvodní laudatio je věnováno zasloužilému představiteli české germanistické literární vědy prof. PhDr. Jiřímu Munzarovi, CSc., který v plné síle a obdivuhodném pracovním nasazení nedávno oslavil své významné životní jubileum.

H. Bergerová ve svém příspěvku *Phraseologismen aus dem semantischen Feld ÄRGER psychologisch betrachtet* představuje výsledky lingvistického výzkumu, v němž se soustřeďuje na vzájemné vztahy mezi frazeosemantickým polem „Ärger“ (jako nadřazený pojem vyjadřující více jeho emocionálně laděných významových odsínů, např. hněv, strach apod.) a emoční psychologii.

Již samotný název článku H. Jilkové *Das Geld muss rollen. Ein kleiner deutsch-tschechischer Vergleich von umgangssprachlichen und idiomatischen Redewendungen, Sprichwörtern und Lebensweisheiten* vzbuzuje u čtenáře zájem hlouběji se ponoučit do nabízené tematiky. Autorka v něm pomocí srovnávací analýzy ukazuje, jakými synonymními výrazy je pojem „peníze“ vyjadřován v hovorových výrazech, idiomatických slovních spojeních, rčeních i tzv. lidových moudrostech v češtině a němčině. Analýzu dokládá četnými konkrétními ukázkami.

Nad otázkami změn, které lze za posledních sto let zaznamenat ve standardní němčině v oblasti syntaxe, se zamýšlí J. Zeman v příspěvku *‘Neue’ Entwicklungstendenzen in der deutschen Syntax*. Svoji pozornost zaměřuje na dva syntaktické jevy: inverzi určitého slovesného tvaru ve složeném predikátu a roli „afinitní“ konstrukce.

Jako zdroj pro literární analýzu si J. Malá, A. Mikulová a A. Kovářová zvolily atraktivní druh textu, jímž je záznam do „knihy návštěvníků“, která bývá téměř neodmyslitelně spjata s kulturními akcemi nejrůznějšího charakteru a kam návštěvníci mohou zaznamenávat své pocity, dojmy, „vzkazy“ autorům či organizátorům, verbalizovat své emoční prožitky apod. Ve svém příspěvku *Textsorte Gästebucheintrag und die thematische Vielfalt der deutschen und tschechischen Einträge in den Gästebüchern bei der grenzüberschreitenden Kulturveranstaltung GLASARCHE im Böhmerwald/Bayerischen Wald* autorky prezentují srovnávací tematickou analýzu českých a německých zápisů zanesených do několika návštěvních knih, jež provázely velmi zajímavou kulturní akci GLASARCHE (2003 - 2005) pořádanou ve vzájemné spolupráci českých a německých umělců.

M. Matulová se v příspěvku *Zur Problematik der Lautung englischer Entlehnungen*

zabývá výslovnostními problémy anglicismů v němčině. Cílem jejího lingvistického výzkumu se stala problematika nejednotné výslovnosti a fonetické transkripce u přejatých slov z angličtiny v různých slovnících. Výzkum, který autorka realizovala na výběru 36 výrazů přejatých z angličtiny a jejich výslovnosti ve formě fonetické transkripce v sedmi slovnících potvrzuje hypotézu o této nejednotnosti.

Nad didaktickými otázkami spojeními s vysokoškolským studiem cizích jazyků se zamýšlí W. Adam a A. Andreasová v pojednání *Schreibfertigkeit im Fremdsprachenstudium. Anforderungen und Möglichkeiten ihrer Entwicklung*. Pozornost v něm věnují rozvoji písemného projevu při studiu cizích jazyků, zdůvodňují jeho význam a podávají nástin nejčastějších obtíží, které studenti při vytváření cizojazyčného textu musí překonávat. Zároveň si kladou otázky, jaký druh psaní má mít při vysokoškolském filologickém studiu prioritu, posuzují psaný projev z hlediska jazykového kurikula, přičemž teoretická východiska doplňují reflexí své vlastní pedagogické činnosti.

Objevení fragmentární do němčiny přeložené latinské verze Dalimilovy kroniky v próze se stalo významným podnětem pro germanistický výzkum. V. Brom a V. Bromová uchořili tuto výzvu a ve svém příspěvku *Zur sprachlichen Form der ältesten Dalimil-Übersetzungen im Vergleich zum Originaltext – Stichprobe Verbformen* prezentují část svého zkoumání starší německé rýmované verze tohoto literárního díla, kterou srovnávají s latinským překladem v oblasti slovesných tvarů.

Do bolestné romantické světa středověké rytířské poezie nás uvádí S. Stanovská v příspěvku *Zu einem eigenständigen Untertyp der altschleischen Liebesklage vor dem Hintergrund der ‘klassischen’ Minneklage und der späteren deutschen Liebesklage*. Autorka se zaměřuje na analýzu tří staročeských do němčiny přeložených textů označovaných jako „nářek milence“, který vyjadřuje lítost nad tím, že nemůže být pospolu s dámou svého srdce. Právě v nich – z celkového počtu osmi zachovaných – autorka nachází a v příspěvku představuje odlišný model myšlení, který se liší od „klasického“ typu rytířského milostného zpěvu. Jak vyplývá z dřívějšího bádání autorky, staročestí autoři byli velmi dobře seznámeni se staršími typy rytířské milostné písně, in-

spirovali se však i pozdější německou milostnou písní.

Historická studie A. Urválka *'Liaison dangereuse'. Konservatismus und Nationalsozialismus in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts* je zaměřena na problematiku vztahu konzervativního myšlení a ne zcela optimálního vývoje německého národního uvědomění druhé poloviny 19. století. K tomu, aby byl nacionalismus v císařském Německu chápán etnický a konzervativně významnou měrou přispěl svým dílem orientalista a kulturní filosof Paul de Lagarde (Paul Anton Bötticher, 1827-1891), jehož stěžejní myšlenky ve vztahu k „péči“ o německý národ a k roli nově konstituovaného státu v souvislosti s obnovou Německa tvoří hlavní obsah tohoto příspěvku.

Fotografie vzbuzovala vždy velký zájem u kritiků i milovníků umění. V rámci tzv. „transmedial narratology“ se v současné době řeší otázky narativní kapacity vizuálních médií, mimo jiné z toho důvodu, že se objevuje stále větší množství beletristických textů, v nichž je „vizuální“ (v našem případě fotografie) propojována s textem novým způsobem. M. Loučková se ve své studii *Die historische Photographie-Debatte und W. G. Sebald* zamýšlí nad novými dimenzemi chápání a vnímání fotografie v její roli integrální součástí narativního textu. Pro své zkoumání si zvolila dvě literární díla W. G. Sebald, v nichž se transparentně ukazuje dialog mezi textem a fotografií a odkrývá se nový pohled na filozofii fotografie jako zprostředkovatele obsahů.

Sborník je další zřetelnou ukázkou vysoké úrovně české germanistiky a pro domácí i zahraniční odborníky se stává nejen zdrojem řady nových poznatků, ale i inspirací pro jejich další vědecko-výzkumnou a pedagogickou činnost.

V. JANÍKOVÁ

* Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik, Band XXI, 2007 ANNUS, ročník LVI, řada germanistická (R) č. 12 Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, Masarykova univerzita, 2007, s. 164.

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada historická (c), č. 54.*

Historická řada Sborníku prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity patří vedle řady jazykovědné a filozofické k nejstarším ze specializovaných ročenek vydávaných touto fakultou. Nejnovější číslo 54 je věnováno především dějinám 20. století. Je uvedeno překladem článku Michaela Snapea z 9. svazku *The Cambridge History of Christianity*, který sleduje vztah jednotlivých církví k Velké válce 1914-1918. Zde se nabízí paralela k socialistickému hnutí, které také v předválečném období vystupovalo proti budoucí možné válce, aby se po jejím vypuknutí ve své většině postavilo na stanovisko obrany vlasti. Pro Vatikán se správně používá termín Svätý stolec (ne „stolice“), po obsazení východní Haliče Ruskem nebyl uvězněn arcibiskup Lemberg, ale řeckokatolický arcibiskup Lvovský Andrej Šeptycký, ke konverzi k pravoslaví byli nuceni řeckokatolíčtí Ukrajinci (ne „katolické obyvatelstvo Haliče“).

Pojmem střední Evropa a jeho proměnami se zabýval ve své úvaze Vít Hloušek, který přiblížil měnící se geopoliticky určené pojmy sledovaného regionu. Studie Stanislava Balíka je věnována totalitním a autoritativním režimům, které představují dvě hlavní kategorie nedemokratických systémů.

Historik Jaroslav Šebek zkoumá vztah katolického prostředí k autoritativním hnutím v meziválečné Evropě. Národ a nacionalismus ve 20. století jsou předmětem zájmu Adély Gjuríčové. Marek Čejka se pokouší analyzovat kořeny izraelsko-palestinského konfliktu a dospívá k závěru, že to byla právě evropská zahraniční politika, jež přispěla k tomu, že po první světové válce se Blízký východ stal nevypočitatelným regionem. Banalita, všednost a sváteční ve 20. století zaujaly Pavla Švandu, který jako příklad odlišné perspektivy uvádí prezentaci událostí podzimu roku 1938 v Československu.

Sborník uzavírají stati věnované předcházejícím historickým obdobím. Robert Anto-

nin, Tomáš Borovský a Demeter Malaták se zaměřili na panovnické itineráře a královské slavnosti středověké Moravy. Kontakty českých a rakouských elit v době vlády krále Přemysla Otakara II. jsou předmětem zájmu Marcina Rafała Pauka. Upravenou kapitolou zdřídlé diplomové práce Alexandra Brummera je výklad života a díla Karla Havlíčka v textech sociologa Emanuela Chalupného jako součást fenomenu Havlíčkova „druhého života“.

Celkově lze konstatovat, že Studia historica brunensia za rok 2007 poskytují mnoho cenných podnětů nejen historikům a politologům, ale i laické veřejnosti.

J. VACULIK

* Brno, MU 2007. 153 s.

Další kniha J. Šmajse *

PhDr. Ing. Josef Šmajš, CSc. (23. 11. 1938), absolvent strojního inženýrství na Vojenské akademii v Brně a oboru filozofie na MU, je profesorem filozofie na Filozofické fakultě a na Ekonomicko-právní fakultě. Přednáší ontologii, gnozeologii, filozofii techniky a problematiku vztahu přírody a kultury. Z tohoto svého zájmu vytěžil dosud tyto práce: Sociální funkce vědy (1986), Příroda a kultura (spoluautor – 1990), Příroda, člověk, kultura (1993), Kultura proti přírodě (1994, 2. vyd. 1996 vyšlo česky, německy a anglicky), Ohrožená kultura (1995, počtění Cenou ministra životního prostředí ČR, 2., upr. vyd. vyšlo 1997 česky a anglicky), Drama evoluce. Fragment evoluční ontologie (2000), Evoluční ontologie (s J. Krobem – 2003), rozhlasové ekologické eseje Filosofie psaná kurzívou (2003). Pro světovou encyklopedii Encyclopedia of Anthropology (2006) zpracoval hesla Culture, Nature, Technology, Environmental Philosophy. V r. 2008 vychází v zahraničí jeho originální koncept evoluční ontologie Evolutionary Ontology. Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture.

V loňském roce vyšla kniha J. Šmajse, *Potřebujeme filosofii přežití?* Na otázku v názvu knihy (kterou opakuje v názvu 1. kapitoly) odpovídá: „Filosofii přežití potřebujeme jednak proto, abychom z vlastní viny předčasně nevy-

hynuli, jednak proto, abychom pomohli veřejnosti a politice hledat východisko z krize. Může nám sloužit také k tomu, abychom dnešní formální demokracii, která sice hájí lidské zájmy, ale schvaluje pustošení Země, přeměnili na demokracii skutečnou, jež bude zbytečnému ničení Země a poškozování lidského zdraví efektivně čelit.“ Půjde tedy o transformaci protipřírodní kultury v kulturu biofilní.

Všechny další kapitoly navazují – z různých úhlů pohledu – na první dvě kapitoly. Tak 3. kapitola (gnoseologická) zvláště podkapitolou Tři úrovně poznávání (čtení) skutečností. 4. kapitola (pedagogická) má téžisti v podkapitole Biofilní orientace vzdělání. 5. kapitola (fečová) zdůrazňuje sociokulturní informace. A konečně 6. kapitola (o popularizaci vědy a filosofie) nadhazuje mj. sedm způsobů popularizace vědy.

Šmajsova kniha vyúsťuje do sedmibodové Nájemní smlouvy se Zemí. Z nich jsou zvláště důležité bod 4. – Konflikt kultury s přírodou, a bod 7. – Člověk je poprvé odpovědný za svou druhovou existenci. Je zajímavé, že tento apelativní text Filosofický časopis neuveřejnil, ale paradoxně o něm rozvinul diskusi. Text však dostal publicitu v periodikách jiných, i zahraničních.

Knize lze vytknout snad jediné: že literatura je roztroušena jen v textu a v poznámkách pod čarou, zatímco by čtenáři uvítali i její přehled na konci knihy.

Kniha by mohla a měla zaujmout nejen filozofy, ale i nefilozofy – jako zaujala např. v setmělém planetariu brněnské hvězdárny Šmajsova přednáška, kterou kultivovaně četla jeho žena, docentka psychologie, jakoby v atmosféře slavného výroku Kantova o hvězdném nebi nad námi a mravním zákonu v nás.

Všechna dosavadní filozofická produkce prof. J. Šmajse jej jistě dostatečně vybavila k úspěšné aktivní účasti na světovém filozofickém kongresu v Seulu. Snad zapůsobil ještě více než H. Küngův *Projekt Weltethos* (München 1990) s ústřední myšlenkou „Není přežití bez světového etosu“.

J. SEDLAK

* Brno, Doplněk 2008, 101 s.

Rudolf Pečman – Vivaldi a jeho doba*

K loňskému 330. výročí narození Antonia Vivaldiho připravila Česká republika dva významné kulturní počiny. Prvním z nich byla světová premiéra nedávno nalezené Vivaldiho opery *Argippo*, která byla nastudována jejím objevitelem Ondřejem Mackem a provedena v Praze ve Španělském sále Pražského hradu 3. května 2008. Druhým, neméně významným počinem, je první česky psaná monografie *Vivaldi a jeho doba*, kterou vydala Masarykova univerzita a která je tak svěže aktualizovaná, že zachycuje mimo jiné i ono výše zmíněné loňské operní představení. Rudolf Pečman, renomovaný muzikolog a specialista na barokní hudbu, na ploše čtyř set stran rozvíjí pozoruhodně bádání nad soukromým a profesním životem jednoho z barokních mistrů ve vztahu ke společnosti a historii doby.

Autor se hned v úvodu vyznává ze svého obdivu k italskému skladateli, který má začátek již v mládí, kdy jako výkonný hudebník interpretoval některé Vivaldiho houslové koncerty. S erudiicí jemu vlastní sleduje ve třech rámcových kapitolách (Kaleidoskop života, Panorama tvorby, Tvůrčí kontakty) osudy Antonia Vivaldiho jako hudebního skladatele, virtuózního houslisty a impresária na pozadí filozofie, estetiky a umění 17. a 18. století. Toto časové údobí je křížovatkou dominantního barokního stylu, rodícího se rokokového i klasicistního stylu. Rudolf Pečman předkládá prostřednictvím Vivaldiho charakteristiky všech těchto stylů a poukazuje na jejich vazby. Na mnoha místech uvádí na pravou míru některé historické nepřesnosti a mýty o osobnosti tohoto velikána hudby. Kniha vedle historických souvislostí obsahuje také analytickou část, která přibližuje a komentuje vybraná díla (kapitoly *Chef-d'oeuvre*, *dílo vpravdě mist-*

rovské, Shrnující postscriptum k nástrojovým koncertům). Dotýká se i vývoje forem, vzniku opery a rozvoje instrumentální hudby v 17. století (kapitoly Mezi oratoriem, operou a hudbou nástrojovou, Skladatel v koloběhu nástrojové hudby ad.). Stejně tak příležitostně obsahuje exkurzi do organologie, vývoje hudebních nástrojů (Mekka hudby a opery ad.). Velmi zajímavou pasáží je mimo jiné oddíl Tvůrčí kontakty, kde je Vivaldi konfrontován s J. S. Bachem, J. D. Zelenkou a kde se lze také dočíst o jeho dotecích s českými zeměmi a se Slovenskem. Zmíněny jsou dochované opisy Vivaldiho děl, jež byly nalezeny v klášterní knihovně ve slovenském Podolinci. Samozřejmostí je orientační přehled díla – výčet nejvýznamnějších opusů řazených podle druhu a žánru. Kniha je vybavena obrazovým materiálem, který vhodně doplňuje předkládaná fakta.

Bohaté prameny a použitá literatura (přes osm stran většinou zahraničních studií) svědčí o komplexním a objektivním monografickém zpracování.

Monografie je určena jak odborníkům, kteří zde naleznou množství cenných informací, tak široké veřejnosti, která získá ucelený přehled díky textu psaným srozumitelným, poutavým vypravěčským stylem. Rudolf Pečman zde opět nezapřel litou zkušenost popularizátora hudby.

Kniha je dedikována „všem, kteří oddaně odhalují velikost staré hudby a uvádějí ji v život, mezi nimi i česko-australské houslistce Ivaně Tomáškové-Nebeské, interpretky Vivaldiho“. Je posledním dílem prof. PhDr. Rudolfa Pečmana, DrSc., který náhle zemřel 16. prosince 2008.

M. SEDLÁČEK

* Pečman, Rudolf. *Vivaldi a jeho doba*. Brno: MU, Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity č. 373, 2008. 421 s.

3 X ŠPATNĚ

PAZNEHTI

Dříve to byly jen výjimky, ale dnes jde už o celonárodní trend „na příslušných místech“:

Nevidět, co došlo k našim rukám písemně, nereagovat na nic z toho, tj. neodpovídat na poštu klasickým postupem anebo i současným e-mailem, zkrátka ignorovat všechno, co bylo posláno – řečeno s Nerudou „poníženě prosím“ z podstolí vznešeného trůnu „vejš“. Tam sedí „oni“ – bohorovní a všeho-schopní, jen ne toho, že by projevíli elementární slušnost, zvláště když tento „onen“ je mladoch, za kterým leží v dosavadním životě jen ta čerstvě zahřátá židle a „poníženě prosím“ z podstolí je umělecká či vědecká kapacita ošlehaná mezinárodními větry ze všech světových stran. Co tím tito „oni“ sledují? Patrně, aby se všichni ti ponížení obtěžovali za svým „na příslušných místech“ osobně, ale i tam je možné je ještě různě podusit: nechat čekat, sdělit, že máme jen pět minut, že právě odcházíme za daleko důležitější věci anebo zkrátka rovnou zmizet zadním schodištěm a důvěřivého „poníženě prosím“ nechat čekat – až – až si to konečně rozmyslí podruhé vůbec přijít. A je potřeba dodat, že pisatel těchto řádků nevychází jen ze zkušeností z jednání se životu nutnými „oufady“ řešícími tzv. „veřejnoprávní“ záležitost, nýbrž i ze svých kontaktů s nejrůznějšími kulturními institucemi a jejich zástupci, představiteli či činiteli: dramaturgy, redaktory, nebo rovnou šéfy a bossy.

Vzpomínám si, jak jsem jako televizní dramaturg cítil povinnost odpovědět na jakýkoliv nesmyslný dopis diváka, například ten, kde byl pisatel dotčen, že televize ignoruje jeho obec, a zval nás na zabíjačku (asi za 3 dny), kde bude hrát místní řízná dechovka a zpívat Marta (druhá „Madla zpívá v Evropě“); a to by se mělo vysílat rozhodně „přímo“.

Ovšem „oni“ nejsou jen mladoši, jak by vyplývalo z řádek výše napsaných, nýbrž – a můžeme to tak definovat – virová nákaza, která postihla i generaci let středních, ba už i rody seniorů. Vznikla tak nová společenská třída (?), ossia vrstva pro nové století, item tisíciletí, kterou nazývejme paznehtie, která pak plodí nejrůznější druhy paznehtů – třeba příležitostný nebo přechodný typ. Přesto mám dojem, že dnes se množí jen jeden druh, a ten bych nazval pazneht trvalý neboli totální.

SUVERÉNI

Zhusta to vypadá tak: nastoupí nová (eventuálně mladá) krev do čela nějaké organizace, instituce a rozhodne, že to teď bude všechno jinak, což znamená lépe a konečně tak, jak to má být. To vidí jasnozřivě jako prorok. Součástí takového suverénního chování, řekl bych třeba osudového poslání, přijít ve správný čas na správné místo, bývá bohužel také častá absence znalosti skutečného stavu té či oné organizace nebo instituce, jaká byla před nástupem nového suveréna. Pozoroval jsem svého času jednu situaci ve známém zahraničním orchestru (tyto okolnosti jsou vsutku „globální“ a netýkají se jen našich „luhů a hájů“). Nastoupil nový šéf, jehož hlavním programem bylo otevřít orchestr konečně soudobé mezinárodní tvorbě, což je jistě velmi chvályhodné. Ovšem až na to, že tento orchestr byl právě v minulosti soudobé tvorbě všeho druhu velmi nakloněn. To si nový suverén patrně neuvědomil nebo ani nevěděl. Ale všechno dobře dopadlo. Než mohl tento maestro zrealizovat své plány, dostal atraktivní nabídku od orchestru v zámofí, překlenovací orchestr nechal napospas, jak se říká, a v zámofí nastoupil stejně suverénně a s jasnozřivým plánem, přinášet v repertoáru orchestru především historickou klasiku, „ty nejznámější perly osvědčeného repertoáru“. Řekl bych, že suverén zde není ten pravý termín, to je spíš „vizionář“, a to všestranný.

NĚMOTA

Tím, že je někdo němý, myslel můj zesnulý přítel – legendární dirigent Otakar Trhlík – neznalost cizích jazyků. Sám si tento přezíravý postoj především ke svým uměleckým kolegům mohl dovolit. Hovořil totiž hned jazyky několika. Já tento termín užívám v jiném významu. Označuji tím lidi nezdravíci. Začal jsem se tímto fenoménem zabývat už v dávne minulosti (pro dnešní mladou generaci doba kamenná), a to začátkem 60. let, kdy jsem poprvé jezdil jako umělec na Západ, především do Rakouska a Německa.

Z rakouského zdravení jsem pak byl úplně u vytržení (což platí dodnes). Třeba řidič autobusu při výdeji lístku, zcela neznámí turisté na lesní stezce, a dokonce stará paní na kole(!), která mě mijela, když jsem obdivoval jeden kostel na malém městě atd. Ovšem to se týkalo tehdy i Německa a (německého) Švýcarska. Víím, jak jsem byl pak zklamán, když jsem byl poprvé v Itálii a ocitnul jsem se v malém městečku, že na moje vstřícné zdravení kolemjdoucích jsem zaregistroval jen udivené pohledy. A když jsem pak zanedlouho nastupoval do newyorského taxíku a flegmatický muž mi ani neodpověděl na pozdrav, to mi až zahřálo u srdce – tak daleko od vlasti a jako doma!

Leč toto vše je ovšem jen úvod k tomu, o čem chci zde psát: Bydlím na předměstí ve slepé uličce, kde je jen několik rodinných domů, z větší části osídlených toliko seniory. Komunita je to vzájemně vstřícná, v létě konáme

dokonce často i Strassenfest či „up to date“ street-party: každý dodá nějaký stůl, židle, ale hlavně různé pochutiny a ovšem pitivo. Tím vším se naše komunita jenom více a více upevňuje.

Ale je tu komunita ještě jiná: Ve dvou domech vyklidili majitelé vždy celé poschodí, které pronajímají studentům – posluchačům různých vysokých škol. Ti svou početností nakonec převyšují komunitu nás, starousedlíků. A už jsme u toho, co mají všichni společné: jsou až ukázkově němi. Za posledních deset let jsem zaznamenal jen dva případy, které jsou ty výjimky, co potvrzují pravidlo: student – humanista, který byl zcela „in“. Chodil na mé akce, přišel blahopřát k mému jubileu, zastavil se a chtěl si popovídat o divadelní premiéře, kde mě zahlédl. Dalo by se říci, že takřka patřil do rodiny. Druhý případ je současný. Je to mladičkový párek, který tak mile a usměvavě pozdraví, že se na chvíli cítím přesně jako v Rakousku a mám pocit, že nejsme v brněnském Komíně, ale v příhraničním Retzu, kde jedna z uliček se podobá právě té naší. V takových okamžicích pak vždy lituji, že jsem už v osmašedesátém neemigroval a nevyužil velkorysé nabídky učit na Musikhochschule v Grazu. A to ne tak z důvodů uměleckých, jako proto, že tam všude lidé nejsou němi. A tak jen si představuji, jak by bylo hezké pozdravovat se navzájem s našimi studenty, pozastavit se, zeptat se na zkoušky, popřát šťastnou cestu, když odjíždějí na víkend domů. Ale co s nimi, když jsou němi i vzájemně mezi sebou? Beze slova se míjeji s posupně strnulým zrakem.

Zkrátka: všechno špatně!

Pavel Blatný